

**2019 (ORTAOKUL) TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER
ALAN TEMALARA GÖRE *DÎVÂNU LUGÂTİ’T-TÜRK*’ÜN İNCELENMESİ**

Burcu MERAL SÜRMELİ

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe ve Sosyal Bilimler EĞitimi Ana Bilim Dalı

Türkçe EĞitimi Bilim Dalı

Dr. ÖĞr. Üyesi Müzahir KILIÇ

AĞRI-2023

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

Burcu MERAL SÜRMELİ

2019 (ORTAOKUL) TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER
ALAN TEMALARA GÖRE *DÎVÂNU LUGÂTİ’T-TÜRK*’ÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ

AĞRI-2023

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ danışmanlığında, Burcu MERAL SÜRMELİ tarafından hazırlanan bu çalışma 26/07/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK

İmza:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ

İmza:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Metin ERKAL

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun 26/07/2023 tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

26/07/2023

Prof. Dr. İbrahim HAN

Enstitü Müdürü

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “2019 (Ortaokul) Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Temalara Göre *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün İncelenmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

■ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

[26/07/2023]

[Burcu MERAL SÜRMELİ]

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	viii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problem Durumu	4
1.1.1. Araştırmanın problem cümlesi ve alt problemler	5
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	6
1.4. Sınırlılıklar.....	8
1.5. Varsayımlar	9
1.6. Temel Kavramlar.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	11
2.1. Eğitim Nedir?	11
2.2. Öğretim nedir?.....	12
2.3. Program Nedir?	12
2.4. Türkçe Öğretimi	13
2.5. Geçmişten Günümüze Türkçe Öğretim Programları.....	16
2.5.1. Cumhuriyet dönemi öncesi “Türkçe Dersi Öğretim Programları”	16
2.5.2. Cumhuriyet dönemi “Türkçe Dersi Öğretim Programları”	17
2.6. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar).....	23

2.6.1. Türkçe Dersi Öğretim Programının Özel Amaçları	26
2.6.2. Öğrenme ve Öğretme Yaklaşımı	27
2.6.3. Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı	28
2.6.4. Metin sayısı ve Metin Türleri	28
2.6.5. Kazanımların Yapısı	29
2.6.6. Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri	29
2.6.7. Temalar ve Konu Örnekleri	31
2.7. Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Temalar	33
2.8. Kâşgarlı Mahmud'un Hayatı	35
2.9. <i>Dîvânu Lugâti 't-Türk</i> 'ün Bulunuşu	36
2.10. <i>Dîvânu Lugâti 't-Türk</i>	38
2.11. Eser ve Tercümelere	42
2.12. İlgili Çalışmalar	42
2.12.1. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı ile İlgili Çalışmalar	44
2.12.2. “ <i>Dîvânu Lugâti 't-Türk</i> ” ile İlgili Çalışmalar	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM	61
3.1. Araştırmanın Yöntemi/Deseni/Modeli	61
3.2. Araştırmanın İnceleme Nesnesi	61
3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	61
3.4. Araştırmanın Veri Analizi	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA	64
4.1. Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular	64
4.2. İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular	68
4.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular	73

4.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular	77
4.4.1. “Erdemler” Temasına Ait Bulgular	77
4.4.2. “Millî Kültürümüz” Temasına Ait Bulgular	82
4.4.3. “Millî Mücadele” Temasına Ait Bulgular	88
4.4.4. “Birey ve Toplum” Temasına Ait Bulgular	94
4.4.5. “Okuma Kültürü” Temasına Ait Bulgular.....	97
4.4.6. “İletişim” Temasına Ait Bulgular.....	98
4.4.7. “Hak ve Özgürlükler” Temasına Ait Bulgular	101
4.4.8. “Kişisel Gelişim” Temasına Ait Bulgular	102
4.4.9. “Bilim ve Teknoloji” Temasına Ait Bulgular	104
4.4.10. “Sağlık ve Spor” Temasına Ait Bulgular	105
4.4.11. “Zaman ve Mekân” Temasına Ait Bulgular.....	107
4.4.12. “Duygular” Temasına Ait Bulgular.....	110
4.4.13. “Doğa ve Evren” Temasına Ait Bulgular.....	113
4.4.14. “Sanat” Temasına Ait Bulgular	118
4.4.15. “Vatandaşlık” Temasına Ait Bulgular.....	120
4.4.16. “Çocuk Dünyası” Temasına Ait Bulgular	121

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	125
----------------------------------	------------

KAYNAKLAR	130
------------------------	------------

ÖZ GEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
-----------------------	---

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2019 (ORTAOKUL) TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TEMALARA GÖRE *DÎVÂNU LUGÂTİ’T-TÜRK*’ÜN İNCELENMESİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ

2023, 155 sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK

Dr. Öğr. Üyesi. Metin ERKAL

Yaşam boyu devam eden, bir süreden ziyade süreç olan eğitimi, en verimli şekilde tamamlamak da sürecin bir parçasıdır. Bu parçanın tamamlanması ise öğretim ile gerçekleşmektedir. Yani eğitim, öğretim ve kültür bu sürecin yapı taşlarını oluştururken birlikte var olmuştur, birbirlerini tamamlamıştır. Öğretimde kullanılacak materyaller zaman içerisinde meydana gelmiş ve sürekliliğini korumuştur. Günümüzde teknoloji, materyale kaynak oluşturmada büyük rol üstlense de kitaplar unutulmaya yüz tutsa da eğitimde ve öğretimde kitaplar her zaman yer bulmuştur. İlk dil sözlüğümüz olan Kâşgarlı Mahmud’a ait “*Dîvânu Lugâti’t-Türk*” isimli kitabın, 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan 16 tema başlığı altında incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma; nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi” yöntemi ile oluşturulmuştur. Veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Not alma ve fiş notları ile veriler kayıt altına alınmıştır. Ana amaç dışında metin nitelikleri, Türk kültür öğeleri, eğitsel öğeler alt problemleri çerçevesinde çalışma değerlendirilmiştir. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında ön görülen 16 adet tema başlığına göre *Dîvânu Lugâti’t-Türk* incelenmiştir. Her tema başlığı ayrı ayrı Microsoft Word dosyalarına yazılarak fişler oluşturulmuştur.

Çalışma sonucunda, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “*Erdemler* (171), *Millî Kültürümüz* (490), *Millî Mücadele* (116), *Birey ve Toplum* (77), *Okuma Kültürü* (13),

İletişim (15), Hak ve Özgürlükler (5), Kişisel Gelişim (23), Bilim ve Teknoloji (16), Sağlık ve Spor (265), Zaman ve Mekân (164), Duygular (149), Doğa ve Evren (542), Sanat (29), Vatandaşlık (5), Çocuk Dünyası (29)” temalarına ait örnekler tespit edilmiştir. En fazla örneğe yer verilen tema “Doğa ve Evren” teması olmuştur. En az örneğe yer verilen temalar “Vatandaşlık” ve “Hak ve Özgürlükler” temaları olmuştur. Türkçe eğitiminde temaları içerisinde barındıran her eserin kitaplara ve Türkçe eğitimine dâhil edilemeyeceğinden hareketle; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ün 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki metin nitelikleriyle uyumlu olması, günlük yaşamdan örneklerle kültürümüzle harmanlanmış bir şekilde temaları barındırması Türkçe ders kitaplarında/Türkçe eğitiminde yer alabileceği ve öğrencilere kültürel, dilsel bilinci aşılacağı sonucunu doğurmuştur.

Anahtar sözcükler: *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Kâşgarlı Mahmud, Temalar, Türkçe Eğitimi, 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

ANALYSING *DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK* ACCORDING TO THE THEMES IN THE 2019 (SECONDARY SCHOOL) TURKISH LANGUAGE TEACHING CURRICULUM

Thesis Supervisor: Dr. Instructor Member Müzahir KILIÇ

2023, Page: 155

Jury: Dr. Instructor Member Müzahir KILIÇ

Dr. Instructor Member Tacettin SİMŞEK

Dr. Instructor Member Metin ERKAL

Education is a lifelong process rather than a period of time and to complete it in the most efficient way is also a part of this process. Completion of this part is achieved through teaching. In other words, while education, training and culture have been creating the building blocks of this process, they have coexisted and complemented each other. The materials to be used in teaching have emerged through time and have maintained their continuity. Today, even though technology plays a major role in creating a source for material and the books are about to be forgotten, yet, the books have always found its place in education and training. This study, which was carried out in order to analyse the book named "*Dîvânu Lugâti't-Türk*" by Kâşgarlı Mahmud, which is our first language dictionary, under 16 theme headings in 2019 Turkish Course Curriculum, has been conducted through document review model which is one of the qualitative research models. The data has been analyzed by descriptive analysis. The data has been recorded through note taking and filling cards (receipt notes). Apart from the main purpose, the study has been evaluated within the framework of text qualities, Turkish cultural elements and educational elements sub-problems. *Dîvânu Lugâti't-Türk* has been examined according to 16 theme titles foreseen in the 2019 Turkish Course Teaching Curriculum. Each theme title has been written separately in Microsoft Word files and note cards have been created.

As a result of the study, examples belonging to the themes such as Virtues (171), Our National Culture (490), National Struggle (116), Individual and Society (77), Reading Culture (13), Communication (15), Rights and Freedoms (5), Personal Development (23), Science and Technology (16), Health and Sports (265), Time and Space (164), Emotions (149), Nature and the Universe (542), Art (29), Citizenship (5), Children's World (29) were identified in *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Nature and the Universe Theme has been the theme that includes the most examples. The themes of “Citizenship” and “Rights and Freedoms” has been the themes that include the least examples. From one hand, it is considered that not every works containing these themes inside can be included to the books and Turkish education, but on the other hand, because *Dîvânu Lugâti't-Türk* is compatible with the text attributes in 2019 Turkish Course Curriculum and it hosts the themes in a way blended with our culture with examples from daily life, it is concluded that *Dîvânu Lugâti't-Türk* can be included in Turkish textbooks/Turkish education and it will instill cultural linguistic awareness in students.

Keywords: *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Kâşgarlı Mahmud, Themes, Turkish Education, 2019 Turkish Course Curriculum

ÖN SÖZ

Türkçe, öğretim üstünlüğüne sahip bir dildir; eğitimin bir güç kaynağı olduğu günümüzde ise dil, güce ulaşmanın yoludur. Bu yolda ilerlerken dil, çeşitli edebî eserlerle çeşitli şekillerde var olmuştur. Bu eserler, dil eğitiminin sadece konuşulacak dili öğretmekten ibaret olmadığını, dili öğretmenin yanı sıra o dilin var olduğu toplumun kültürel zenginliklerini ve toplumun değerlerini dil ile harmanlayıp öğretmek olduğunun en iyi göstergesidir. Türkçe eğitime nihai bir kaynak olacak *Dîvânu Lugâti't-Türk* içerisinde kültürel, sosyal, dinsel, eğitsel vb. birçok öge barındırmaktadır. Ana dilimizi gelecek nesillere aktarmak için geçmişten günümüze dilin değişimlerini göz önünde bulundurmalı, değişimleri göstererek aktarmalıyız.

Türkçe eğitimi, günümüz eğitim anlayışında metinle öğretim şeklinde yapılmaktadır. Bu metinler ise yaşama en yakın, içerisinde kültürel ve eğitsel öğeler barındıran içi boş olmayan metinler olmalıdır. Seçilen metinler öğrencilerin düşünce ve dil yapısını geliştirecek nitelikte olmalıdır. Bu amaçla Türkçe eğitiminde kaynak metinlerden yararlanmak yerinde bir tespittir. Bu amaç için yerinde ve zamanında belirlenmiş yöntemler vardır. “Temalar” bu yöntemin bir parçasıdır. Fakat bir eseri veya eserden örneği sadece temalara uygun diye eğitim ve öğretime veyahut kitaplara dâhil etmek yeterli değildir. Eser veya eserden alınan örnek metinler/kesitler o toplumu ve toplumun dil bilincini yansıtıyorsa temalarla ancak o zaman bir bütünlük sağlanmış olur. İşte tam da bu noktada kültürümüzü, dil bilincimizi yansıtan günlük yaşamın içerisinden örneklerle zengin *Dîvânu Lugâti't-Türk*’ten faydalanmak yerinde olacaktır. Böyle bir eserde temaları bulmak, sürekli tekrar eden metin ve örneklerdense yaşamla iç içe geçmiş aynı zamanda Türkçeyi öğretme gayesinde olan bu eserle daha mümkün olacaktır. Dil ve kültür birbirinden nasıl bağımsız düşünülemiyorsa kültür ve temalar da birbirinden bağımsız düşünülmemelidir.

Bu süreçte benden desteğini ve deneyimini esirgemeyen danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Müzahir KILIÇ’a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca her aşamada yanımda olan Sayın Zeynep ÇELİKKAYA KARAKAYA’ya Sayın Banu ÇAKMAK’a, Sayın Elif ÇINAR’a, Sayın Seda SÜRMELİ’ye teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca ihmal ettiğim sevgili eşim Muhammet SÜRMELİ ve kızım Deniz Ayza SÜRMELİ'ye teşekkür ederim.

26/07/2023

Burcu MERAL SÜRMELİ

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri	29
Tablo 2. Temalar ve Konu Örnekleri	31
Tablo 3. <i>Dîvânu Lugâti 't-Türk</i> 'ün Ders Kitaplarına Alınacak Metin Nitelikleri ile Uyum.....	64
Tablo 4. “Erdemler” Temasına Ait Bulgular	77
Tablo 5. “Millî Kültürümüz” Temasına Ait Bulgular ve Yorum.....	82
Tablo 6. “Millî Mücadele” Temasına Ait Bulgular	88
Tablo 7. “Birey ve Toplum” Temasına Ait Bulgular	94
Tablo 8. “Okuma Kültürü” Temasına Ait Bulgular.....	97
Tablo 9. “İletişim” Temasına Ait Bulgular.....	98
Tablo 10. “Hak ve Özgürlükler” Temasına Ait Bulgular	101
Tablo 11. “Kişisel Gelişim” Temasına Ait Bulgular	102
Tablo 12. “Bilim ve Teknoloji” Temasına Ait Bulgular	104
Tablo 13. “Sağlık ve Spor” Temasına Ait Bulgular	105
Tablo 14. “Zaman ve Mekân” Temasına Ait Bulgular	108
Tablo 15. “Duygular” Temasına Ait Bulgular	110
Tablo 16. “Doğa ve Evren” Temasına Ait Bulgular.....	113
Tablo 17. “Sanat” Temasına Ait Bulgular	118
Tablo 18. “Vatandaşlık” Temasına Ait Bulgular	120
Tablo 19. “Çocuk Dünyası” Temasına Ait Bulgular	121

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Kazanımların Yapısı	29
------------------------------------	----

KISALTMALAR DİZİNİ

BEP	Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
EBA	Eğitim Bilişim Ağı
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
TDK	Türk Dil Kurumu
TDÖP	Türkçe Dersi Öğretim Programı
TYÇ	Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi
vb.	Ve benzeri
YL	Yüksek Lisans
yy.	Yüzyıl
C	Cilt
s.	Sayfa

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Ertürk (1972), eğitimi “kişinin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla istendik değişim sağlama süreci” olarak tanımlamıştır (Karasar, 2020). Davranışa dönüşmeyen bilginin kimseye bir faydası olmayacağı görüşü doğrultusunda; insanların karşılaştıkları problemlere güvenilir çözümler araması uğraşında oldukları, doğru kararlar için doğru bilgiye ulaşmalarının şart olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bu gerçeğe bilgidaki sürekliliği ve birikimi, geçmişin izlerini taşıyan eserlerle sağlamak gerekir. Kırkkılıç (2002), “bu eserlerle kültürün derinliklerindeki dilin etkileri ile aynı dili konuşan insanların eserlerinde, o dilin dünyayı yorumlama biçimlerini belirleyebiliriz” diye anlatmıştır (Çelikkaya Karakaya, 2022). Dilin, kültürün aktarıcısı olduğunu düşünürsek; zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin dile de yansması kaçınılmaz olmuştur. İnsanların kültürlerinde meydana gelen değişimleri dille aktarıp o dille olan biteni yorumlamaları ve anlamaya çalışmaları dilin nasıl bir sistem olduğunu anlamamız konusunda bir karmaşaya sebep olmuştur.

Dil, insanın dünyaya geldikten sonra sadece konuştuğu bir ses imgelemi iken zaman içerisinde yazının keşfi ile yazı dili olarak da kullanılan bir araç hâline gelmiştir. Bu keşiften itibaren seslendirmeleri, duygu ve düşünceleri yazıya aktarmaya başlayan insanoğlu, uzun bir gelişim evresinden sonra yazılı materyallere sahip olmuştur. Bu materyaller geçmişin izlerini ve doğru bilgiyi aktarmada iyi bir kaynak olurken insanoğlunun geçmişten geleceğe duygu ve düşüncelerini, yaşayış biçimlerini, kültürlerini de aktaran bir kaynak olmuştur.

“Hattat Hafız Osman, bir gün dolmuş olarak kullanılan bir kayıkla İstanbul Boğazının karşısına geçecektir. Kayığa biner, tam yol bitecekken yanına para almadığını fark eder. Kayıkçıya; Efendi, yanımda param yok ben sana bir vav yazayım bunu sahaflara götür karşılığını alırsın, der. Kayıkçı söylenerek yazıyı alır. Bu olaylardan bir müddet sonra kayıkçı sahaflar tarafından geçer. Bakar ki sahaflarda yazılar iyi fiyatlara alınıp satılıyor cebindeki yazıyı bir satıcıya götürür. Satıcı yazıyı

görür görmez Hafız Osman’a ait vav der ve açık arttırmaya başlar. Kayıkçı şaşırır, bir haftalık kazancından daha fazlasını satılan vav ile kazanmıştır. Bir gün Hafız Osman tekrar karşıya geçecektir ve yine aynı kayıkçıyla karşılaşmıştır. Yol bitmek üzereyken Hafız Osman ücreti uzatır. Kayıkçı; Efendi, para istemez sen bir vav yazıver yeter der. Hafız Osman gülümseyerek cevap verir: Efendi, o vav her zaman yazılmaz!” (Demirci, 2017).

Burada Hafız Osman’ın vav’ının kültürel bir değere sahip olduğunu fakat kayıkçının bu vav’ın kıymetini sonradan anladığını görüyoruz. Yaşam boyu süregelen bu kısır döngü içerisinde yazının ve kitapların kıymetini işte böyle nüktedanlıkla fark ediyor ve yaşamımıza dâhil ediyoruz.

Toplumlar, kendi dilleri ile fertlerini bir arada tutarlar. Diller, ortak düşünce araçlarıdır. Aynı sözcükler çerçevesinde düşünmek; ortak bir kültür ve edebiyat aynı zamanda ortak bir hafıza meydana getirir. Bu ortaklıklar, toplumları ortak bir dünya etrafında ortak bir hedefte bir araya getirir.

Eğitim sistemlerinde belirli kurallar ve bu kurallara göre oluşmuş davranışlar vardır. Bu davranışlar eğitim ortamının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle de eğitim araştırmalarında sosyolojik yaklaşımlar belirlemek (Yıldırım & Şimşek, 2018); ve bu alanda kullanılabilecek eserlerden faydalanmak gerekir. Andaç (2002)’a göre “Herkes yaşadığını, yaşamının dünüyle bugününden birikimine aldığı (tarihîyle, coğrafyasıyla, insanlarıyla birlikte) yanı sıra tanıklığını da yaparak aktarır.” (Gündüz & Şimşek, 2012).

Edebî eserler dilin etkili kullanıldığı metinlerdir (Şimşek, 2012). Eğitimde dil açısından etkili edebî metinler kullanmak, çocuğun; muhakeme, problem çözme, eleştirel düşünme, doğru bilgiye doğru kaynaktan ulaşma, hayal gücü ve zekâ alanlarını geliştirir. Edebî eserler, çocuklarda kültürel zenginlik, dil gelişimine destek, dil bilinci oluşturmak, zihinsel gelişimi ve dil gelişimini desteklemek açısından önem arz eder. Çocuklara ana dillerini kullanma becerisi sadece kuramsal bilgilerle olmaz, bu bilgileri ek kaynaklarla ve uygulama çalışmalarıyla desteklemek gerekmektedir.

Sürekli değişen ve gelişen bilim ve teknolojiye bağlı olarak yaşam biçimimizdeki değişiklikler öğrenme türlerini de etkilemektedir. Bu nedenle eğitim

sürecinde bilişsel süreçlerin dikkate alınması ve programların yapılandırılması gereklilik olmuştur (Özbay, 2013).

“İnsanlık tarihî incelendiğinde; *yeni* nitelemesi ile meydana gelen her düşünce ve yönelimin geçmişten bu yana insanlığın düşünce dünyasında yer bulan şeyler olduğu görülür” (Korkmaz, 2012). Geçmişten gelen bilgiyi ya sadeleştirerek almışsınız ya da üzerinde değişimler yaparak kullanmış *yeni* diye adlandırmışsınız. Edebî eser ile oluştuğu zaman arasında sıkı bir ilişki vardır. Zamanın kültürü, anlayışı, yaşayışları vb. üzerine artılar koyarak günümüze kadar gelmiştir.

“Kültür, her toplumun kendi yaşam tarzından, geleneklerinden, âdetlerinden, dininden elde ettiği ortak yaşantı birikimi, kuşaktan kuşağa aktardığı ortak mirastır.” (Temizyürek, Erdem, & Temizkan, 2013). Toplumlar kadar kültür vardır. Her milletin kültürü kadar da eser vardır.

Eserleri aydınlatmak için sanatçının hayatını ve kişiliğini incelemenin yanında eserin bulunduğu dönemi, yazarın eser hakkında söylediklerini ve yazdıklarını da bilmek gerekir (Moran, 2018).

Eğitim ve öğretimi gerçekleştirmek için çeşitli branşlar ve uzmanlık alanları var olmuştur. Bu alanlardan biri de Türkçe eğitimidir. Türkçe eğitimi, sadece dili öğretmek değil; dil ile birlikte bazı değerlerin kazanılmasına yardımcı olmak, kültürün aktarımını sağlamak ve gelecek nesillere anlama-anlatma kabiliyeti yüksek bireyler yetiştirmek amacına hizmet etmektedir. Bu bağlamda 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında çeşitli temalar belirlenmiştir ve bu temalar çerçevesinde bireye çeşitli değerler kazandırılmaya çalışılmıştır.

Türkçe öğretimi her sınıf düzeyi için ayrı ayrı hazırlanmış Türkçe ders kitaplarıyla sağlanmaktadır. Bu kitaplar sadece dil öğretimi veya kuramsal bilgilerle dolu olmamalı bunun yanı sıra içerisinde edebî zevk ve bilinci uyandıracak metinlerden alıntılar, kültürel ve pragmatik bilgiler de barındırmalıdır. Tek yönlü gelişimden ziyade çok yönlü gelişim hedef alınmalıdır. Yeni Türkçe Dersi Öğretim Programlarında temalara göre seçilmiş metinler ve bunlara ait görsel unsurlar yer almaktadır. Bu metinler çocuğu her yönden geliştiren ve destekleyen nitelikte olmak zorundadır. Doğru bilgiye ulaşmada kaynak olacak metinler seçilmelidir.

Günden güne değişen ve gelişen teknoloji karşısında kitapların önemi gittikçe azalmaktadır. Kolay yoldan bilgiye ulaşma artmıştır. Bu şekilde yazılı, sözlü ve görsel medyanın etkisi ile insanlar kendi kültürlerinden uzaklaşmaya başlamış ortak bir kültüre yönelim artmıştır. Bu da insanlardaki kültürün bozulmasına, değer yargılarının yok olmasına sebep olmuştur. Oysaki kültür milletleri başkalarına karşı ayrıcalıklı kılan bir unsurdur. Sözlü gelenekle nesilden nesile aktarılan kültür, yazılı metinlerle de nesilden nesile aktarılacak zorundadır (Sezen, 2010).

Değişen dünya düzeninde değişmeyen, değiştirilse de olumlu şekilde değiştirilebilen tek şey yazılı geleneğimizin ilk eserleridir. Eğitim yoluyla bu düzene ayak uydurmaya çalışılmış ve bu çalışmalar doğrultusunda birçok materyal kullanılmıştır. Gel görelim ki ilk eserlerden alıntıların kitaplarda yer bulma şansı yok denecek kadar azdır. Oysaki kültürümüz, değerlerimiz, eğitimde temalar başlığı yardımıyla aktardığımız bilgiler açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle de ilk eserlerimiz günümüz eğitime dâhil edilebilecek niteliktedir ve doğru bilgi açısından önemlidir. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan temalar açısından *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ü incelemek, Türkçe eğitime kültürle harmanlanmış, yaşamdan örnekler sunan Kâşgarlı'nın Türkçe öğretim yönteminin de kanıtı olacaktır. Türkçe eğitime iyi bir materyal olacak bu eseri farklı yönleriyle ele almak ve alan yazına farklı bakış açıları kazandırmak amacıyla bu çalışma tasarlanmıştır.

1.1. Araştırmanın Problem Durumu

Türk ve Dünya Edebiyatı tarihî alan yazınında, Kâşgarlı Mahmud ve eseri "*Dîvânu Lugâti't-Türk*" ile alakalı birçok çalışma mevcuttur. Fakat Türkçe eğitimi alanına gelince bu birçok çalışma birkaç çalışmaya inmiştir, yok denecek kadar azdır. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programına baktığımızda yine birçok çalışma görüyoruz. 2019 TDÖP'ün yeni bir program olması nedeniyle tekrara düşen çalışmalar çoğunluktadır.

Bireyin kimliği, karakteri, yaşamının şekillenmesi; başta ailede başlasa da eğitimle ve yaşadığı toplumla şekil alır. Türkçe eğitimi bu şekillenmede en önemli etkidir. Doğduğu toplumun kültürünü, dilini, gelenek ve göreneklerini Türkçe eğitimi ile aktarmak daha mümkündür. Türkçe eğitimi sadece Türkçe dilini öğretmek

demek değildir. Çocuğa çok yönlü bir eğitim sunmak bu eğitim anlayışının yegâne temelidir. Sağlıklı bir toplum için sağlıklı bireyler yetiştirmek, bunu da millî eserlerle yapmak, gerektiği yerde yabancı eserlerden yararlanmak eğitim sistemimizin temelini oluşturmaktadır.

“Eğitim kurumları; bireyleri toplumsal değişimlere hazırlamak, toplumsal ilişkileri geliştirmek, bireylerin belli donanımlara sahip olmasını sağlamak gibi amaçlar belirler. Bu amaçları gerçekleştirmek için de eğitim belli bir sistem dâhilinde yürütülür. Eğitim sistemlerinde öğrenci, öğretmen ve programlar önem arz etmektedir.” (Aybar, 2022). Bu bağlamda 2019 TDÖP’te yer alan 16 tema başlığı mevcuttur.¹ Bu temalar, çeşitli metinler kullanılarak çocuğa aktarılmaya ve aşılarmaya çalışılmıştır. Bu metinler bilgi içeriği iyi seçilmemiş metinlerden oluşabiliyor. Bu nedenle de aktarılmak istenen temalar daha eski ve doğru metinlerden alıntılar yapılarak verilmelidir. Amaç sadece temaları vermek değil temalar başlığı altında kültürel zenginliklerimizi, çocuğun günlük hayatında kullanabileceği faydalı bilgileri doğru eserlerle vermektir.

1.1.1. Araştırmanın problem cümlesi ve alt problemler

2019 (Ortaokul) Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan temaların Kâşgarlı Mahmud’un “*Dîvânu Lugâti’t-Türk*” adlı eserinde bulunma durumu nedir? Bu ana problemten hareketle alt problemler şu şekildedir:

1. 2019 (Ortaokul) TDÖP’te yer alan “ders kitaplarına alınacak metin nitelikleri” ile “*Dîvânu Lugâti’t-Türk*” uyumlu mudur?
2. “*Dîvânu Lugâti’t-Türk*”te Türkçe eğitiminde kullanılabilecek eğitsel öğeler nelerdir?
3. “*Dîvânu Lugâti’t-Türk*” te geçen Türk kültür öğeleri nelerdir?

¹ 2019 TDÖP’te yer alan tema başlıkları; “Erdemler, Millî Kültürümüz, Millî Mücadele ve Atatürk, Birey ve Toplum, Okuma Kültürü, İletişim, Hak ve Özgürlükler, Kişisel Gelişim, Bilim ve Teknoloji, Sağlık ve Spor, Zaman ve Mekân, Duygular, Doğa ve Evren, Sanat, Vatandaşlık, Çocuk Dünyası”dır.

4. 2019 (Ortaokul) Türkçe Dersi Öğretim Programındaki 16 temadan hangileri “*Dîvânu Lugâti ’t-Türk*” te yer almaktadır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Türkçe ders kitaplarında bulunan metinler 2019 TDÖP’te yer alan 16 temaya uyacak biçimde seçilmektedir. Bir metnin temalara uygunluğu metin seçimi için yeterli bir ölçüt değildir. Çocuk okuduğu metinde kendinden, yaşadığı toplumdan, geleneklerinden göreneklerinden izler bulmak ister. Çocuğun geçmişinden geleceğine ışık tutacak bu metinler sıradan, arkası olmayan metinler olmamalıdır. Geçmişi dolu, çocuğun yaşadığı topluma ve kültürüne uyum sağlayan metinler kullanılmalıdır.

Özden (2009)’e göre “Türkçe dersleri; dört temel dil becerisi ve dilbilgisi kurallarını uygulama becerisi kazandırmada, çocuğun ortak değerleri kabul etmesi, ahlaksal, millî, sosyal değerlerle bütünleşmiş bir şekilde yetişmesinde etkilidir. Kültürün aktarılmasında önemli bir araç olan Türkçe dersinde Türk kültür öğelerinin kullanılması önem arz eder. Çünkü Türkçe dersi, dil öğretiminin yanında kültürü de öğretir” (Karakuş, 2010).

Bu çalışmanın amacı; 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında 16 başlık hâlinde bulunan temalar bakımından *Dîvânu Lugâti ’t-Türk*’ü incelemek; *Dîvânu Lugâti ’t-Türk*’ün Türkçe eğitiminde, Türkçe öğretiminde, Türkçe ders kitaplarında kullanılabilirliğini göstermektir.

1.3. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Türkçe eğitimi; tematik yaklaşım, “metin içi, metin dışı ve metinler arası okuma” şekliyle anlam meydana getirecek şekilde düzenlenmiştir. Temel dil becerileri dışında Türkçe eğitimi, üst düzey zihinsel becerileri de geliştirmek amaçlı düzenlenmiştir (MEB, 2019).

Öğrencilerin ilgisini çekebilecek ana metinler ya da yardımcı metinler kullanmak, çocuğun ilgisini çekecek bunun yanı sıra çocuğun zihinsel ve sosyal becerilerinin gelişmesine de yardımcı olacaktır (Göçer, 2010). Kalıcı ve etkili öğrenmenin gerçekleşebilmesi için farklı yazılı metinlerin kullanılması gerekmektedir.

Gökalp (1992)'a göre “Milletler, içerisinde yaşayan kişilere milletin dilini, ahlakını, estetik zevkini, teknik verilerini aşamayamazsa var olamaz” (Günay, 2020). Bu doğrultuda seçilen metinler Gökalp'ın da dile getirdiği gibi kültürel zevklerimizi, geçmişimizin izlerini taşımaktadır. Ders kitaplarına alınacak metinlerin en iyi örneklerinden seçilmesi, -çocuğun dil ve gelişimine katkı sağlayacak, millî, ahlaki, kültürel değerler taşıyan metinler olması- şarttır.

Türkçe dersleri, temalara uygun metin etkinlikleri ile sağlanmaktadır (İşeri, 2014). Bu metinlerde tek tema yoktur (tek tema varmış gibi görünse de) çoğunlukla bir metinde birden çok tema yer almaktadır. Bu bağlamda temalar soyut ve genel bir kavramı karşılamaktadır.

Güneş (2008)'e göre “tematik yaklaşımla² elde edilen temalar, öğrencilerin edindikleri bilgi ve becerileri genişletme, düzenleme, zihninde yapılandırma ve günlük hayata aktarma olanaklarında yardım sağlar.” Metinle sağlanan bu aktarımda metin ise; iletişim sırasında gerçekleşen dil unsurlarının veya söylemlerin bütünüdür. Bu bütünlük dil aracılığı ile sağlanır.

Milletlerin kendine ait edebiyatları bu edebiyata ait edebî eserleri vardır. Bu edebî metinler, “okuyan kişileri ve milletle olan ilişkileri, bu ilişkileri oluşturan dili; konusu, yapısı, estetik yapısıyla kültürü birleştiren sosyal ve millî bir müessesedir” (Çetişli, 2017). Edebî eserler, toplumların geçmişten günümüze gelen edebî gelenekleri içerisinde var olurlar ve dil ile aktarılırlar. Bu sayede yazar yaşadığı toplumun meseleleri üzerinden dolaylı veya doğrudan bir şeyler katar eserine.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Türkçe eğitiminde metin seçiminin çok önemli olduğunu, seçilen metinlerin tek tema etrafında toplanmış gibi görünse de görünenin dışında farklı temaları da barındırdığını görüyoruz. Metin seçimi, tema başlığı altında dikkat edilmesi gereken bir konudur. Seçilen metinlerin çocuğun gelişimi ve kültürü üzerine bir şeyler katması gerekmektedir. Yapılan bu çalışma ile metin seçiminin özellikle de seçilen metinlerin altının dolu olması gerektiği konusunda farkındalık yaratılmadığı düşüncesiyle; Türkçe eğitimi içerisinde birden çok unsurun yer aldığı ve temalar açısından çeşitlilik sağlayacak eserlerin tercih edilmesi gerektiği varsayılmıştır. Bu açıdan DLT'nin bu şartları sağladığı düşünülmüş,

² Tematik yaklaşım(Disiplinler arası yaklaşım); Farklı konu alanlarını birbirleriyle ilişkilendirerek önceden belirlenen kapsamlı ve genel bir tema ile bütünleştirmedir.

Türkçe eğitiminde kullanılacak önemli bir materyal olabileceği varsayımından hareketle bu çalışma yapılmıştır. Tema ve metin nitelikleri bakımından değerlendirildiğinde DLT; çocuğun kültürel, sosyal, zihinsel, toplumsal vb. gelişim özelliklerini destekleyecek niteliktedir.

Alan yazına katkı sağlayacak bu çalışma Türkçe eğitimine yeni bir materyal kazandırma açısından önem arz etmektedir. Türkçe eğitimi alanında DLT'yi Türkçe eğitimine dâhil edecek bir çalışma bulunmaması gerekçemizdir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışmada incelenecek program ve incelenecek temalar 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı (Ortaokul) ve bu programda yer alan 16 tema “*Erdemler, Millî Kültürümüz, Millî Mücadele ve Atatürk, Birey ve Toplum, Okuma Kültürü, İletişim, Hak ve Özgürlükler, Kişisel Gelişim, Bilim ve Teknoloji, Sağlık ve Spor, Zaman ve Mekân, Duygular, Doğa ve Evren, Sanat, Vatandaşlık, Çocuk Dünyası*” başlıkları ile sınırlandırılmıştır.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasına ait inceleme sadece “Millî Mücadele” teması ile sınırlı tutulmuştur. Her temadan çıkan bulgu sayısına göre 21 adet örnek alınmıştır.

İncelenecek materyal, Türk Dil Kurumu Yayınevinin Besim Atalay’dan tıpkıbasım (2021) çevirisi olan dört ciltlik *Dîvânu Lugâti’t-Türk* adlı eser ile sınırlandırılmıştır.

Türkçe eğitiminde kullanılacak eğitsel ögeler; 5 başlık ile sınırlandırılmıştır ve örneklendirilmiştir.

DLT’de geçen Türk kültür ögeleri 5 başlık ile sınırlandırılmış ve örneklendirilmiştir.

DLT, 2019 TDÖP’te (ortaokul) yer alan “ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri” (14 madde) altında incelenmiş ve sınırlandırılmıştır.

1.5. Varsayımlar

“*Dîvânu Lugâti 't-Türk*” ün 2019 TDÖP’te yer alan “ders kitaplarına alınacak metin nitelikleri”yle uyum sağladığı varsayılmıştır.

“*Dîvânu Lugâti 't-Türk*” ün 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan temalardan içerisinde barındırdığı varsayılmıştır.

“*Dîvânu Lugâti 't-Türk*” te Türkçe eğitiminde kullanılacak eğitsel öge örneklerinin ve Türk kültür öğelerinin yer aldığı varsayılmıştır.

1.6. Temel Kavramlar

Eğitim: “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine; okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011).

Program: Belirli bir hedefe ulaşmak için yapılan düzenlemelerdir.

Eğitim Programı: “Bireyin millî, manevi ve kültürel değerlerinin yanında yetenekler, beceriler, tutumlar, estetik duyarlılıklarda yeterlilikleri kazanmak amacıyla yapılabilecekleri ve süreçleri içine alan taslaktır.”³

Öğretim Programı: “Belirlenen öğretim basamaklarında; farklı sınıflarda ve derslerde verilecek olan derslerin amaçlarını, haftada kaç saat okutulacağını, içeriğini, süresini, metotları, eğitim yaşantılarını ve değerlendirme süreçlerini gösteren kılavuzdur.”⁴

Türkçe Dersi Öğretim Programı: Türkçe dersinin hedeflerinin öğrencilere kazandırılması için eğitim kurumlarında izlenen kılavuzdur.

Tema: Bir metindeki ortak anlam ve iletidir.

³ İsmail GELEN’in ders notlarından alınmıştır. (19 Mayıs Üniversitesi)

⁴ İsmail GELEN’in ders notlarından alınmıştır. (19 Mayıs Üniversitesi)

Dil: “Dil, insanlar arasındaki anlaşmada doğal bir araç, kendisine göre yasaları olan, bu yasalar altında sürekli gelişen ve değişen canlı bir varlıktır” (Ergin, 2008).

Kültür: Bir toplumun kuşaktan kuşağa aktardığı yazılı, sözlü; maddi ve manevi değerlerin tümüdür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL TEMELLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Eğitim Nedir?

İnsan yaşam boyu aktif bir varlık olarak hayatına devam etmektedir. Bu aktiflik içerisinde insan, kendini geliştirmek için birçok yola başvurmuştur. Dünyaya geldiği andan itibaren insanoğlu yaşantısına yön vermek için çabalamaktadır. Bu çabada yönlendirici olacak bir sisteme ihtiyaç vardır; bu sistem eğitim sistemidir.

Kişinin kendini gerçekleştirmesi için ihtiyaç duyduğu eğitim; John Dewey (1916)'e göre kişinin doğumundan hayatının sonuna kadar süregelen gerçekleri görme, keşif yapma ve öğrenmeye zaman verme sürecidir (Akçay & Safalı, 2021).

Belirli plan ve program dâhilinde insan davranışlarında oluşan değişiklikler eğitim kapsamı içerisinde yer alır. Bu değişiklikler birikerek toplumun kültürel mirasını oluşturur. Kültürel mirası aktarmak ise eğitim ve dil ile mümkündür. Eğitim milletleri aydınlığa taşıyan bir araçtır. Bu yüzden de yaşam boyu devam eden bir süreden ziyade süreçtir.

Tezcan (1985)'a göre eğitim, kişilik gelişimine yardımcı olan ve onu temel alan, onu yetişkin olmaya hazırlayan, gerekli bilgileri ve becerileri davranışlara dönüştürmede yardımcı olan bir süreçtir (Dinç, 2022). Bu tanımdan eğitimin sadece okul temelli olmadığını, hayatın her alanında eğitime tabi olduğumuzu anlıyoruz.

Akyüz (1999)'e göre eğitim; şahsın duygusal, zihinsel, bedensel, toplumsal becerilerini ve davranışlarını istendik yönde geliştirmek ya da ona istenilen amaçlara yönelik yeni beceri, davranış ve bilgi kazandırma çalışmasıdır (Dinç, 2022). Aktif bir varlık olan kişi içinde bulunduğu toplumun değerlerini ve birikimlerini kendisine aşlamak zorundadır, bu kasıtlı bir süreçtir. Farkında olarak veya olmayarak isteyerek veya istemeyerek almış olduğumuz eğitim, toplumlar arasındaki farklılığı ortaya koyar. Gelişmiş ve gelişmemiş veya gelişmekte olan toplumlar arasındaki en büyük fark eğitimde meydana gelmektedir.

2.2. Öğretim nedir?

Rehber eşliğinde öğrenme sürecini ve öğrenmeyi oluşturma hareketlerinin bütününe öğretme denmektedir. Okul içi ya da dışında plan ve kontrol dâhilinde öğretme süreçlerinin uygulanabilmesine ise öğretim denir (Erden, 2007).

Varış (1998)'ın bireyde istendik davranışların oluşması ve öğrenmenin gerçekleşmesi için uygulanan süreçlerin tümü olarak tanımladığı öğretimi; Açıkgöz (2003), öğrencilerin gelişimlerini önemseyen, öğrenmenin başlatılması, sürdürülmesi ve gerçekleştirilebilmesi için yapılan planlı etkinlikler süreci olarak tanımlamıştır (Maden, 2022).

Eğitimin plansız olmasına karşın öğretim planlı gerçekleşir. Bu nedenle öğretim daha çok planlı mekânlarda gerçekleşir.

2.3. Program Nedir?

Özellikle eğitim süreçlerinde istenilene ulaşmak için bir taslağa veya planlamaya ihtiyaç vardır. Bu taslak ve planlamaları programlar dâhilinde gerçekleştirebiliriz. “Yapılacak iş bölümleri ve bu bölümlerin zamanını gösteren maddelerin tümüne” program denir (Maden, 2022). Öğrenme süreçlerinin başarıya ulaşabilmesi için programlar önemlidir. Programlar “eğitim programı” ve “öğretim programı” olarak iki başlıkta incelenir:

Eğitim programı

Eğitim sürecinin başarıya ulaşması için içerisinde her türlü ögenin barındırıldığı programdır eğitim programı. Bu programı kişide istendik taraftaki davranışlarda değişiklik meydana getirme maksadıyla gerçekleştirilen, bütün faaliyetleri içeren plan diye tanımlayan Fidan ve Erden (1993), eğitim programının geniş kapsamlı olduğunu vurgulamıştır (Maden, 2022).

Varış (1994), eğitim programını, eğitim kurumlarının çocuklar veya yetişkinler için sağladığı, kurumun amaçlarını gerçekleştirmedeki tüm faaliyetler olarak tanımlamıştır.

Gürkan (2004), eğitim programının; konuları, ders içeriklerini, eğitimde kullanılacak materyalleri, okul içinde ve dışında öğretilen her şeyi kapsadığını belirtmiştir (Maden, 2022). Eğitim programı genel, planlı veya plansız olan her şeydir.

Öğretim programı

Okulun içinde ya da okulun dışında kişiye kazandırılması planlanan bir dersin veya hedefin öğretimi ile ilgili olan tüm etkinliklerdir. Aynı sınıf düzeyleri aynı dersler ve konuları kapsar. Eğitim programı her şey iken öğretim programı sınırları belli dersler için detaylı oluşturulmuş içerik düzenlemeleridir. Öğretim programı neyi, nasıl öğreteceğimizin kılavuzudur.

Öğretim programları; eğitim programında yer alan faaliyetlerin nasıl yapılacağını, programlı öğrenme için yöntem ve materyali, sıra ve zaman belirterek gösterir (Ercan Güven, 2021).

Varış(1996)'ın tanımına göre öğretim programları; “belirli eğitim kademelerinde öğrenilmesi istenen ve beklenen ders konularını, zaman ve süre unsurlarını dikkate alarak eğitim kademesinin aynı zamanda okul tipinin hedef ve ilkeleri doğrultusunda düzenleyen programlardır” (Ercan Güven, 2021).

2.4. Türkçe Öğretimi

Her toplum kendi dilini gelecek nesillere aktarmaya çalışır. Anne karnında ana dilini öğrenmeye başlayan çocuk, okulda aldığı Türkçe öğretimi ile dil öğrenimini tamamlamaya çalışır. Dil öğretimi küçük sınıflarda Türkçe ve sınıf öğretmenlerinin öğretimi ile gerçekleşir. Bu öğretim, ideal bir öğretim programı eşliğinde sağlanır. Öğretim için kullanılacak program çocuğun bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerini geliştirecek nitelikte çok yönlü olmalıdır. Birey bu beceriler eşliğinde bir bütündür.

Son yıllardaki programlarda yapılandırmacılık esaslı programlar hazırlanmakta ve kullanılmaktadır. Bireylerin hazır bilgiye direkt ulaşmasından ziyade keşfederek ulaşması sağlanmaktadır. Öğrenenlerin ihtiyaçlarının ve yine öğrenenin özelliklerinin belirlenmesinin programa fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Ercan Güven, 2021).

Neden-sonuç ilişkisi kurulan öğretim programlarının daha etkileyici olduğunu düşünen Özçelik (1998), neden-sonuç ilişkisinin gerçekte olmaması durumunda planlanan etkinliğin istenen ürünü vermeyeceğini söyler (Akçay & Safalı, 2021).

Türkçe Dersi Öğretim Programı; mesleki beceriler edinmede ilk şartı dil becerisi ve dil yeterliliğini geliştirme olarak kabul etmektedir. Bunun dışındaki bütün alanlarda öğrenmeyi, sosyal ve kişisel gelişimin yanı sıra mesleki beceriler edinmede de ilk şart kabul eder. (MEB, 2019).

Türkçe dersi diğer derslerle sıkı bir bağlantı içerindedir. Disiplinler arası yaklaşımın hâkim olduğu günümüz eğitiminde derslerin birbiri ile bağlantı kurmasına ve çocuğun çok yönlü gelişim sağlamasına önem verilmiştir. Türkçe öğretim programlarıyla sağlanan bu hâkimiyet vatanına, milletine faydalı bireyler yetiştirmede Türkçe öğretim programının çoklu rol üstlendiğini göstermektedir.

Türkçe öğretimi çalışmalarına ilişkin genel amaçları ve dil becerilerine yönelik özel amaçları belirleyen çerçeve öğretim programlarıdır. Türkçe öğretimi sürecine bu programlar yol göstermektedir (Maden, 2022). Programlara uygun ders kitapları ve materyaller hazırlanmakta, kullanılmaktadır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı, Öğrencilerin yaşamları süresince kullanacakları dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini kişisel ve sosyal açıdan geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istekle okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak biçimde bilgi, beceri ve değerleri içeren bütünlük içinde yapılandırılmıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programı; dil yeterlilik ve maharetlerini geliştirmeyi diğer alanların ön şartı saymaktadır (MEB, 2019).

Tematik yaklaşım temel alınarak oluşturulan öğretim programında okuma ile yazma kazanımları metin içi, metin dışı ve metinler arası okuma yoluyla anlam oluşturmayı sağlayacak biçimde meydana getirilmiştir. Birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar kazanımların yapısı ve hiyerarşisi, öğrencilerin temel dil becerilerinin yanı sıra üst düzey zihinsel becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacak biçimde oluşturulmuştur. Öğrencilerin gelişim özellikleri

dikkate alınarak dil bilgisi ve yazım kuralları ile ilgili kazanımlar artarak, aşamalı olarak biçimlendirilmiştir (MEB, 2019).

Türkçe öğretimi; dinleme/izleme, konuşma, yazma ve okuma becerilerinin birbirini bütünleyecek şekilde geliştirilmesini sağlar. Öğrenme ve öğretme yapılırken bu süreçte öğrenci merkeze alınır; tematik yaklaşım, aktif katılım ve iş birliği içerisinde öğretim sağlanır. Bu şekilde sağlanan Türkçe öğretimi bilgilerin kalıcı olmasını ve anlamlı öğrenmeyi sağlar.

Türkçe öğretiminde öğrenci özelliklerini merkeze alan, akranları ile iş birliği içerisinde olan aktif katılımlı, dil kullanımına ilişkin kuralları beceri yaklaşımı ile sağlayan, öğretmenin rehber konumunda olduğu bir süreç izlenmektedir (Maden, 2022). Bütün bunların yanı sıra Türkçe öğretiminde amaçlara ne oranda ulaşıldığını görmek için; öğrenme ve öğretme sürecinde süreç ve sonuç değerlendirme iç içe kullanılmaktadır. Öğrenci kazanımlarının sürekli değerlendirilmesinin gerekliliğine programda önem verilmektedir.⁵

“Türkçe öğrenme ve öğretme süreci; öğrencilerde önceki öğrenmeleri harekete geçirme, tahmin etme, amaç, tür, yöntem belirleme aşamalarını içerir. Hazırlık, metinle öğrenme, etkinliklerle kendini ifade etme, ölçme ve değerlendirme bölümleriyle de gerçekleşir” (Maden, 2022).

Tanzimat’a kadar sistemli bir Türkçe eğitiminden bahsedilmese de başta *Dîvânü Lugâtî’t-Türk* olmak üzere birçok eser yazılmıştır.⁶ Bu eser Türkçenin öğretim tarihî açısından büyük önem arz etmektedir.

Türkçe derslerinin temalar ve temalarla uyumlu metinler üzerinden etkinlik temelli olarak gerçekleştirilmesi çalışılmaktadır (İşeri, 2014). Tematik yaklaşımla ele alınan temalar, öğrencilerin bilgi ve becerilerini geliştirip günlük hayata aktarmalarını sağlar (Güneş, 2008).

⁵ Öğretimden önce yapılan ölçme ve değerlendirme öğrenci ile ilgili bilgi sahibi olunmasını, öğrenme gayesinin belirlenmesini; öğretim yapılırken uygulanan değerlendirme öğrenci ve öğretmene geri dönüş sunmasını, öğretimin sonunda gerçekleştirilen değerlendirme öğrenme amaçlarının karşılanıp karşılanmadığını gerekli bölümlerde değişiklik yapılması gerekip gerekmediğini anlamamızı sağlar.

⁶ Bu eserler arasında “*Kutadgu Bilig, Mukaddimetü’-Edeb, Hilyetü’l-Lisan ve Hubbetü’l-Beyan, Kitabü’l-İdrak Li- Lisani’l Etrak*” yer alır.

Ana dili eğitimi dil becerilerini geliştirmede bir süreçtir, bilgi aktarma işi değildir. Birey metinler aracılığı ile dinleme, okuma, yazma, konuşma becerilerini geliştirir. Metinlerde farkındalık sağlamak için diğer derslerle ilgili olan metinleri de kullanmak gerekmektedir. Çocuklarda tek yönlü gelişim değil çok yönlü gelişim sağlanmalıdır (Cin Şeker, 2020).

2.5. Geçmişten Günümüze Türkçe Öğretim Programları

Eğitim ve öğretim süreçlerine dair her türlü öğrenmeyi, birey dil becerileri sayesinde gerçekleştirir. Özçelik (1992)'e göre öğretim programları, neyin, nasıl ve neden olması gerektiğini belirten bir rehberdir (Demir Atalay, 2020). Türkçe dersleri tarih boyunca en fazla ders saatine sahip bir ders olmuştur. Son zamanlarda Türkçe öğretim programlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Şahin ve Bayramoğlu (2015), bu konuda “Cumhuriyetten bu zamana Türkçe dersinde birçok program uygulamaya koyulmuş; sürekli yenilenen bilimsel gelişmeler doğrultusunda zamanın koşullarına uygun bir biçimde eksiklik görülen programlar yenilenmiştir” demiştir (Demir Atalay, 2020).

2.5.1. Cumhuriyet dönemi öncesi “Türkçe Dersi Öğretim Programları”⁷

Tanzimat’a kadar Türkçe öğretimine özel bir öğretim programı yoktur. Türkçe eğitime dair şeyler eğitim programlarının genel programlarında yer almıştır. Bu doğrultuda;

Sıbyan mekteplerinde Türkçe Öğretim Programı; ilk okuma-yazma öğretiminin yapıldığı bu programda amaç Kur’an okumayı öğretmektir bu amaçla da Arap harfleri öğretilmiştir. İlmihâl ve ahlak eğitiminin yanı sıra sonradan yazı dersleri de verilmeye başlanmıştır. Bu mekteplerde ana dil eğitime yer verilmemiştir.

Medreselerde Türkçe Öğretim Programı; Kur’an ve Arapça eğitime yer verilen medreselerde ana dil eğitime yer verilmemiştir. XV. yüzyıla kadar medreselerde okutulan kitaplar Arapça iken bu tarihten itibaren Türkçe yazılmaya

⁷ Bu bölüm Akçay ve Kardaş (2021)'in “Türkçe Dersi Öğretim Programları” adlı kitabından yararlanılarak oluşturulmuştur.

başlanmıştır. Kitapların Türkçe yazılmasından sonra öğretim dili de Türkçeye dönmüştür.

Enderun mekteplerinde Türkçe Öğretim Programı; Yönetici ve devlet adamlarının eğitildiği bu okulda Türkçe eğitime yer verilmiştir. Devşirmelerin⁸ Türkçe öğrenmeleri önemsendiğinden Türkçe öğretimi yapılmaktadır. Medrese eğitiminden farkı Türkçe ve edebiyat konusunda derslerin yer almasıydı.

Tanzimat Döneminde Türkçe Öğretim Programı; Bu dönemde ilk ve ortaokullarda ana dil eğitimi önem kazanmıştır. Topbaş (1998), bu hususta “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde alfabe öğretime başlanmıştır.1861’de Maarif Nezaretinin öğretim dili Türkçe kabul edilmiştir. Tam manasıyla Türkçenin hâkim olmamasından dolayı genelge yayınlayan Maarif Nezareti genelgeyle; Türkçenin kendine has kurallarının olduğunu ve bunların öğretilmesi gerektiğini duyurmuştur” ifadelerinde bulunmuştur (Gün & Kaya , 2021).

Meşrutiyet Döneminde Türkçe Öğretim Programı; Bu dönemde artık TDÖP hazırlanmış, bu programlarla “yazı, imla, okuma, güzel konuşma” gibi beceri dersleriyle Türkçeye yer verilmiştir. Ana dil eğitime verilen önem büyük oranda artmıştır.

2.5.2. Cumhuriyet dönemi “Türkçe Dersi Öğretim Programları”

İlköğretim I. Kademe Türkçe Öğretim Programları

1924 (1340) İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı; Programdaki öğrenme alanları 1. sınıflar için sadece *elifba* diğer dört sınıf için ise *kıraat, inşad, imlâ, sarf, tahrir, yazı* gibi alanlardan oluşmaktadır. Okuma ve yazma işlerinin birlikte öğretilmesi gerektiğini savunan bu programda ses (savti) veya kelime yöntemi olarak iki seçim hakkı vardır. Programda sınıf bazında ders saatlerine de yer verilmiştir. Örneğin; Programa göre; “2. sınıfta 4 saat kıraat, 2 saat imlâ, 1 saat tahrir, 2 saat yazı” ders dağılımı yer alır (Demir Atalay, 2020).

⁸ Devşirme: Osmanlı Devleti zamanında Hristiyan çocukların seçilip; Türk geleneklerine göre Yeniçeri, üstün bürokrat veya asker olarak yetiştirilmesi.

Anlatma, dikte, gösterip yaptırma, inşad, sesli ve sessiz okuma, dil bilgisi öğretiminde sezdirme gibi yöntem ve tekniklerin uygulanmasına müsaade eden açıklamalar da bulunmaktadır (Maden, 2022).

1926 İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı; İlk kapsamlı program olan bu programda Türkçe dersinin amaçlarına ilk defa yer verilmiştir. Bu amaçlar; “anlama ve anlatım becerilerinin geliştirilmesi, kelime hazinesinin zenginleştirilmesi, edebî zevk uyandırma, İstanbul Türkçesini yaygınlaştırma” olarak belirlenmiştir. (Dumanlı Kadızade & Öztürk, 2021). 1927 yılında köyün ihtiyaçlarına göre köy çocuklarını yetiştirmek amacıyla “Köy Mektepleri Müfredat Programı” hazırlanmıştır.

1930 İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı; 1928’de yapılan harf inkılabı bu programı önemli derecede etkilemiştir. Kabul edilen yeni alfabe ile beraber 1926 programında yer alan *elifba* “alfabe” olarak değiştirilmiştir. 1930 programında “*kavaid*” adlı ders “*gramer*” olarak; “*yazı dersi*” ise “*el yazısı*” olarak değiştirilmiştir (Demir Atalay, 2020).

1936 İlkokul Türkçe Programı; Bu program Türkçe dersinin amaçları bölümüyle başlar. Diğer programlara göre daha milliyetçi bir nitelik taşımaktadır. Bu programda öğrencilere iyi bir dinleyici olmaları için neler yapmaları gerektiği vurgulanmıştır. Programın amaçlarına göre anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi ilk hedeftir. Önceki programlarda “*kıraat*” olarak yer alan bölüm bu programda “*okuma*” olarak yer almıştır. Programın en önemli özelliği “öğretmenin, çocukların teneffüste, dershanede, gezintiler esnasında samimi olarak konuşmalarına imkânlar hazırlamaya çocukları teşvik etmesidir” (Demir Atalay, 2020). Bu sayede çocuk günlük yaşama ayak uyduracaktır.

1936 Programı hedefler bölümü ile beraber 1. sınıfta okuma yazmaya başlayış, okuma, çocuğu ifadeye alıştırma ve yazım kuralları alanlarıyla öğretim sürecini planlamıştır.

1936 İlkokul Türkçe Programı; Bu program 20 yıl boyunca uygulamada kalmış ve 1948 öncesi olan programlardan daha detaylı olarak hazırlanmıştır. “*Okuma, söz ve yazı ile ifade, imlâ, dil bilgisi*” bölümlerinden oluşan program; okuma, konuşma,

yazma becerileri ile imlâ ve dil bilgisi konusunda açıklamaları barındırmaktadır. Programın sonunda her bölümde amaçlanan hedefler farklı başlıklar hâlinde yer almıştır (Özbay, 2016). Bu program ile öğrencilerin kelime dağarcığını genişletme, öğrencilerde Türkçeyi doğru ve etkili kullanma becerilerini geliştirmek hedeflenmiştir.

1968 İlkokul Türkçe Programı; 1962 senesinde taslak olarak ilkokul programı hazırlanmıştır. Taslak olan bu program 5 yıl boyunca denenerek pilot uygulamalarla geliştirilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu pilot uygulamalara rağmen program, ülke bazında uygulamaya geçirilememiştir. 1968 yılında yeni bir ilkokul programı hazırlanmıştır. Bu programda bütünden parçaya yöntemi dikkate alınmıştır. Programda “İlk okuma yazma yöntemi” şu şekilde belirtilmiştir: “Öğrenciler tarafından anlaşılacak öz ve kısa cümlelerle başlanması ön görülen ilk okuma yazma; cümlelerden sözcüklere, sözcüklerden hecelere ve sonrasında harflere ayrılarak yapılmalıdır. Bu ayırmadan sonra oluşturulan harf, hece ve sözcüklerle yeni cümleler ve sözcükler oluşturulmalıdır” (Coşkun, 2013).

1948 programına göre Türkçe derslerinin sayısı haftada 3 saat artırılarak 1968 programında 10 saate çıkarılmıştır. Bu programın uygulanmasına yardımcı olmak için ilkokullarda Türkçe öğretimi kılavuzu çıkarılmıştır.

1981 Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı; Zorunlu eğitime geçilmesi sonucu bu program, ihtiyaçtan doğmuştur. Millî Eğitim Temel Kanunu’nun çıkmasından sonra çıkarılan programdır. Birinci ve ikinci kademe olmak üzere iki kademeye ayrılmış bir öğretim vardır. Program genel amaçlarla başlamaktadır. Programda dört temel beceri esas alınmıştır. “Okuma, dinleme, konuşma, yazma” becerileri anlama ve anlatma üst becerileri ile verilmiştir. Özel amaçlar ve öğrencilerin kazanacağı davranışlara da yer veren program diğer programlara göre daha ayrıntılıdır. “Atatürkçülük” konusu da bu programda yer almıştır.

2005 İlköğretim Türkçe Dersi (1-5) Öğretim Programı; 1-5. sınıflar için hazırlanmış İlköğretim Türkçe Öğretim Programı, 2004 yılında pilot uygulaması yapılmış 2005’te uygulamaya koyulmuştur. Programda “dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma, görsel sunu” öğrenim alanları vardır.

Bu program; yapılandırıcı yaklaşımı merkeze almış; beyin temelli öğrenme, çoklu zekâ, öğrenciyi merkeze alan, öğrenci farklılıklarına dikkat eden bir yaklaşım belirlemiştir. 2005 öncesi programlara göre bu program daha modern bir programdır. Tematik yaklaşımı ve beceri temelli yaklaşımı ele alan 2005 programı “ses temelli cümle” yöntemini benimsemiştir. Ses temelli cümle yöntemi ile günlük yaşamda bireyin karşılaşabileceği seslerden başlayarak kelimelere kelimelerden cümlelere ulaşmak hedeflenir. Yazıda ise bitişik eğik harflerle yazma dikkate alınmıştır.

Programda öğrenme ile öğretme süreci; “*hazırlık, anlama, zihinde yapılandırma, kendini ifade etme, ölçme değerlendirme*” bölümleri ile yapılır. Program, kazanımlara da yer vermiştir.

2009 İlköğretim Türkçe Dersi (1-5.sınıflar) Öğretim Programı; Bu programla “İlköğretim Türkçe Öğretim Programı ve kılavuzu” yeniden yayımlanmıştır. Bu programda da 2005 programı gibi yapılandırmacı ve tematik yaklaşım esas alınmıştır. “Ses Temelli Cümle Yöntemi” de esas alınmıştır (Altunkeser & Coşkun, 2018).

İlköğretim II. Kademe Türkçe Öğretim Programları

1924 (1340) Lise Birinci Devre Müfredat Programı; Bu programda öğrenme alanları; kıraat (okuma), inşad (yüksek sesle okuma), sarf ve nahiv (dil bilgisi), imlâ, kitabet (yazma) ve edebî kıraat olarak geçer. Bu programda eleştirel okuma yaptırılması da önerilmektedir. Bunun yanı sıra dil bilgisine yönelik sözlü ve yazılı alıştırmalar yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Günlük hayattaki gözlemlerden yararlanarak yazma becerisinin geliştirilmesi istenmiştir. Ortaokul kademesine yönelik ilk programın (1924), lise birinci devre olarak yapılandırıldığı görülmüştür.

1929 Orta Mektep Türkçe Programı; Bu öğretim programı öğretim sürecini; gramer, tahrir, kıraat alanlarına ayırarak planlamıştır. Öğrencinin kendini sözlü olarak ifade etmesi, nezaket kurallarına uyması önemsenen diğer konular arasındadır. Yazma alanında özetleme becerileri öğretim sürecinin içerisine yerleştirilmiştir. Okuma bölümünde bir metnin farklı şekillerde okunabileceği üzerinde durulmuştur. Bu programa göre Türkçe öğretimi bilgi aktarmaktan ziyade uygulama yapmayı önemsemelidir.

1931-32 Ders Senesi Tadilatı Türkçe Programı; Bu programda sadece gramer dersinin içeriği güncellenmiştir. Programda sadece teori olmaması gerektiği, Türkçe derslerinin teori ve uygulama birlikte olacak şekilde yapılması gerektiği ön görülmüştür. Öğretmenlerin kullandıkları dile dikkat etmeleri gerektiği vurgulanan diğer bir konudur. Gramer bölümünde dil bilgisi kurallarının anlam ile birlikte verilmesi gerektiği bu bağlamda da metin ile dil bilgisi öğretimi yapılması gerektiğine değinilmiştir. Böylelikle sezdirme yönteminin öneminden bahsedilmiştir.

1938 Ortaokul Türkçe Programı; Bu programın en önemli özelliği dil bilgisi konularının programdan çıkarılmış olmasıdır. Sözcük düzeyinde de birtakım değişiklikler olmuştur.

1949-1962 Ortaokul Türkçe Programı; Bu program amaçlar, açıklamalar ve sınıflara göre diğer programlardan daha kapsamlı şekilde açıklanmıştır. Bu program “*okuma, söz ve yazıyla ifade, dil bilgisi, imla, inşad*” ve ilk defa programa giren yazı kısımlarından meydana gelmektedir. Öğrenme alanları Türkçe başlığı altında birleştirilmiştir. Özellikle yazı bölümünün eklenmesi ilkokuldaki güzel yazı yazmayı geliştirmenin devamı niteliği taşır. Ana dili öğretiminin öğrencilerin psikolojik gelişimindeki önemine vurgu yapılmıştır. Ezberin Türkçe derslerinde çok fazla yerinin olmadığı, uygulamanın daha çok olması gerektiğinin anlatıldığı detaylı bir programdır 1949 programı.

1962 programı, 1949 programının ufak ifade değişiklikleri ile tekrar uygulanmış hâlidir.

1981 Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı (Ortaokul); Zorunlu eğitime geçilmesi sonucu bu program ihtiyaçtan doğmuştur. “1739 Millî Eğitim Temel Kanunu”ndan sonra oluşturulan ilk Türkçe Öğretim Programıdır. Program 1’den 8. sınıfa kadar tek program anlayışı altında toplanmıştır. Tüm sınıflar için genel amaçlar ve açıklamalar verilmiştir. Birinci ve ikinci kademe için anlama (okuma, dinleme) ve anlatım, (sözlü ve yazılı anlatım) bölümleri ayrı ayrı hazırlanmıştır. Yöntem adı altında bir bölümün ilk kez yer alması bu programın diğerlerine göre daha gelişmiş ve planlı olduğunu göstermektedir.

2005-2006 İlköğretim II. Kademe Türkçe Dersi Öğretim Programı (6, 7, ve 8. sınıflar); Bu programın 2005 yılında pilot uygulaması yapılmış 2006 yılında uygulamaya koyulmuştur. Yapılandırmacı anlayışla hazırlanan bu program öğrenci merkezlidir. Bu programda öğrenme alanlarını; “okuma, dinleme/izleme, konuşma, yazma, dil bilgisi” başlıkları oluşturmaktadır. II. kademe Programında “görsel okuma ve görsel sunu” alanları bulunmamaktadır oysaki I. kademe programında yer almaktaydı. Bunun dışında II. kademe programında dil bilgisi alanının eklenmiş olması I. kademe programından farkını ortaya koymaktadır. Programda her öğrenme alanı başlığı altında kazanımlar yer almaktadır. Bu kazanımlar sınıf seviyelerine göre farklılık göstermektedir.

Bu programda diğer derslerle Türkçe dersleri arasında ara disiplinler belirlenmiştir.

2015 Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. sınıflar); 2015 programından önceki programlar ilkokul ve ortaokul olarak iki kademeye ayrılırken bu program 1. Sınıftan 8. sınıfa kadar tek program dâhilinde hazırlanmıştır. Program tematik yaklaşım ve yapılandırmacı yaklaşımla ele alınmıştır. Programın öğrenme alanları; “sözlü iletişim, okuma, yazma” olarak üç başlık şeklinde programda yer bulmuştur. Programın içeriği; “Türkçe Dersi Öğretim Programı, Programın Temel Yaklaşımı, Programın Genel Amacı, Programın Yapısı, Öğrenme Alanları, Ders ve Öğretmen Kılavuz Kitabına Alınacak Metinlerin Nitelikleri, İlk Okuma Yazma Süreci, Ölçme ve Değerlendirme ve Sınıflar Düzeyinde Kazanımlar” başlıklarından oluşmaktadır. 4+4+4 eğitim sistemi gereğince 5, 6, 7, 8. sınıfları kapsayan bu programın birinci kademe programından farkı öğrenme alanlarının farklı olmasıdır.

2017 Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar); Bu program öncekilerden farklı olarak felsefe, değer eğitimi, rehberlik başlıkları altında yeni bölümler içermektedir. Öğrenme alanları; “Dinleme/izleme, Konuşma, Okuma, Yazma” alanlarından oluşmaktadır. 2015 programında yer alan “Sözlü iletişim” alanı bu programda yer almamaktadır. Tematik yaklaşım bu programda da yer bulmuştur. İlk okuma ve yazma öğretiminde “Ses Esaslı İlk Okuma Yazma Öğretimi” ne geçilmiştir. Öğrenci merkezli yaklaşımla öğrencilerin dil becerilerini geliştirecek, zihinsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerini geliştirecek şekilde kazanımlara yer verilmiştir.

Programın ilkökul düzeyinden farklı olarak “yazılı ve sözlü iletişim becerilerine sahip olan öğrencilerin bireysel farklılık ve dil gelişimlerini dikkate alarak seçkin edebî metinler aracılığı ile iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik bireysel ve grupla öğretim biçimlerini önemseydiği görülebilmektedir” (Maden, 2022).

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. sınıflar); Önceki programdan farklı olarak bu programda Türkçe Dersi Öğretim Programının Özel Amaçları başlığını taşıyan bir bölüm yer almaktadır. Öğrenme alanları bu programda “*Dinleme/İzleme, Konuşma, Okuma ve Yazma*” bölümlerinden meydana gelmektedir. Bu programda “*Öğretim Programının Perspektifi*” başlığı altında; programın felsefesi, değerleri ve temel becerileri ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Bu programda kazanımların yapısı; Tematik yaklaşım bünyesinde oluşturulan Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan kazanımlar her düzey için dört temel dil becerisi grubunda verilmiştir.

2.6. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar)

Millî Eğitim Bakanlığı öğretim programları; teknolojiye yaşanan hızlı değişimler, oluşan yenilikler, toplumların değişen ihtiyaçlarından etkilenmiştir. Bütün bu değişen zamana ayak uydurmak için programların hedefleri arasında “üretken, yaşamında bilgiyi amaca uygun kullanabilen, karşılaştığı sorunları çözen, eleştireci düşünce yönü olan, istikrarlı, duygudaş, içerisinde bulunduğu topluma ve kültüre katkıda bulunan kişiler yetiştirmek yer almaktadır (MEB, 2019).

Programlar, bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran, beceri ve değer kazandırma odaklı, anlaşılır bir çerçevede hazırlanmıştır. Bu doğrultuda bütünsel ve sarmal yaklaşım esas alınmıştır. Yaşamla ilişki kuracak şekilde kazanım ve açıklamalar verilmiştir.

İlkokul ve ortaokul programlarının bir program altında ele alındığı bu program 2018 programı ile aynıdır. Bu programda 2018 TDÖP’te olduğu gibi bilim temelli, onarıcı ve yaratıcı düşünme, yardımlaşma, problemleri çözebilme becerileri yer almamıştır. Bunların dışında *görsel sunu ve görsel okuma* bölümleri yer almazken dil bilgisi ile ilgili kazanımlara yüzeysel şekilde yer verilmiştir (Demir Atalay, 2020). Bu programa “Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları” bölümleri eklenmiştir.

Öğretim Programlarının Amaçları;

1739 Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan “Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları” ve “Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri” temel alınarak hazırlanmıştır.

1. “Okul öncesi eğitimi bitiren öğrencilerin gelişim süreçleri dikkate alınarak bedensel, zihinsel, duygusal gelişimlerini desteklemek.”
2. “İlkokulu bitiren öğrencilerin gelişimlerine uygun, disiplinli ve öz güvenli bir şekilde günlük hayatında kullanabileceği sosyal becerileri almış, sözel ve sayısal akıl yürütme becerilerini kazanmış bireyler yetiştirmek.”
3. “Ortaokulu bitiren öğrencilerin, bu seviyede edindikleri yetkinlikleri ileri seviyeye taşımak amacıyla; sorumluluk sahibi, sahip olduğu hakkı kullanabilen, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde ilk seviye beceri ve yetkinlikleri almış kişiler olarak yetiştirmek”
4. “Liseyi bitiren çocukların, ilköğretim ve ortaöğretimde edindikleri yetkinlikleri ileri seviyeye taşımak amacıyla, değerlerimizi yaşamlarına aktarmış üretken kişilikler olarak kültürel gelişimine destek verici kişilikler olmalarını sağlamak. Bunun yanı sıra Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde ve disiplinlere has bölümlerde yeteneklerine, ilgilerine göre kendilerini hazırlamış bireyler yetiştirmek.” (MEB, 2019).

Öğretim Programlarının Perspektifi

Programlarımızın hedefi, yetkinlikleri değerlerle harmanlamış bilgi ve becerileri davranışa dönüştürmüş bireyler yetiştirmektir. Bu dönüşümdeki bilgileri ve becerileri öğretim programlarıyla kazandırırken, değerler ve yetkinlikler, bütünlüğü sağlayan bağlantı yollarıdır. Sürekli gözden geçirerek yenilediğimiz değerler ve yetkinliklerimizdir (MEB, 2019).

Değerlerimiz

Öğretim programlarındaki perspektifi oluşturan kurallar bütünüdür. Geleneklerimizden beslenip geleceğimize uzanmış örüntüler bütünüdür. Eğitim programlarımız ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlara dönüştürme amacıyla hareket eder. Temel değerlere adapte olmuş kişiler yetiştirmek, şimdiki neslin

alışkanlıklarını ve davranışlarını etkilemek temel amaçtır. Değerlerimiz öğretim programlarında ayrı bir öğrenme alanı değildir, tüm süreçte yer almıştır.

Kök değerlerimiz: “*Adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik*”tir (MEB, 2019).

Yetkinlikler

Eğitim sistemimizde amaç, yetkinliklerle iç içe geçmiş bilgilere, becerilere ve davranışlara sahip kişiler yetiştirmektir. Yetkinlikler “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi”nde (TYÇ) belirlenmiştir. Yetkinliklerimiz şunlardır:

Ana dilde iletişim: Sosyal ortamlarda kültürümüze uygun duygu ve düşünceleri ifade etmede yazılı ve sözlü araçları kullanmak, etkili ve yaratıcı etkileşimde bulunmaktır.

Yabancı dillerde iletişim: Diller arasında meydana gelen konuşma, yazma, okuma, dinleme farklılıkları kültürler arasındaki anlama becerilerini aracılık etme yöntemi ile geliştirmektedir. Milletler arasındaki sosyal yaşam ve kültürel farklılıktan dolayı bu yetkinliğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler: Gündelik yaşamda önümüze çıkan sorunları çözüme kavuşturmak için “matematiksel düşünme” biçimini geliştirme uygulamalarıdır.

Bilimde yetkinlik, problemleri açıklamak ve dayanaklandırılmış sonuçlara ulaşmak için bilgilerimize atıfta bulunmaktır.

Teknolojide yetkinlik, kişilerin isteklerinin ve ihtiyaçlarının giderilmesinde bilgi ve yöntemin kullanılmasıdır.

Dijital yetkinlik: Teknolojiyi eleştirerek doğru şekilde günlük yaşamda gerek işte gerek iletişimde kullanmaktır. Bilgiye ulaşma, bilgiyi saklama, değerlendirme gibi temel becerilerle sağlanmaktadır.

Öğrenmeyi öğrenme: Kişinin öğrenmesini gerekli zaman ve bilgiyi yönetme sağlayacak şekilde düzenleyebilmesi. Zorluklarla başa çıkma yeteneğini kapsar.

Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler: Kişiler arası ve farklı kültürler arası yetkinlikleri içerisinde barındırır. Kişilerin, değişen yaşam ve çalışma hayatına katılmalarına imkân tanıyacak davranışları içerir.

İnisiyatif alma ve girişimcilik: Kişinin düşüncesinde olanları harekete geçirebilme becerisidir. Risk alma, istenen amaca ulaşabilmek amacıyla plan yapabilme yeteneklerini kapsar. İş hayatı, ticari alan vb. alanlarda da bireylerin ihtiyaç duydukları ilgi ve ihtiyaçları gidermeyi sağlar.

Kültürel farkındalık ve ifade: Müzik, sahnelenen sanatlar, görsel sanatlar, edebiyat gibi iletişim araçlarıyla görüşleri, deneyimleri, duyguları farklı şekilde ifade edebilmektir. (MEB, 2019).

Öğretim programlarında Ölçme ve Değerlendirme

Herkese uyan herkes için geçerli bir ölçme değerlendirme -bireysel farklılıklardan dolayı- mümkün değildir. Bu nedenle çeşitliliği az ve esnek anlayışla hareket edilmelidir. Kazanımların ve açıklamaların sınırları dikkate alınarak yapılmalı. Ölçme boyunca kullanılacak araçlar ve gereçler sınırları kesin olmadan tekniklere ve akademik standartlarla uyumlu kullanılmalıdır. Ölçme, eğitim boyunca devam eden sonuçların süreçle bir bütün olarak ele alındığı bir alandır. Bireysel farklılıklardan dolayı ölçmede tek bir yöntemden bahsetmek uygun olmaz, öğrencinin akademik başarısı tek bir yöntemle ölçülemez. Sadece zihinsel ölçme ve değerlendirmeler yeterli değildir; çok odaklı ölçme ve değerlendirme esastır. İlgi, tutum, değer, başarı gibi özellikler zamanla değişir bunları sürece yayarak ölçmek gerekmektedir (MEB, 2019).

2.6.1. Türkçe Dersi Öğretim Programının Özel Amaçları

“1739 Millî Eğitim Temel Kanunu’nda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel ilkeleri” ne göre oluşturulan programda;

- ✓ Dinleme/izleme, okuma, yazma, konuşma becerilerini geliştirmek
- ✓ Türk dilini doğru ve özenli kullanmak

- ✓ Dinleyerek, söz dağarcığını farklılaştırarak, dil bilincine ulaşmak, duygularını, düşüncelerini ve düşlerini geliştirmek
- ✓ Okuma-yazmayı sevmeye duygusu kazanmak
- ✓ Duygu ve düşüncelerini etkili ve anlaşılır şekilde sözlü veya yazılı olarak ifade etmek
- ✓ Bilgiyi araştırarak, keşfederek, yorumlayarak, zihinde yapılandırarak bu becerilerini geliştirme
- ✓ Basılmış materyallerden ve çoklu medyalarından bilgiye ulaşma, sorgulama ve düzenleme becerilerini geliştirme.
- ✓ Okuduklarını anlama ve eleştirel bakışla sorgulama, değerlendirme yapabilme
- ✓ “Millî, manevî, ahlâkî, tarihî, kültürel, sosyal” değerlere önem vermelerini sağlama, millî duyguları ve düşünceleri geliştirme
- ✓ Türk dünyası ve dünyaya ait olan kültür sanatından yapıtlar ile güzel değerlerin farkına varmalarını ve benimsemelerini sağlamak (MEB, 2019).

2.6.2. Öğrenme ve Öğretme Yaklaşımı

Dil öğretiminde dört temel dil becerisini öğrenme ve öğretme yaklaşımı tek olmamalıdır. Farklı öğrenme ve öğretme yaklaşımları kullanılmalıdır. Bireysel farklılıklar göz önüne alınmalıdır. Kullanılan öğretim yaklaşımları, önceden öğrendiklerini desteklemeli, yanlış öğrenmeleri düzeltmeli, ilgilerini çekmelidir. Aktif katılımı sağlayacak çalışmalara yer verilmelidir.

Özel eğitime ihtiyacı olan çocukların; kişisel farklılıklarını, performanslarını ve ihtiyaçlarını dikkate alarak TDÖP hedefli Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlanıp uygulanmalıdır (MEB, 2019). BEP, hazırlanırken öğrencinin hazır oluşu, zihinsel, sosyal ve bedensel özellikleri ele alınmalıdır.

Derslerin işlenmesinde ve uygulamalarda; bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılmalı, görsel iletişim araçlarına yer verilmeli, slaytlar, bilgisayarlar, televizyonlar, etkileşimli tahtalar, internet ve EBA uygulaması ⁹ gibi materyaller kullanılmalıdır.

⁹ EBA: Eğitim Bilişim Ağı (Milli Eğitim Bakanlığının kurduğu sosyal nitelikli, eğitsel elektronik içerik ağı.)

2.6.3. Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı

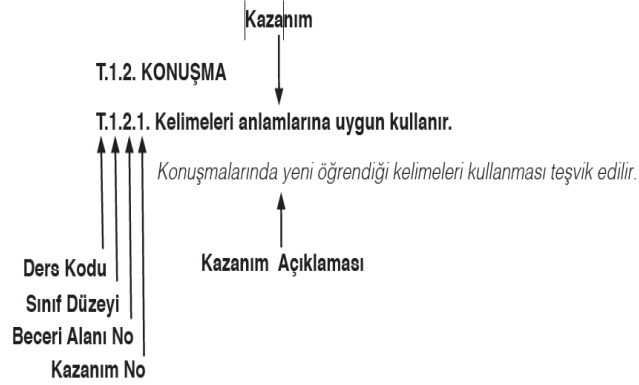
Öğrencilere kazandırılması istenen bilgilerin ve becerilerin ne ölçüde kazandırıldığını tespit etmek için ölçmenin sürekli olması gerekir. Öğretim öncesindeki değerlendirme, öğrenciyle ilgili bilgi sağlanmasını, öğretim aşamasında gerçekleştirilen değerlendirme öğrenci ile öğretmene dönüt sağlanmasına yardımcı olur, öğretimin bitiminde gerçekleştirilen değerlendirme ise öğrenme hedeflerinin karşılanıp karşılanmadığını gösterir.

4-8. sınıflarda süreç ve sonuç amaçlı ölçme ve değerlendirme kullanılmalıdır. Yazılı sınavlarla zihinsel beceriler ölçülür. Yazılı sınavlarda görsel unsurlar, grafik düzenleyiciler gibi unsurlar kullanılarak öğrencilerin eleştirel becerilerini geliştirme, analiz etme gelişimlerine katkı sağlayacaktır. Kullanılan sorular, eski-yeni bilgileri birleştirmeli; disiplinlerle ve günlük yaşantı ile ilişkilendirilmelidir (MEB, 2019).

2.6.4. Metin sayısı ve Metin Türleri

Temel dil becerileri kazandırılmak istendiğinde metinlerden yararlanılır. Her kademedeki 8 tema bulunmaktadır. Bu 8 temada 4 metin kullanılmak üzere 3'ü okuma 1'i dinleme/izleme metnidir. Türkçe ders kitabında toplamda 32 okuma, dinleme/izleme metni yer almaktadır. Temalara uygun eşit dağılımlı 8 serbest okuma metnine yer verilmeli, bu metinlerle birlikte ders kitabında toplam 40 metin yer alacaktır. Hangi temada hangi metin türünün bulunacağı kitabı kaleme alan yazarın seçimine sunulmuştur. Metin türleri 3 ana başlık şeklinde ele alınmıştır: hikâye edici, bilgilendirici, şiir başlıkları.

2.6.5. Kazanımların Yapısı

Şekil 1. Kazanımların Yapısı

2.6.6. Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri

Tablo 1. Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri

1. "Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinler alınmalıdır. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlere yer verilmelidir."
2. "Seçilen metinler ikincil aktarımlar yerine yazarın eserinden alınmalıdır."
3. "Ders kitaplarında <i>Bu kitap için yazılmıştır</i> ifadesini içeren metinler kullanılmamalıdır. Yalnızca 1.sınıf ders kitaplarında ders kitabının yazarı/yazarları tarafından yazılan en fazla iki metne yer verilebilir."
4. "Aynı yayınevine ait kitaplarda bir sınıf düzeyi için seçilen metin, başka bir sınıf düzeyinde kullanılmamalıdır."
5. "Öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmek amacıyla aynı yazar ve/veya şairlerden (serbest okuma metinleri hariç, ders kitabı yazarı/yazarları tarafından yazılan metinler dâhil) en fazla iki metin seçilmelidir."
6. "Dünya edebiyatından seçilen metinler, doğru ve nitelikli çevirilerden alınmalıdır."
7. "Ders kitabında temaları destekler nitelikte edebî ve estetik değer taşıyan serbest okuma metinlerine yer verilmelidir."

8.“Tamamı ders kitabına alınamayacak uzunluktaki roman, hikâye, tiyatro, destan gibi türlerdeki eserlerden yapılan alıntılarda eserdeki bağlamın yakalanabilmesi için metnin başında eserin seçilen bölümüne kadar olan kısmın kısa özeti verilmelidir. Seçilen metnin eserin hangi bölümünden alındığına dair kısa bir açıklama yapılmalıdır.”
9.“Metinlerdeki eğitsel yönden uygun olmayan ifadeler (argo ve küfür, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar, cinsellik, şiddet vb. içeren unsurlar) metnin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla çıkarılmalıdır.”
10.“Yazarın söyleyişinden ya da Türkçenin dönemsel söyleyiş özelliklerinden kaynaklı yazım farklılıkları hata olarak nitelendirilip düzeltilmez. Metin içerisinde yer alan dönemsel farklılıklara (yazım ve noktalama) yönelik açıklamalar dipnot şeklinde verilmelidir. Ayrıca bu hususlardan öğretim amaçlı olarak yararlanılabilir.”
11.“Ders kitabında gazete haberi, reklam, dilekçe, tutanak, öz geçmiş, ağ günlüğü (blog), sosyal medya uygulamalarında yer alan yazı türlerinde ders kitabının yazarı/yazarları tarafından oluşturulmuş metinler de kullanılabilir. Bu türler 3 ve 5. maddelerdeki açıklamalar kapsamında değerlendirilmez.”
12.“Metinlerde tema ve kazanımlara uygun olarak metnin bütünlüğü ve tutarlılığı korunmak kaydıyla bazı kısımlar çıkarılarak kısaltmaya gidilebilir. Çıkarılan kısımlar parantez içinde üç nokta ile gösterilmelidir.”
13.“Çeşitli metinler içinde yer alan kimi bağımsız ve kendi iç bütünlüğüne sahip anı, fıkra, anekdot vb. bölümler metin olarak seçilebilir.”
14.“Yazarların ve şairlerin biyografilerinde yalnızca edebî yönleri ön plana çıkarılmalıdır.”

(MEB, 2019)

2.6.7. Temalar ve Konu Örnekleri

Tablo 2. Temalar ve Konu Örnekleri

Erdemler: “ahlak, alçak gönüllülük, azim, cömertlik, dayanışma, dostluk, dürüstlük, güven, iyilikseverlik, kardeşlik, merhamet, paylaşma, sabır, sadakat, saygı, sevgi, sılayırahim, vefa, vicdanlı olmak, yardımlaşma vb.”
Millî Kültürümüz: “aile, bayrak, büyüklerimiz, dinî bayramlar, gelenekler, geleneksel sporlar, insan ilişkileri, kültürel miras, mekânlar, millî bayramlar, şehirlerimiz, sıra, tarihî mekânlar, tarihî şahsiyetler, tarihî eserlerimiz, Türkçe, vakıf kültürü, vatan, yurdumuz vb.”
Millî Mücadele ve Atatürk: “15 Temmuz, Atatürk, Çanakkale, cesaret, Cumhuriyet, fedakârlık, gazilik, İstiklâl Marşı, kahramanlık, Kut’ül Amare, millî egemenlik, millî irade, millî kimlik, millî mücadele, Sarıkamış Harekâtı, şehitlik, vatanseverlik vb.”
Birey ve Toplum: “ana dili, adalet, barış, bireysel farklılıklar, çok dillilik, çok kültürlülük, dayanışma, devlet, dezavantajlı gruplar, empati, eşitlik, farklılıklara saygı, gurbet, haram, hayat becerileri, helal, hukuk, hükümet, iktidar, kardeşlik, kent kültürü, komşuluk ilişkileri, kul hakkı, kültürel farklılıklar, küreselleşme, medeniyet, meslekler, misafirperverlik, selamlaşma, siyaset, sosyal içerme, sosyokültürel farkındalık, toplumsal kurallar, vatandaşlık, zaman yönetimi vb.”
Okuma Kültürü: “bilgi okuryazarlığı, çoklu okuryazarlık, dijital okuryazarlık, dil sevgisi, edebî şahsiyetler, e-kitap, eleştirel okuryazarlık, kitabevi, kitaplar, kütüphaneler, metinler arasılık, okuma alışkanlığı, okuma serüveni, okuma sevgisi, okur kimliği, sözlük kültürü, süreli yayınlar, teknoloji okuryazarlığı, yaratıcı okuma, yazılı kültür, z-kitap, z-kütüphane vb.”
İletişim: “aile iletişimi, bilgi iletişimi, diğer canlılarla iletişim, etkili iletişim, iletişim becerileri, insanlarla iletişim, kitle iletişim araçları, komşuluk, kültürel iletişim, kültürler arası iletişim, medya okuryazarlığı, öğrenci hareketliliği, öğrenci öğretmen iletişimi vb.”
Hak ve Özgürlükler: “bireysel haklar, birinci kuşak haklar, çocuk hakları, demokrasi, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, eğitim hakkı, engelli hakları, eşitlik, haberleşme özgürlüğü, hakkını savunma, hasta hakları, hayvan

hakları, ifade özgürlüğü, ikinci kuşak haklar, inanç hakkı, insan hakları, kişi dokunulmazlığı, merhamet, özel hayatın gizliliği, özgürlükler, seyahat özgürlüğü, temel hak ve özgürlükler, toplumsal cinsiyet adaleti, toplumsal cinsiyet eşitliği, yaşama hakkı vb. 16 Türkçe Dersi Öğretim Programı”

Kişisel Gelişim: “başarı, beceri, çalışkanlık, çatışma yönetimi, empati, girişimcilik, karar verme, kendini tanıma, kişilik tipleri, meslek seçimi, motivasyon, öğrenmeyi öğrenme, olumlu düşünme, öz denetim, öz eleştiri, öz güven, öz saygı, sorumluluk, sosyal gelişim, yetenek, yeterlilik, zaman yönetimi vb.”

Bilim ve Teknoloji: “bilim insanları, bilim okuryazarlığı, bilişim okuryazarlığı, etik, girişimcilik, haberleşme, hayal gücü, iletişim, keşif ve icatlar, matematik okuryazarlığı, merak duygusu, olay, olgu, patent, sosyal medya, tasarım, teknoloji, telif, ulaşım, yenilikçilik vb.”

Sağlık ve Spor: “adil oyun, beden eğitimi, beden sağlığı, beslenme, centilmenlik, dengeli beslenme, hareketlilik, hastalıklardan korunma, ilaç kullanımı, ilk yardım, öz bakım, ruh sağlığı, sağlıklı beslenme, sağlıklı yaşam, spor kültürü, sportmenlik, temizlik, uyku vb.”

Zaman ve Mekân: “çevremiz, evimiz, geçmiş şimdi gelecek, gezginler, odamız, okulumuz, şehirler, sınıfımız, ülkeler vb.”

Duygular: “bağışlama, beğenme, duygu yönetimi, heyecan, kaygı, kıskançlık, korku, mutluluk, özlem, sevgi, sitem, takdir etme, umut, üzüntü, veda, yalnızlık vb.”

Doğa ve Evren: “bitkiler, canlılar, çevre, çevrenin korunması, doğa, doğa olayları, doğal afetler, dünya, evren, gece, gezegenler, gündüz, hayvanlar, iklim, kar, manzaralar, mevsimler, renkler, uzay, yağmur, yeryüzü, yıldızlar, zaman bilinci vb.”

Sanat: “afiş, bale, cilt, söz sanatları, ebru, edebiyat, estetik, estetik duyarlılık, festival, fotoğraf, ön gösterim, geleneksel sanatlar, gölge oyunu, grafik, grafiti, heykel, mimari, minyatür, müzik, opera, özgünlük, pandomim, peyzaj, resim, seramik, sinema, tezhip, tiyatro, yenilikçi düşünme vb.”

Vatandaşlık: “adalet, alın teri, çalışma, emek, eşitlik, göç, göçmenlik, görev bilinci, hukukun üstünlüğü, iş birliği, mültecilik, özgürlük, paylaşma, sorumluluk, üretme, vergi bilinci vb.”

Çocuk Dünyası: “çocuk kültürü, çocuk müzesi, dijital oyunlar, eğlence, geleneksel çocuk oyunları, hayal, hobiler, keşif, lunapark, merak, mizah, okul, oyun, oyuncak, rüya, sokak oyunları vb.”

(MEB, 2019)

2019 TDÖP’ün uygulanma sürecinde 16 tema başlığı ve bu başlıklara ait konu önerileri verilmiştir. Bu temalardan seçilen 8 temanın uygulanması uygun görülmüştür. “Erdemler”, “Millî Kültürümüz”, “Millî Mücadele ve Atatürk” teması zorunlu temalardır; bütün seviyelerde işlenmesi zorunludur. Diğer işlenecek temaların seçimi kitap yazarlarının tercihinine bırakılmıştır. Tema başlıkları adı altında verilen konu örnekleri incelendiğinde kültürle alakalı önerilere daha çok yer verildiği gözlemlenmiştir. Bunun dışında kişinin davranışlarını, yaşayışını etkileyecek konu önerileri çoğunluktadır. Bu bağlamda incelendiğinde DLT çalışmamıza uygun bir eserdir.

2.7. Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Temalar

Öğrenciye aşılacak istenen konu ve temalar metinler aracılığı ile işlenir. İlköğretim düzeyinde somut konular seçilmesi gerekirken ortaokul düzeyinde daha çok soyut konular seçilmesi gerekmektedir (Kırbaş, 2021).

Tematik yaklaşım doğrultusunda hazırlanan 2005 TDÖP’ün, 2005 yılından önce olan programlara göre farklı içerikleri vardır. 2005 programında işlenmesi ön görülen 14 tema yer almaktadır. Bu temalardan 4’ü zorunlu, 4’ü seçmeli toplamda 8 tema işlenmesinde karar kılınmıştır. “Atatürk”, “Birey ve Toplum”, “Değerlerimiz”, “Sağlık ve Çevre” zorunlu temalardır. “Güzel Ülkem Türkiye, Yenilikler ve Gelişmeler, Oyun ve Spor, Dünyamız ve Uzay, Üretim, Tüketim ve Verimlilik, Hayal Gücü, Eğitsel ve Sosyal Etkinlikler, Kurumlar ve Sosyal Örgütler, Doğal Afetler, Güzel Sanatlar” diğer seçmeli temalardır (MEB, 2005). 2009 TDÖP’te yer alan zorunlu temalarda “Atatürkçülük” başlığı kelime olarak farklı geçse de –bunun dışındaki- zorunlu temalar ve seçmeli temalar 2005 programı ile aynıdır.

2006 TDÖP’te (6, 7, 8. sınıflar) 6. sınıfta “Sevgi”, 7. sınıfta “Millî Kültür”, 8. sınıfta “Toplum Hayatı” her sınıf seviyesinde “Atatürk” teması olmak şartıyla zorunlu

temalardır. “Okuma Kültürü, İletişim, Hak ve Özgürlükler, Kişisel Gelişim, Bilim ve Teknoloji, Alışkanlıklar, Zaman ve Mekân, Duygular, Doğa ve Evren, Güzel Sanatlar, Kavramlar ve Çağrışımlar” diğer temalardır (MEB, 2006).

2015 TDÖP (1-8. Sınıflar), 8 zorunlu tema ve konu örnekleri yer almıştır. Bu temalar “Biz ve Değerlerimiz, Dünya ve Çevre, Millî Kültürümüz, Millî Mücadele ve Atatürk, Vatandaşlık Bilinci, Sağlık, Spor ve Oyun, Sanat ve Toplum, Bilim ve Teknoloji”dir (MEB, 2015).

2017- 2018 TDÖP (1-8.sınıflar)’te bütün düzeylerde 8 tema işlenmesi uygun görülmüştür. “Erdemler”, “Millî Kültürümüz” ve “Millî Mücadele ve Atatürk” zorunlu temalardır. 5-8. sınıflarda işlenmesi öngörülen temalar; “Erdemler, Millî Kültürümüz, Millî Mücadele ve Atatürk, Birey ve Toplum, Okuma Kültürü, İletişim, Hak ve Özgürlükler, Kişisel Gelişim, Bilim ve Teknoloji, Sağlık ve Spor, Zaman ve Mekân, Duygular, Doğa ve Evren, Sanat, Vatandaşlık, Çocuk Dünyası”dır (MEB, 2017). 2018 TDÖP’te bulunan temalar 2017 TDÖP ile aynıdır. 2017 TDÖP taslak program olup, 2018 programı, 2017 programının uygulanmış hâlidir.

Programlardaki tema başlıkları ve zorunlu temalar incelendiğinde zorunlu tema sayısı ve seçmeli temalardaki başlıklarda farklılık olduğunu görüyoruz. Bunlardan hareketle “Millî kültür” temasına önem verildiğini söyleyebiliriz.

Güneş (2008), tematik yaklaşım bağlamında incelenmiş temaların, çocukların kazandıkları bilgi ve beceri yelpazesini açarak, düzenleyerek, zihninde yapılandırarak gündelik hayata transfer olanaklarını artırmalarına katkı sağlayacağını belirtir.

Ders kitapları; eğitim programlarında yer alan öğrenme-öğretme süreçlerinde öğretmenlerin bilgilerini iyi kullanabilmesine yardımcı olur. Ders kitaplarındaki metinlerle tematik yaklaşım esas alınarak öğrencilere öğrenmede en büyük destek olan ders kitapları, içeriği en güzel eserlerden seçilmiş metinlerden oluşmalıdır. Ders kitaplarına alınacak temalarda “Millî Kültür” temasına daha çok önem verilmiş olması; ders kitabına alınacak metinlerin kültürel özellikler barındırmasının yanı sıra çocuğun günlük yaşamında kullanacağı bilgileri barındırması açısından da önemlidir.

Ders kitaplarına alınacak metinler “temalar” başlığı altında kitaplara yayılmıştır. Aktarılmak istenen temalar çocukların bireysel, sosyal, psikomotor becerilerine katkı sağlayacak metinlerden seçilmelidir. Çocukta dil gelişimini destekleyecek, günlük yaşamla bağdaşan, somut örnekler her zaman çocuğun ilgisini çeker.

2.8. Kâşgarlı Mahmud’un Hayatı

Kâşgarlı Mahmud’un hayatı hakkında pek fazla bilgiye ulaşamamıştır. Şahsiyet hakkındaki bilgilere yine onun eseri olan *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ten ulaşılmaktadır. Eserden edinilen bilgilere göre;

Kâşgarlı Mahmud, 11. yüzyılda yaşamış, doğum ve ölüm tarihi net bilinmemekle birlikte 1008’de Kâşgar yakınındaki Opal şehrinde doğmuş, 1105’te 97 yaşında vefat etmiştir. Eserinden edinilen bilgiye göre ismi, “Mahmûd bin el-Hüseyin bin Muhammed Kâşgarî” dir. Barsgan Emiri diye bilinen Babası Barsganlı¹⁰ Hüseyin Çağrı Tigin, dedesi Muhammet Buğra Han’dır. Buradan da anlaşıldığı üzere Kâşgarlı soylu bir aileye mensuptur. Kâşgarlı’nın şehzade gibi yetiştiği bilinir; “*Emirler*” atalarıdır diğer bir söyleyişle “*Hamirler*” olarak da bilinirler.

Annesi, Bûbî Rabia’dır. Kâşgarlı’nın büyük bir âlim olarak yetişmesinde annesinin rolü büyüktür.

Kâşgarlı Mahmud, “Kâşgar, Buhara, Semerkant, Nişabur gibi Türk- İslam bilim merkezleri”nde bulunmuş buralardaki ilimlerden yararlanmıştır. Bağdat’ta ilmi olarak kendisini daha da yetiştirmiştir. Kendisinden eseri DLT’de şöyle bahsetmiştir:

“*Ben onların en uz dillisi, en açık anlatanı, akılca en incesi, soyca en köklüsü, en iyi kargı kullananı olduğum hâlde onların şarlarını, çöllerini baştanbaşa dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini kafiyelerini belleyerek faydalandım; öyle ki, bende onlardan her boyun dili, en iyi yolda yerleşmiştir. Ben onları en iyi surette sıralamış, en iyi bir düzenle düzenlemiştir*” (Ercilasun, 2015). Sözleriyle meziyetlerinin farkında olduğunu göstermiştir.

¹⁰ Barsgan bugün Kırgızistan’ın Issık Gölü yakınlarında yer almaktadır.

Kâşgarlı, “*Hakaniye, Oğuz, Kıpçak, Argu, Çiğil, Kençek ve Uyğur*” lehçelerini bilmektedir. Dil bilgini olarak da nitelendirebileceğimiz Kâşgarlı Mahmud bu dillerin dışında Fars dilini ve Arap dilini de bilmektedir.

Kâşgarlı, kişilik olarak Müslüman bir Türk’tür. Milliyetçi yönü ağır basmaktadır. Örneğin; Kâşgarlı, Uyğurlar için “*kâfir*” gibi tanımlar söylemiş, Uyğur milletine kargışlar etmiştir. Müslüman olan Türk milletini, Arap ve İran halkından yüksek görmüş bunu dile getirmiştir. Arapların kültürünün Türk kültürüyle yarışamayacağını söylemiştir. Bu sebepten dolayı Kâşgarlı Mahmud ilk Türk bilimcisi olmakla beraber ilk Türk milliyetçilerindendir. Kâşgarlı, Türklerin dilinin öğrenilmesi gerekliliğine Hz. Muhammet’in “*Türk dilini öğreniniz, çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır*” Hadis-i Şerifi ile damga vurmuş, Türklerin ve dillerinin önemini vurgulamıştır.

Kur’an-ı Kerimden yapılan alıntılar Kâşgarlı Mahmud’un dinî bilgisinin de olduğunun göstergesi sayılabilir. İyi bir etnolog olan Kâşgarlı; Türk boylarının adlarını, oturdukları yerleri, dil özelliklerini, ulusların damgalarını da tespit etmiştir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2020).

Kâşgar civarındaki Opal kasabasında bulunan türbenin Kâşgarlı’ya ait olduğu düşünülmektedir. Sonraki araştırmalarda bu türbe Kâşgarlı’nın mezarı kabul edilmiştir.

“*Dîvân-u Lugâti’t Türk*” ve “*Türk Dilinin Sentaksı*” (söz dizimi cevherleri) “*Kitabu Cevâhirü’n-nahv fî Lügati’t Türk*” adlı eserlerin sahibi ve yazarıdır.

2.9. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ün Bulunuşu

Dîvânu Lugâti’t-Türk’ün bulunması ve bilim dünyasına kazandırılması XX. yüzyılın ilk yıllarına dayanır. Ali Emiri Efendi sahaflar çarşısında Burhan Bey’in dükkânına gitmiştir elinde farklı eserler bulunup bulunmadığını sormuştur. Burhan Bey de; bir eser var sahibi otuz lira (altın) talep ediyor, demiştir. Ali Emiri Efendi kitabı incelemiş ve otuz lira değil otuz bin altın bile edeceğini söylemiş; içinden pazarlık için kitabın dağınık olduğunu Kâşgarlı’nın bir müellif olduğunu, neci olduğunun bilinmediğini öne sürerek on beş lira veririm diyerek kitabı ucuza almak

istemiştir. Burhan Efendi ise eserin sahibinin otuz lira istediğini ileri sürer; almazsanız sahibine iade ederim, der. Eserin sahibinin eski maliye bakanı Nazif Bey'in hısımlarından olan yaşlı bir kadın olduğunu öğrenen Ali Emiri Efendi, otuz liraya kitabı almaya razı olmuştur. Fakat parası çıkışmamıştır, eve gidip gelene kadar başkası kitabı alır diye eve gitmeye de korkmuştur. O sırada dua etmeye başlamış: *“Allah'ım bir dost gönder bana yardım etsin beni kitaptan ayırma.”* o sırada dostlarından biri geçmiş. Ali Emiri Efendi ondan para istemiş fakat yine çıkışmamış para ve kalanını aceleyle evden alıp gelmiş, kitabı almış sonunda.

Kitabı anlatırken;

“Bu kitap değil Türkistan ülkesidir, Türkistan değil, bütün cihandır. Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka revnak kazanacak. Arap dilinde Seyyibuyihin kitabı ne ise bu da Türk dilinde onun kardeşidir. Türk dilinde şimdiye kadar bunun gibi bir kitap yazılmamıştır. Bu kitaba hakiki kıymet verilmek lazım gelse cihanın hazineleri kâfi gelmez” demiştir (Akar, 2019).

Biraz zaman geçtikten sonra böyle bir kitap olduğu duyulmuştur. Ziya Gökalp Ali Emiri Efendi'ye gelmiş ve kitabı görmek istediğini söylemiştir. Ali Emiri Efendi ise şimdilik olmayacağını belki birkaç ay sonra olacağını söyleyerek onu göndermiştir. Aradan birkaç hafta geçtikten sonra Ali Emiri Efendi Kilisli Muallim Rıfat'ı yanına davet etmiş ve eseri ona göstermiş; Kitap dağınık, şirazesı kaymış, başı sonu belirsiz yeniden düzenlemek mümkün mü? Diye sormuş. Böylece Kilisli Muallim Rıfat iki ay kitabın tanzimi ile uğraşmış. Bu çalışmasına karşılık Ali Emiri, Kilisli Muallim Rıfat'a evinin bir bölümünün tapusunu vermek istemiş fakat Muallim Rıfat istememiş onun yerine kitabın neşrine müsaade istemiş. Ali Emiri de sabretmesini, inşallah onunda olacağını söylemiş. Kilisli, Ali Emiri'nin rızasının olduğunu anlayınca Ziya Gökalp'ı devreye sokmuş. Ziya Gökalp, Ali Emiri Efendi'nin Talat Paşa'ya değer verdiğini bildiğinden buluşmalarını sağlamış. Ramazan akşamında iftar yemeğinde Talat Paşa, kitaplarında insanlar gibi ömrü olduğunu binlerce sene yaşayamayacağını söylemiş. DLT, haiz ve önemli bir eserdir o ki gel bu eseri bastıralım bütün dünyaya yayılsın cihan size minnettar olsun, demiştir. Ali Emiri Efendi, Kilisli Muallim Rıfat'ın eseri istinsah ve tashih yapması şartı ile kabul etmiş ve kitabı Muallim Rıfat'a teslim etmiş. Üç gün sonra Talat Paşa Ali Emiri'ye üç yüz lira göndermiş. Ali Emiri Efendi

reddetmiş. Talat paşaya teşekkür ederek; Vatani, millî hizmet karşılığında para almak vicdanına ağır gelen bir şeydir, demiş. Payı ihtiyaç sahibi birkaç kişiye verin demiş. Bu yardımın adını da *Dîvânu Lugâti't-Türk* sadakası koyun diye bir mektup yazmış. Kilisli Muallim Rıfat tarafından baskıya hazır şekle getirilen eser formlar hâlinde basılmış. Daha sonra Besim Atalay eserin tercümesini çıkarmış (Akar, 2019).

2.10. *Dîvânu Lugâti't-Türk*

Türk dünyasının ilk sözlüğü olan eser, Arap milletine Türkçeyi öğretmek ve Türk dilinin Arap dili kadar yüce bir dil olduğunu yansıtmak maksadıyla yazılmıştır. 7.500'den fazla sözcüğün açıklandığı ve örneklendiği bu eserde her madde başıyla ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Türk karşılaştırmalı dil biliminin kurucusu sayılabilecek Kâşgarlı, Türk lehçelerini incelemiş birbirlerine olan uzaklıkları ve yakınlıklarına göre sınıflamıştır. İncelemiş olduğu bir kelimeyi farklı lehçe ve ağızlardaki hâlleriyle ortaya koymuştur.¹¹

Eserde şiir, koşuk, beyit, sav gibi Halk edebiyatı örnekleri yer alırken; coğrafi, tarihî, mitolojik, etnografik vb. bilgiler de yer almıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere eser sadece bir sözlük değil, Karahanlılar dönemi yaşam biçimini de günlük kullanımlardan örnekler vererek yansıtan bir ansiklopedik eserdir. Türklerin ekonomi ve kültür hâlleri, sanat, edebiyat ve fen bölümündeki üstünlükleri, siyasî ve idarî alandaki başarıları, örf ve âdetleri, dinî inançları, etnografik nitelikleri karşılaştırmalı biçimde verilmiştir (Yaman, 1998).

El yazmasındaki metinde siyah, kırmızı ve kahverengi mürekkep kullanılmıştır. Türkçe kelime ve ibarelerin üstü kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kitabın birinci yaprağında DLT'yi kapsamayan 15 satırlık açıklama bölümü yer almaktadır. Bu açıklamada; bu kitabın Türkmen dilinde olduğunu söyleyene inanmayın, bunu söyleyenin ne Türk dilini ne Türkmen dilini bilmediği mevzusu üzerine tartışma yer aldığından bahsedilmiştir. Kitabın yapısını ve yazma amacını Kâşgarlı şu şekilde ifade etmiştir:

¹¹ Rastgele bir şey için; “Oğuzlar şöyle der, Kıpçaklar böyle der” şeklinde ayrıntıları vermiştir.

“Ben bu kitabı hikmet, seci atalar sözü, şiir, recez, nesir gibi şeylerle süsleyerek hece harfleri sırasınca tertip ettim. İsteyen onu yerinde bulsun, arayan sırasında arasın diye her kelimeyi yerli yerine koydum; derinliklerini alanına çıkardım; katılıklarını yumuşattım. Yıllarca birçok güçlüklerle göğüs gerdim. Bu lugât kitabını baştan sonuna dek sekiz ayırmada topladım.”

“Birincisi: Hemze kitabı. Tanrının kitabı ile uğurlanmak için ben kitabıma hemze ile başladım. İkincisi: Sâlim kitabı. Üçüncüsü: Muzaaf kitabı. Dördüncüsü: Misal kitabı. Beşincisi: Üçlüler kitabı. Altıncısı: Dörtlüler kitabı. Yedincisi: Gunne kitabı. Sekizinci: İki Harekesiz Harfın Birleşmesi kitabı.”

“Her kitabı isimler ve fiiller olmak üzere ikiye ayırdım. İsimleri, fiillerden önce yazdım; arkasından fiilleri getirdim. Her birini kendi sırasına göre ayrımlara ayırdım. Öne hangisi gelmek gerekse onu öne; ikinci derecede gelmesi gerekli olanı sona koydum. Herkesin bilmesi kolay olsun için kitapta ve bölümlerde -ad olarak Arap dilince olan-istilahları aldım” (Mahmud, 2021).

“Türk dili ile Arap dilinin at başı yürüdükleri bilinsin diye Halil’in Kitabül’ayn’ında yaptığı gibi kullanılmakta olan kelimelerle bırakılmış bulunan kelimeleri bu kitapta birlikte yazmak, ara sıra yüreğime doğar dururdu. Çünkü böyle yapmak daha derli toplu bir iş olurdu. Lakin benim tuttuğum yol, daha doğrudur çünkü bu yolda kelimeleri bulmak daha kolaydır ve herkes bu yolu daha çok sever. Bunun içindir ki sözü kısa tutmak dileğiyle kullanılmayan kelimeleri bıraktım” (Mahmud, 2021).

Kâşgarlı’nın, eserinde o zamanlarda aktif kullanılan kelimelere yer verildiğini görüyoruz.

Eser, Kâşgarlı’nın deyişiyle “Han tili” olarak adlandırılan Karahanlı Türkçesinin Kâşgar ağzıyla yazılmıştır. “Bana sonsuz bir ün, bitmez tükenmez bir azim olsun diye şu kitabımı -Tanrıya sığınarak- Türk Dilleri Kâmûsu adını vererek yazdım” diyen Kâşgarlı eserini hangi bilinçle yazdığını yine kendi kitabındaki sözleriyle ortaya koymuştur. “...Onların şarlarını, çöllerini baştanbaşa dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini, kafiyelerini, belleyerek faydalandım;

öyle ki, bende onlardan her boyun dili en iyi yolda yerleşmiştir. Ben onları en iyi suretle sıralamış, en iyi düzenle düzenlemiştir.” diye ifade eder. (Yılmaz, 2018). Bu ifadesiyle eserin meydana geliş meselesini anlatan Kâşgarlı, Türklerin yaşamış olduğu yerleri bir bir gezdiğini ve oralarda gördüklerini yazdığını dile getirmektedir. Gezdiği bu yerlerden eserinde bahsetmiş ve oraları tanıtmıştır. Bu bakımdan eser iyi bir coğrafya kitabı da sayılabilir.

Türk Milleti hakkında Kâşgarlı; *“Tanrının devlet güneşini Türk burçlarında doğurmuş olduğunu ve onların mülkleri üzerinde göklerin bütün dairelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm. Tanrı onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzüne ilbay kıldı. Zamanımızın hakanlarını onlardan çıkardı; dünya milletlerinin yönetim yularını onların ellerine verdi; onları herkese üstün eyledi; kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi. Onlarla birlikte çalışan onlardan yana olanı aziz kıldı ve Türkler yüzünden onları her dileklerine erişirdi: Bu kimseleri kötülerin -ayak takımının- şerrinden korudu. Oklara dokunmaktan korunabilmek için, akli olana düşen şey, bu adamların tuttuğu yolu tutmak oldu. Derdimi dinletebilmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur. Bir kimse kendi takımından ayrılıp da onlara sığınacak olursa o takımın korkusundan kurtulur. Bu adamla birlikte başkaları da sığınabilir”* demiştir (Mahmud, 2021).

DLT’den eserlerinde ilk defa söz edenler *Kâtip Çelebi’nin Keşfü’z-zünûn’u*, *Antepli Mahmud Bedreddin’in Ikdu’l-cüman fî tarihî ehli’z-zaman* adlı eserleridir.

Türkçe-Arapça bir sözlük, ilk dilbilgisi kitabı, ilk edebiyat antolojisi, Türk dünyası ansiklopedisi olan bu eser 1072’de başlanıp 1074’te tamamlanmıştır. Bağdat’ta halife Muktedi Biemrillah’ın oğlu Ebu’l Kasım Abdullah’a sunulmuştur.

“Kutsal yalvaç postunda oturan, Haşim soyundan Abbas oğullarından imam bulunan ulumuz, Efendimiz Ebu’l-Kâsım Abdullah katına armağan ettim” (Yılmaz, 2018).

Eserin giriş kısmında Tanrıya ve Muhammed’e övgü vardır. Madde başları alt alta değil kendinden önceki maddenin son bulduğu yere yazılmıştır. Madde başının üstü kolay okunsun diye kırmızı renk ile çizilmiştir. Türkçe örnekler gösterilirken kırmızı çizgiler kullanılmıştır.

Eserde birçok manzume parça vardır. “Alp Er Tunga adında bir kahramana mersiye söylenmiş” (Köprülü, 2009). Bunun yanı sıra savaş ve yaşam tarzını anlatan dört yüzden fazla dörtlük de mevcuttur. Müslümanlığı kabul etmemiş Türk boyları ile Müslüman Türk boyları arasındaki mücadeleleri anlatan destan parçaları da eserin içerisinde yer almaktadır. Eserde ‘*Cüci*’ adında bir şairden de bahsedilmiştir. Demek oluyor ki o dönemde önemli şairler de yaşamıştır. Mersiyeler, destanlar, av şiirleri, aşk ve şarap şiirleri, hikmetler, darb-ı meseller, koşuklar ve kasideler de vardır. Nasihatler de eserde önemli yer tutar. Özellikle Karahanlılar dönemi hayat tarzını içinde barındıran kaynaktaki; “Türk toplumlarının maddi, kültürel durumları, fen edebiyat ile sanat alanlarındaki başarıları, idarî ve siyasi alanda yaptıkları, felsefî, ahlâkî düşünceleri, örf ve adetleri, dini inançları, kültürel özellikler karşılaştırmalı şekliyle verilmiştir” (Yaman, 2016). Dikkat çeken diğer bir husus ise ‘Türk’ sözü madde başlarında kullanılmış ve açıklamalar verilmiştir. “*Bize ad olarak Türk adını Ulu Tanrı vermiştir*” (Yaman, 2016). Sözüyle Türk milletinin ismini yükseltmiştir. “*Karluk, Yağma, Çiğil, Tuhsi, Argu, Yakabu, Basmil, Kırgız, Tatar, Uyгур, Kay, Çumul, Oğuz, Kıpçak, Türkmen, Uğrak, Çaruk, Yemek, Başkurt, Peçenek, Bulgar, Suuar, Kençek*” gibi Türk boy adları ve bulundukları yerler de eserde yer tutmuştur. Eserin sonunda bir de harita yer almaktadır. Haritadaki dağlar kırmızı, nehirler kurşini, denizler yeşil, kumluklar sarı renkle verilmiştir. Haritada merkez, Balasagun kabul edilmiştir. Adı belirtilmese de Issık Gölü’de yer almıştır. Türklerin yaşadıkları bölgeler gösterilmiştir. Ayrıca 12 Hayvanlı Türk Takvimi de eserde yer alan önemli öğeler arasındadır.

Kâşgarlı, madde başlarını açıklarken maddi ve manevi kültür öğeleriyle ilgili dil materyallerini kullanmıştır. Özellikle Karahanlılar zamanının avcılık, toplayıcılık, tarım gibi ekonomik; savaş, barış gibi siyasi faaliyetlerin peşi sıra aşk, sevgi gibi beşeri unsurlar dil materyallerine yansımıştır. Türk dili ve kültür tarihî açısından eski dönemlere ait edebiyat malzemelerini de içerisinde barındırır.

Cemi, müfret, tafdil, tasgir gibi i’rab ile alâkalı kavramlara yer verilmemiştir. “Bu amaçla başka eser kaleme alarak ismini *Kitabü Cevâhiri’n-Nahv fi-Lûgati-t Türk* koydum yüce Tanrının isteğiyle, nahivle ilişkili kurallar bu kitapta yer almıştır.” (Mahmud, 2021). Hüseyin oğlu Mahmud der ki:

“Kitabımıza başlarken bildirdiğimiz Türk lehçelerini bir araya getirme, ilkelerini gösterme, kurallarını açıklama ve aralarındaki ayrımları iyi bir dizge içinde düzenleme özlemimizi gerçekleştirdik. Sözümüz yerine getirilmiş ve amacımıza ulaşılmıştır. Tüm fazlalıkları, gereksiz süsleri, aşırılıklar ve metni uzatan unsurları kitabın dışında bıraktım. Son söz geldi çattı ve yazdıklarımız ebedi bir hazine olarak bâki kaldı” (Mahmud, 2021).

2.11. Eser ve Tercümeleri

Tek el yazması nüshası 1914’te İstanbul’da bulunmuştur. Bu nüsha İstanbul Fatih Millet Kütüphanesinde yer almaktadır. *Türkiye Türkçesi, Özbek Türkçesi, Uygur Türkçelerine* aktarılmış ve basılmıştır. Almanca ve İngilizce çevirileri de vardır. Türkiye’de *Kilisli Muallim Rifat Bilge* ilk çalışmayı oluşturmuştur. Bu çalışma 1915-1917 senelerinde üç cilt şeklinde basılmıştır ve 1939-1941 yılında Besim Atalay tarafından Türkçeye çevrilmiş TDK yayınevi tarafından çıkarılmıştır. Dehri Dilçin Arap harflerine göre eserin düzenini hazırlamış ve yayımlamıştır. Türkçe şiirler, Talat Tekin tarafından bir araya getirilerek yayımlanmıştır. 1941’de TDK, 1990’da Kültür Bakanlığı tarafından tıpkıbasım olarak basılmıştır. Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu’nun beraber oluşturduğu TDK tarafından yayınlanan “*Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti’t-Türk Giriş Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*” önemli eserlerden biridir. Batıda ise C. Brockelmann önemli isimlerden biridir. En kapsamlı ve işlevsel olan ise Dankoff ve Kelly’nin çalışmalarıdır. Radloff ve Thomsen de eser üzerinde çalışmıştır. Prof. Dr. Fuat Bozkurt 2012’de eserin yeni bir yayını yapmıştır. Bu yayın *Kâşgarlı Mahmud- Dîvânu Lugâti’t-Türk* (Türk dili Divanı),(Çeviri- Uyarlama-Düzenleme) tür.

2.12. İlgili Çalışmalar

Alan yazın incelemesi sonucunda Türkçe eğitimi alanındaki çalışmaların; Yabancılar Türkçe Öğretimi ve Çocuk edebiyatı üzerine yoğunlaşmış olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar genellikle edebî eserler ve yazarlar üzerinde ölçüt dayanaklı nitel çalışmalardır. Bu çalışmaların akabinde ise ders kitaplarının çeşitli kriterlere dayanarak incelenmiş olduğu, çeşitli konular üzerine öğretmen görüşlerinin alınmış olduğu ve dört temel beceri (dinleme, konuşma, okuma, yazma) üzerine yapılan çalışmaların yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir. Çalışmalara konu bazında baktığımızda; değerler eğitimi, kök değerler, yetkinlikler, Türkçe Dersi Öğretim

Programları ve karşılaştırmaları, Türkçe Dersi Öğretim Programlarında okuma becerisine yönelik çalışmalar, programlardaki kazanımlar ve Türkçe ders kitaplarındaki kazanımlar, Türkçe ders kitaplarının biçim ve içerik açısından incelenmesi, bayrak, millî kültür, anne ve çocuk temaları, sözcük çalışmaları, eleştirel okuma vb. konular ele alınmıştır.

Türkçe Eğitiminde dil becerileri mevcuttur. Bu beceriler anlama ve anlatma becerileri olarak iki başlık altında toplanmıştır. Anlama becerileri, dinleme ve okuma; anlatma becerileri ise konuşma ve yazma becerileridir. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı üzerine en çok çalışma dört temel beceri (Dinleme, Okuma, Konuşma, Yazma) alanında yapılmıştır. Bu beceriler üzerinde en çok; okuma, akıcı okuma, dinleme becerileri üzerinde durulmuş ve bu beceriler üzerinde kazanım çalışmaları yapılmıştır.

“*Dîvânu Lugâti't-Türk*” dâhilinde yapılan çalışmalara baktığımızda Türkçe eğitiminde sayılı çalışmaya rastlanmıştır. Diğer alanlarda eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunun eser içerikli incelemeler olup şu konular üzerine çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir: DLT'deki alet ve eşya adları, atasözleri, tıp alanındaki gereçler, sözcükler, Türk boyları, fiiller ve isimler, hayvan adları, yer adları, kültürel öğeler, yiyecek-içecek adları, giyim-kuşam, sözcük kökenleri, tek sözcük üzerine çalışmalar, değerler eğitimi, Yabancılar Türkçe öğretimi vb.

Görüldüğü üzere 2019 TDÖP ile alakalı yapılan çalışmalar önceki programların karşılaştırılması veya kazanım üzerine iken DLT üzerine yapılan çalışmalar eser içerisinden bir ögeyi seçip onunla alakalı değerlendirme üzerine kuruludur.

Yapılan bu araştırmalar doğrultusunda “2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Temalara Göre *Dîvânu Lugâti't-Türk*’ün İncelenmesi” başlıklı tez çalışması ile alakalı doğrudan bir çalışmaya rastlanmamıştır. “*Dîvânu Lugâti't-Türk*” ve “2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı”nı birleştiren bir çalışma olmadığından DLT ile 2019 TDÖP ve bu programdaki temalarla alakalı çalışmalar ayrı başlıklar olarak taranmış, dolaylı olarak bu tezi ilgilendiren çalışmalar araştırılmış ve ele alınmıştır. Yapılan çalışmaların çoğu farklı ana bilim dallarında farklı başlıklarla yapılmıştır. Türkçe eğitimi ana bilim dalında sınırlı sayıda DLT üzerine çalışılmıştır

ve yapılan çalışmalar bu tez çalışmasını kapsamamaktadır. DLT ve 2019 TDÖP'ü birlikte alan doğrudan bir çalışma olmadığından bu iki alanla alakalı dolaylı çalışma örnekleri aşağıda verilmiştir.

2.12.1. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı ile İlgili Çalışmalar

Kaplan ve Demir (2023), *“Türkçe Dersi Öğretim Programının (2019) Bağlam-Girdi-Süreç-Ürün (Cipp) Modeli ile Değerlendirilmesi”* adlı çalışmada amaçlı örnekleme yöntemini kullanmıştır. Stufflebeam'in CIPP değerlendirme modelindeki bağlam, girdi, süreç ve ürün boyutları bakımından 2019 TDÖP'ü incelemiş, öğretmen görüşlerini almıştır. Bayburt il sınırları içindeki 12 Türkçe öğretmeninin katılımcı olarak belirlendiği bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Birbirine benzeyen veriler, kavramlar ve temalar dâhilinde kodlamalar yapılmış ve birleştirilmiş sonrasında yorumlanmıştır. Görüşler doğrultusunda bağlam boyutunda programın öğrenci ihtiyaçlarını karşılamada uygun olmadığı, girdi boyutunda hedeflerin programla uyumlu olduğu süreç boyutunda ise uygulamada sorunların yaşandığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ürün boyutu hedefleri ile ürünlerin farklı olduğu ulaşılan diğer bir sonuçtur.

Bilge (2022), *“2006-2019 Yılları Arasındaki Türkçe Öğretim Programlarının Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Karşılaştırılması”* adlı araştırma makalesinde 2006, 2009, 2015 ve 2019 programlarını *“akıcı okuma becerisi”* bakımından karşılaştırmıştır. Yapılan nitel çalışmada doküman incelemesi kullanılarak betimsel analiz ile sonuçlara ulaşılmıştır. Akıcı okumayla ilgili *“Kazanımları Tespit Etme Formu”* kullanılarak ilgili-ilgisiz başlıkları açılmış ve her başlık altına da kriterler konulmuştur. İncelenen programlarda akıcı okuma kazanımlarının olduğu tespit edilmiş, ilk kez 2015 programında akıcı okuma diye bir başlık olduğu ortaya koyulmuştur. Akıcı okuma ile ilgili en az kazanımın 2019 programında olduğu görülmüştür. İncelenen programlarda en az yer alan boyutun *“akıcı okuma”* olduğu, sınıf seviyeleri arasında da akıcı okuma ile ilgili kazanımların dağılımının tutarsız olduğu ortaya koyulmuştur. Bunun dışında akıcı okuma başlığı altındaki kazanımların bazılarının akıcı okuma ile ilgili olmadığı tespit edilmiştir.

Çiçek (2022), “2018-2019 Yıllarında Yayınlanan Çocuk Dergilerindeki Metinlerin Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Temalar Açısından İncelenmesi” isimli çalışmasında TDÖP’teki temaları tespit etmiş, seçilen dergilerdeki metinleri incelemiştir. Çalışmanın amacını bu dergilerdeki metinlerin temalarla uyumluluğuna bakmak ve Türkçe eğitimine katkısını ortaya koymak olarak belirlemiştir. 6 derginin 71 sayısındaki temalar ve konulara bakılmıştır. Araştırmanın sonucunda Bilge Çocuk Dergisindeki metinlerin TDÖP’te yer alan her temaya ait örnekler barındırdığına ulaşılmıştır. Dergilerin yayın politikalarına uygun temaları ele aldıkları ortaya koyulmuştur.

Toptal, Destegüloğlu ve Sert (2022), “Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Kritik Kazanımların Zorunlu Temalarda İşleniş (5. Sınıf Örneği)” adlı çalışmasında 5. sınıf Türkçe ders kitabında olan zorunlu temalardaki kritik kazanımları doküman incelemesi yöntemi ile incelemiştir. Anıttepe Yayıncılık’a ait olan Türkçe ders kitabı ele alınmış, zorunlu temalarda bulunan 15 metinden veriler toplanmıştır. Veriler toplanırken MEB’e ait olan “Kritik Konu ve Kazanımlar Programı” dikkate alınmış. Zorunlu temaların kritik kazanımlarının çoğunun etkinlikler aracılığı ile kazandırılmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çetin (2022), “7.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Ortak Temalardaki Metinlerin Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Değerler Eğitimi Kapsamında İncelenmesi” adlı çalışmasını nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yapmıştır. Materyal olarak 7. sınıf Türkçe ders kitapları ve Türkçe dersi öğretim programını kullandığı araştırmasında dört farklı Türkçe ders kitabı kullanmış, 30 okuma 16 serbest okuma metnindeki değerlere bakmıştır. “Erdemler temasında vatanseverlik 2, adalet 3, dürüstlük 4, öz denetim 4, saygı 4, dostluk 5, yardımseverlik 6, sabır 7, sorumluluk 10, sevgi 14; Millî Mücadele ve Atatürk temasında dürüstlük 2, öz denetim 2, adalet 3, dostluk 4, yardımseverlik 5, sabır 7, saygı 8, sorumluluk 9, vatanseverlik 12, sevgi 13; Millî Kültürümüz temasında adalet 3, dostluk 3, dürüstlük 3, sabır 3, yardımseverlik 3, öz denetim 4, vatanseverlik 5, saygı 7, sorumluluk 9, sevgi 12” metinde işlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Kök değerler bu dört kitapta Millî Mücadele ve Atatürk temasında 65, Erdemler temasında 59, Millî Kültürümüz temasında 52” defa olmak üzere işlenmiştir. Çalışmanın sonucunda 7. sınıf ders kitaplarındaki ortak temalardaki bazı metinlerin, bazı kök değerlerin öğretiminde yetersiz olduğu

saptanmıştır. Kitaplarda ise bazı değerlere yeterli düzeyde yer verildiği bazı değerlere yeteri düzeyde yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Uygur ve Bayındır (2022), “2019 Türkçe Dersi Öğretim Programının Program Geliştirme Basamaklarına Göre İncelenmesi” isimli çalışmasında 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programını kendi iç hareketsel oluşumu bakımından incelemiş ve yorumlamıştır. Bu çalışmayı program geliştirme aşamalarına göre değerlendirmiştir. Kaynak tarama yönteminin kullanıldığı bu çalışmada özgün bir yorumlama kullanılmıştır. Belge incelemesi yöntemi ile çözümlenmiş bu araştırmada, “sarmallık, yapılandırmacılık ve tematikliğin” var olan Türkçe Dersi Öğretim Programı alanında tarihî ve düşünsel gelişimi ele alınmıştır, programın dayandığı program geliştirme modelleri açıklanmıştır. 2019 TDÖP program geliştirme yaklaşımlarından “Süreç Yaklaşım Modeli”yle benzer görülmüştür. Programın bütünüyle yapılandırmacı ve öğrenci merkezli olduğu denilememiştir. Programa aykırı bulunan maddeler açıklanmıştır.

Aybar (2022), “2019 (Ortaokul) Türkçe Dersi Öğretim Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında 2019 TDÖP’teki “genel amaçlar, özel amaçlar, kazanımlar, öğrenme alanları, dilbilgisi alanı, temalar, metin türleri, değerler, yetkinlikler, ölçme ve değerlendirme” ile ilgili öğretmen görüşlerini aldığı bu çalışmasında anket tekniğini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda bu kriterlerle alakalı çalışmaya katılan öğretmenler olumlu görüş bildirmiştir. Çalışmaya katılan öğretmenler ders kitabındaki etkinliklerle program kazanımlarının uyumlu olmadığı görüşünü bildirmiştir. Dört temel beceri alanındaki kazanımların yeterli olduğunu belirten öğretmenler olduğu gibi yetersiz olduğuna dair görüş bildiren öğretmenler de olmuştur.

Öz (2022), “2019 Türkçe Öğretim Programının Eisner’in Eğitsel Eleştiri Modeline Göre Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında 2019 TDÖP’ün Posner’in modeline göre etkililiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Kilis merkezde görev yapan öğretmenlerin katıldığı çalışma sonucunda programdaki hedef ve içeriğin açık, anlaşılır olduğu tespit edilmiştir. Temel dil becerilerine yönelik kazanımların ise programda dengeli sunulmadığı ortaya koyulmuştur. Türkçe ders kitabındaki

metinlerin sınıf bazında uygun olmadığı tekrarlı etkinliklere yer verildiği görülmüştür. Sonuç odaklı ve klasik ölçme araçlarıyla ölçme yapıldığı görülmüştür.

Ungan ve Buçan (2022), “2019 Türkçe Dersi Öğretim Programının 21. Yüzyıl Becerilerinden Yaratıcılık ve Üretkenlik Becerilerine Teşvik Yönünden İncelenmesi” adlı çalışmasının amacını; 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programını 21. yy becerileri içerisinde bulunan yaratıcılık ve üretkenlik becerilerine teşvik bakımından inceleme olarak belirlemiştir. Araştırma sonucunda 2019 TDÖP’ün yaratıcılık ve üretkenlik becerilerine teşvik sağladığı fakat bu becerilerin programda dengeli dağılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu becerilere en çok teşvikin, programın yapısı ve ilgili basamaklarında yer verildiği sonucuna ulaşmıştır.

Kemiksiz (2021), “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Erdemler Temasında Yer Alan Metinlerde Kök Değerler” adlı çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesini kullanmıştır. Kemiksiz, bu çalışmada ortaokul Türkçe ders kitabındaki okuma ve serbest okuma metinleri olmak üzere 34 adet metin incelemiştir. 5. sınıftan 8. sınıfa kadar olan kademelerde inceleme yapılan bu çalışmada “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik” kök değerlerinin sınıflara göre metinlerde ne aralıkla işlendiği üzerine çalışmıştır. Çalışma sonucunda bulunanlar, frekans ve yüzdelere olarak tablolastırılmıştır. Metinlerde kök değerler 578 defa işlenmiştir. Sınıf seviyesi yükseldikçe metinlerdeki kök değer oranlarının da yükseldiği tespit edilmiştir.

Kana ve Kiler (2021), “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Öğretim Programındaki Anahtar Yetkinlikler Açısından İncelenmesi” adlı araştırmasının örneklemini 2020 yılından itibaren kullanılan ortaokullardaki ders kitapları oluşturmaktadır. Programdaki 8 ana yetkinlik çerçevesinde kitaplar incelenmiştir. Doğrudan alıntı ve farklı uzman görüşleri neticesinde çalışma değerlendirilmiştir. Metinlere kıyasla yetkinliklere daha çok etkinlikler üzerinden ulaşılmıştır. Kitaplarda yetkinliklerin düzenli dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. “Ana dilde iletişim yetkinlikleri, sosyallik ve vatandaşlık yetkinlikleri, öğrenmeyi öğrenme yetkinlikleri, kültürel farkındalık ve ifade yetkinlikleri ön planda yer alırken dijital yetkinlikler, inisiyatif alma/ girişimcilik yetkinlikleri ve yabancı dillerde iletişim yetkinlikleri” nin en az geçen yetkinlikler olduğu belirlenmiştir.

Halitoğlu (2021), “*Türkçe Ders Kitabı Dinleme/İzleme Metin Etkinliklerinin Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımlarla Uyuşma Düzeyleri*” adlı çalışmasında dinleme/izleme metinlerinde bulunan etkinliklerin program kazanımlarıyla uyumuna bakmıştır. Karışık seçilen ortaokul ve imam hatip ortaokullarına ait Türkçe 5, 6, 7, 8. sınıf ders kitaplarını incelemiştir. Önceden kategorilendirilmiş başlıklar çerçevesinde sonuçları açıklamış ve yorumlamıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programı ile Türkçe ders kitabının uyum sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun dışında bazı kazanımların tüm ders kitaplarıyla uyumlu olmasının yanında bazı kazanımların 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerde bulunmadığı görülmüştür. Farklı Türkçe ders kitaplarının, özellikle 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında dinleme etkinliklerinde kazanımların tam anlamıyla gösterilmediği görülmüş olup beklenen sistematığın ve çeşitliliğin sağlanmadığı sonucuna varılmıştır.

Kavruk ve Yıldırım (2021), “*Türkçe Öğretim Programındaki Konuşma Kazanımlarının Ortaokul Türkçe Ders Kitabı (5, 6, 7 ve 8. Sınıf) Etkinliklerine Yansıması*” adlı çalışmasında 2019 TDÖP’te yer alan 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarını konuşma kazanımlarını barındırma yönünden değerlendirmiştir. Ders kitaplarındaki etkinlikleri taramış, konuşma becerisi ile ilgili olan etkinlikleri kazanımlarla ilişkilendirmiştir. Araştırma sonucunda ders kitabı etkinlikleri içerisinde en az bulunan becerinin konuşma becerisi olduğunu tespit etmiştir. Konuşma becerisi 5, 6 ve 8. sınıf kitaplarında temalarla orantılı bir dağılım gösterirken; 7. sınıf kitabında böyle bir dağılım sağlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bazı kazanımlarda yığılma olurken bazı kazanımların hiç ele alınmadığı, 2019 TDÖP’te yer verilen konuşma kazanımlarının hepsinin 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitabına yansıtılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin sınıf seviyelerinde daha çok “*Hazırlıklı konuşma yapar.*” kazanımı çevresinde şekillendiği görülmüştür. Konuşma kazanımı açısından en zengin kitabın 6. sınıf Türkçe ders kitabı olduğu belirlenmiştir. Bunun sonucunda ise Türkçe ders kitaplarında konuşma kazanımlarının plansız şekilde kitaplarda yer aldığı görülmüştür.

Emiroğlu ve Pınar (2021), “*Türkçe Dersi Öğretim Programlarındaki (2005 ve 2019) Kazanımların Sözcük Sıklığı*” adlı çalışmasında amacı; 2005 ve 2019 programındaki kazanımların kelime sayısını ve sıklığını göstermek, program

kazanımlarındaki arka planda yer alan kodları ortaya koymak olarak belirlemiştir. Bu sebeple sözcükleri ve sözcük gruplarını sayarak sınıflamıştır. Kazanım altı açıklamaları sayıma dâhil etmemiştir. Sözcük sayımında sözcük sıklık analizine başvurulmuştur. İki programın kazanımlarında bulunan kelimelerin tür, anlam ve nitelik açısından benzeştiği belirlenmiş. Kazanımlarda fazla kullanılan kelimelerin dildeki anlamlı kısımlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kazanımlarda isimlerin fiillerden fazla olduğu ortaya koyulmuştur.

Dilekçi ve Karatay (2021), “*Türkçe Dersi Öğretim Programlarında 21. Yüzyıl Becerileri*” adlı araştırmasında 2006, 2015 ve 2019 Türkçe dersi öğretim programlarındaki “*yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme, iş birliği, bilgi, medya ve teknoloji okuryazarlığı*” ile alakalı hedefleri incelemiştir. 2006 TDÖP’te yaratıcılık; 2015 ve 2019 TDÖP’te eleştirel düşünme becerisi ile uyumlu hedeflere fazlaca yer verildiği, 2015 TDÖP’te, problemlere çözüm üretme becerisini ele alan tek hedefe yer verildiği, 2015 ve 2019 programlarında iş birliği ile alakalı hiçbir hedefe yer verilmediği sonuçlarına ulaşmıştır. “*Bilgi, medya ve teknoloji okuryazarlıkları*”nın ve alakalı hedeflerin sayısının son iki programda azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. 2006 TDÖP 21. yüzyıl becerilerine göre değerlendirildiğinde problem çözme kazanımlarının yetersiz olduğu görülmüştür. İş birliği kazanımının yer almadığı ve temel becerilerin kazanımlara yansımadağına ulaşılmıştır.

Binay Kaya (2021), “*2019 Türkçe Dersi Öğretim Programının Uyumluluğuna İlişkin Bir Değerlendirme*” başlıklı çalışmasında 2019 TDÖP’ün esneklik özelliğinden hareketle Türkçe öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda mevcut programın uyumluluğuna bakmıştır. Nitel araştırma modellerinden durum çalışması ile oluşturulmuş çalışmada “*yarı yapılandırılmış görüşme formu*” kullanılmıştır. Toplam 153 öğretmenle yapılan görüşme sonucunda öğretmenlerin, program uyumluluğundan ziyade programa bağlılığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda öğretmenlerin, hedeflerin uyumlu olmasına dönük iç uyuma vurgu yaptıkları görülmüştür. Programla ilgili sorunlarda ise öğrencilerin uygulamada zorluk çektiği, yöresel faktörlerin etkili olduğu ortaya koyulmuştur. TDÖP hazırlanırken bölgesel ihtiyaçların göz önünde bulundurulması fırsat ve imkân eşitliği sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Arcagök (2021), “2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı 6. Sınıf Kazanımlarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında genel tarama yöntemlerinden kesitsel tikel tarama modelini kullanmıştır. Bu çalışmanın çalışma grubunu 2020-2021 yıllarında Türkiye’nin 12 farklı bölgesinde farklı üniversitelerdeki Türkçe eğitimi anabilim alanında çalışan 35 öğretim üyesi oluşturmuştur. Uygulama “6. sınıf Türkçe Dersi Öğretim Programı Kazanımlarını Değerlendirme Formu” ile yapılmıştır. Toplanan bulgular çok yüzeyli Rasch’a dayalı çözümlemelerle oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda programdaki kazanımları değerlendirmede kullanılan kriterlerin katılık ve cömertlik açısından farklılaştığına, öğretim üyelerinin programdaki kriterlerin büyük bölümüne katıldıklarına, bazı kriterlere ise katılmadıklarına ulaşılmıştır. Öğretim üyeleri programdaki uzak hedefler ve eklektik yapıya dair eksiklerin olduğunu belirtmişlerdir.

Çarkıt (2021), “1981 ve 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programlarının Dinleme Eğitimi Açısından Karşılaştırılması” adlı çalışmada 1981 TDÖP ile 2019 TDÖP’ü dinleme eğitimi açısından karşılaştırmıştır. Dinleme eğitiminin zaman içerisinde değişimini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma verilerine göre programlardaki kazanım sayıları, kazanımların ifade şekilleri, dinleme yöntemleri, içerikleri hususlarında farklı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada dinleme becerisinin ölçme değerlendirme aşamasına kılavuz olması açısından bulgu elde edilemediği için her iki programında bu aşamada yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kılıç ve Erkal (2021), “Ortaokul(5, 6, 7, 8) Türkçe Dersi Öğretim Programları Dinleme/İzleme Kazanımları (2006-2015-2019) Metin Strateji İlişkisinin İncelenmesi” adlı çalışmada 2006, 2015, 2019 TDÖP dinleme/izleme kazanımlarını ve gerçekleştirilen güncelleme aktivitelerini ortaokul (5, 6, 7, 8) TDÖP’te yer alan dinleme yöntem teknikleriyle karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışma sonucunda dinleme/izleme kazanımlarının sadeleştiği ve uygulamada daha işlevsel bir yapıya sahip olduğunu saptamıştır. 2006 TDÖP’te yapılandırıcı yaklaşımın benimsenip dinleme stratejilerinin detaylı açıklandığı fakat sonraki programlarda daha sade ve sadece adı geçecek şekilde stratejilere yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Günay (2020), “Halk Şairlerinin İşledikleri Temalarla Türkçe Öğretim Programında Yer Alan Temaların Örtüşme Durumu” adlı çalışmasında Halk edebiyatı

yazarlarının ele aldıkları temalarla TDÖP’te bulunan temaların uyuşma durumunu karşılaştırmıştır. Çalışma doğrultusunda 13 kişilik Halk edebiyatı sanatçısı seçilmiş, sanatçıların işledikleri temalara bakılmış daha sonra TDÖP’te önerilen tema ve konular listelenmiştir. 13 şairin incelenen şiirlerinden birer örnek alınmış ve temalar açısından incelenmiştir. Bulunan temalar TDÖP’teki temalarla karşılaştırılmış; şairlerin işlediği temaların programdaki temalarla örtüştüğü fakat üç temada örtüşme olmadığı tespit edilmiştir. Bu temalar; doğa ve evren, duygular, zaman ve mekân temalarıdır. Halk şairlerinin şiirlerinin ders kitabına alınabileceği sonucuna varılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Süğümlü ve Yüce (2020), “*Dinleme/İzleme Stratejilerine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Program ve Ders Kitapları*” adlı çalışmasında 2019 TDÖP’te bulunan dinleme/ izleme becerileri ile ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki dinleme/izleme becerilerini karşılaştırmıştır. Durum çalışması kullanılarak yapılan bu çalışmanın çalışma materyalini 2019 TDÖP ile 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmuştur. Çalışmanın verileri, doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Veriler toplanırken ortaokul düzeyine uygun olan programdaki dinleme stratejileri belirlenmiş, Türkçe ders kitaplarında bulunan dinleme yöntemlerine dönük etkinlik ve yönerge uygulamaları incelenmiş ve program ile ders kitaplarındaki veriler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda 2019 TDÖP’te bulunan dinleme yöntemleri ile ortaokul Türkçe ders kitaplarında bulunan dinleme yöntemlerinin tutarsız olduğu ortaya çıkmıştır.

Sallabaş (2020), “*Türkçe Öğretim Programlarına Değerler Eğitimi Yönünden Karşılaştırmalı Bir Bakış*” adlı çalışmasında 2019 TDÖP ile 2006 TDÖP’teki değerler listesini karşılaştırmış 2006 TDÖP’te 20 değer tespit etmiş 2019 TDÖP’te daraltmaya gidildiği ve bu sayı değerinin 10 değere indirildiği sonucuna ulaşmıştır. Öğretim programlarında verilmeyen değerler olduğu, programda değerlere yer verilmiş olmasının değerlerin önemsendiğinin göstergesi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Direkçi, Şimşek ve Uygun (2020), “*Türkçe Öğretmenlerinin Türkçe Dersi Öğretim Programında (2019) Yer Alan Okuryazarlık Becerilerinin Kazandırılmasına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*” adlı çalışmasında 20 Türkçe öğretmenin TDÖP’te yer alan okuryazarlık becerilerinin kazandırılmasıyla alakalı görüşlerini almıştır. Yarı

yapılandırılmış görüşme formu kullanılan bu çalışmanın sonucunda katılımcıların çoğunun okuryazarlık eğitimi almadığı sadece iki katılımcının kendisini yetkin gördüğü, bilgi okuryazarlığında katılımcıların çoğunun kendini yetkin hissettiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Öğretmenlerin bu alandaki eksiklerinin ise okuryazarlık becerilerinin öğrencilere aktarılamamasında en önemli etken olduğu sonucunu doğurmuştur. Öğretmenler programda ve ders kitaplarında okuryazarlık becerinden yeterince bahsedilmediğinden yakınmışlar; Okuryazarlık becerilerinin kazandırılmasında müfredat kaygısı ve yeterli zaman olmadığının vurgusunu yapmışlardır. Sonuç olarak Programda yazan okuryazarlık becerilerinin tümüne yönelik bir alan olmadığı bazı beceriler üzerinde durulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Medya okuryazarlığı, dijital okuryazarlık gibi.

Kâhtalı ve Çelik (2020), “2019 Türkçe Öğretim Programında Ölçme ve Değerlendirme ile Türkçe Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirme Araçlarını Kullanma Düzeyleri” adlı çalışmasında nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelini kullanmıştır. Bu çalışmada Türkçe öğretmenlerinin ölçme araç-gereçlerini kullanım sıklığını göstermek amacıyla anket formunu kullanmıştır. Malatya ilinin Yeşilyurt ilçesindeki 120 Türkçe öğretmeni araştırmaya dâhil edilmiştir. 53’ü erkek, 67’si kadın olan 120 kişi katılmıştır. Örneklemen 80’i Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği mezunudur. Diğer öğretmenler ise Fen Edebiyat Fakültesi veya Eğitim Fakültesinin farklı branşlarından mezundur. 104 öğretmen lisans eğitimi, 13’ü lisansüstü eğitim almıştır. Çalışmaya katılan 3 öğretmen ise eğitim seviyesi ile ilgili bir şey vermemiştir. Çalışma sonucunda Türkçe öğretmenlerinin öğrenci başarısına dayanan (tamamlayıcı) ölçme-değerlendirme araçlarına tam manasıyla yer vermediği, geleneksel olan araçları çokça tercih ettiği sonucu ortaya koyulmuştur.

Sönmez (2020), “2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında Duyuşsal Alana Uygun Kazanım Hazırlama” adlı çalışmasında duyuşsal alanla uyumlu kazanımların nasıl oluşturulacağını belirlemek istediği çalışmada programda bu alana uygun kazanımların olup olmadığına bakmıştır. Araştırma sonucunda ise programda duyuşsal alana ait kazanımların az olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçla birlikte duyuşsal alan taksonomisine uyumlu nasıl kazanım oluşturulacağı üzerinde durmuştur. Programda kazanımların hazırlanması için bu alandan yararlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

2.12.2. “Dîvânu Lugâti’t-Türk” ile İlgili Çalışmalar

Emektar (2022), “*Türk Felsefesinin Oluşum Sürecinde Kâşgarlı Mahmud ve Dîvânu Lugâti’t-Türk Adlı Eserinin Yeri (-Felsefeyi Anadolu’da Yurtlandırmak Bağlamında Bir İnceleme-)*” adlı çalışmasındaki amacı “Felsefeyi Anadolu’da Yeniden Yurtlandırmak” projesi kapsamında Türk felsefesinin imkânını ortaya koymak olarak belirlemiştir. DLT ile ilgili ayrıntılı anlam ve sözcük çalışması yapılmış; değişime hiç uğramamış birçok sözcük, atasözü vb. ögenin günümüze kadar geldiği sonucuna ulaşılmıştır. DLT dışında başka ilk eserler de incelenen bu çalışmada felsefi geçmişe yönelik bir inceleme yapılmıştır.

Soyuçok (2022), “*Kök Değerlerin Kökenleri: Bir Dîvânu Lugâti’t-Türk İncelemesi*” adlı çalışmasında kök değerlere farklı bir bakış açısı kazandırmak amacıyla DLT’deki ifadeleri incelemiştir. Tercüme bir DLT eseri incelenmiş ve 3 uzmanın görüşü alınmıştır. Çalışma sonucunda kök değerlerle ilgili 52 ifade bulunmuştur. En sık “sevgi” en az “adalet” kök değerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumdan hareketle DLT’den kök değerler konusunda yararlanılabileceği ortaya koyulmuştur.

Sobirov (2020), “*Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Yer Alan Atasözlerinin Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki Durumu*” YL tezinde karşılaştırmalı dilbilim yöntemiyle DLT’deki atasözlerini incelemiştir. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi ile karşılaştırmalı bir çalışma olmadığını öne süren araştırmacı bu boşluğu doldurmayı ortak kültür ve kültürel sapmayı belirlemeyi amaçlamıştır. DLT’de bulunan atasözlerinin Türkiye Türkçesinde ve Özbek Türkçesinde bulunup bulunmadığı üzerine çalışılmış; bulunmuyorsa sebepleri belirtilmeye çalışılmış. Çalışma sonucunda bazı atasözlerinin günümüzde de devam ettiği Özbek Türkçesinde ses değişimleriyle devam eden atasözlerinin olduğu ortaya koyulmuştur.

Şenata (2020), “*Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık*” adlı çalışmasında DLT’de yer alan adları çeşitli temalar altında incelenmiş ve sözcüklerin temel anlamlarının, yan anlamlarının oluşturduğu çok anlamlılıkları tespit etmiştir. Bu tespitle Karahanlı dönemindeki söz varlığındaki zenginlik ortaya koyulmuştur.

Yaprakgöl (2019), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'te Değerler*” adlı YL tezinde DLT ve Kâşgarlı Mahmud hakkında bilgi verdikten sonra eserdeki değerleri incelemiştir. Belirlenen 42 değer başlığı altında DLT’de 179 adet değer tespit edilmiştir. En çok geçen değer “tedbirli olma” ve “kahramanlık” değeri olmuştur.

Telli (2019), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Atasözlerinin Söz Dizimsel Özellikleri*” adlı çalışmasında DLT’deki atasözlerini söz dizimsel açıdan incelemiş; atasözleri, kelime grupları, cümle yapıları başlıkları altına bütün bulguları yazmıştır. Bulgular sonucunda 273 atasözü belirlemiş ve bu atasözlerini kendi arasında gruplara ayırmıştır, 258 adet de kelime grubu belirlemiştir.(Edat grubu, fiil grubu vb.)

Sarıkaya (2019), “*Türk Atasözlerindeki Sosyo-Dini Motifler; Dîvânu Lugâti't-Türk Örneği*” adlı çalışmasında Sosyo-Dini imgelerin sosyolojik analizlerini DLT çerçevesinde incelemiş, bu çalışma ile İslam’ın Türk toplumu üzerinde bıraktığı etkiyi anlamayı amaçlamıştır. Atasözleri aracılığı ile din ve toplum arasındaki ilişki incelenmiştir. Din-aile, ahlak-kimlik başlıkları altına atasözleri yerleştirilmiş; atasözlerinin Türklerin, İslam dinini yorumlamalarını ve İslam dinini anlama şekillerini yansıttığı sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Atlı (2019), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Atasözleri Üzerine Yapılan Bir Çalışma: Abdülahad Nûrî ve Atalar Sözü*” adlı bu çalışmada DLT hakkında bilgi verildikten sonra eser üzerinde atasözleri üzerine yapılan çalışmaları sırasıyla vermiş ve değerlendirilmesini yapmıştır. Bu çalışmaların ilki olan Abdülahad Nuri ve eseri dil, şekil ve üslup bakımından incelenmiştir. İncelemeler sonucunda Nuri’nin DLT’de 252 atasözü bulduğu, farklı yazarların farklı sayılar belirttiği bu yüzden de ortalama bir rakam söylenildiği ortaya koyulmuştur. Atasözü olmayan fakat o anlamlarda kullanılan ögeler de bulunan diğer sonuçlar arasındadır.

Esin (2018), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Öğüt Metinleri Üzerine Stilistik Bir İnceleme*” adlı bu çalışmanın amacını; öğütlerin sahip olduğu anlatım tarzını Türk dilinin sesler, şekiller, sözcük türleri, cümle yapıları bakımından barındırdığı özellikleri göstermek olarak belirlemiştir. Bu bağlamda eserdeki biçim unsurları, ahenk unsurları, üslup, öğütler incelenmiş ve örneklenmiştir. Öğütler konusuna göre

ayrılarak örneklendirilmiştir. Sıkıntı hakkında öğütler, dayanışma hakkında öğütler gibi.

Ersoy (2018), “*Dîvânu Lugâti't-Türk, Ali Emiri Efendi'yi Nasıl Buldu?*” bu çalışmada DLT'nin bulunuşu ile alakalı farklı görüşlerin olduğunu ortaya koymuş ve Ali Emiri Efendi'nin neredeyse hiç bilinmeyen yazısını değerlendirmiştir. DLT'nin ilk ortaya çıkışından yayımlanmasına kadarki zamanlarla alakalı tarih dizini oluşturulmuştur.

Yazıcı Ersoy (2017), “*Değerler Eğitimi Açısından Türk Dili ve Edebiyatı Programında Dîvânu Lugâti't-Türk*” adlı çalışmasında ders içi ve ders dışı etkinlikler yapılırken tarihî eserlerden yararlanmanın yerinde olacağını düşünmüş, araştırmacı bu varsayımından yola çıkarak DLT'deki değerleri incelemiştir. 2017 Orta Öğretim Türk Dili ve Edebiyatı Programında çocuklara empoze edilmesi amaçlanan değerler, on başlık (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) olarak verilmiştir. Araştırmacı bu değerlere ait örnekleri bulmuş varsayımını doğrulamıştır.

Korkmaz (2017), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Atasözlerinin Anlambilimsel Açıdan İncelenmesi*” YL çalışmasında DLT'deki atasözlerini konu, bakış açısı, zıt, mecaz, gerçek ve yan anlam, eş sesli vb. açılardan incelemiş, bunun dışında DLT'deki atasözleri ile günümüz atasözlerini karşılaştırmış ve bazı atasözlerinin günümüze kadar geldiğini ortaya koymuştur. Savlardaki anlam zenginliğine değinilmiş ve özümüzü ifade ettiği sonucuna varılmıştır.

Çencen (2016), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Türk Halk Kültürü Öğelerinin İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programlarında İşleniş*” adlı çalışmasındaki amacı; DLT'de yer alan kültür materyallerinin ilkökul 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler Programındaki işleniş oranını belirlemek olarak göstermiştir. 4. sınıf Sosyal Bilgiler Programında bulunan 8 ünite dâhilinde sadece 2 ünite DLT'de yer alan öğelere rastlamış, 5. sınıf programında ise sadece bir ünite DLT'deki kültürel öğelere rastlanmıştır. Sosyal bilgiler dersi programında Türklere ait kültür öğelerinin fazlaca yer bulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Batur ve Duru (2016), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'te Yapılandırmacı Yaklaşım Uygulamaları*” adlı çalışmada 2005'ten bu yana uygulanmakta olan yapılandırmacı yaklaşımın temel ilkeleri ve uygulama şekilleri bakımından DLT'yi incelemiştir. Yapılandırmacı yaklaşımın ilke ve uygulama örneklerinin öğretmen kılavuz kitaplarına nasıl yansıdığı belirlenmiş ve bu ilke, örneklerin DLT'ye ne ölçüde yansıdığı karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak DLT'de günlük yaşamda kullanılacak öğeler olduğundan eğitimde rahatlıkla kullanılabilecek bir eser olduğu görülmüştür. DLT'de yapılandırmacı yaklaşıma uygun çok örnek bulunmuştur.

Bacaklı, Kapağan ve Kundakcı (2016), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'ün Yazılma Amacı Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı makalesinde yazarlar eserin tek amacının Arap milletine Türkçe öğretmek olmadığını tartışmışlardır. DLT'nin kültürel ve tarihî bir miras olması sadece dil öğretimi için yazılmış bir kitap olmadığının göstergesi olduğunu anlatmışlardır.

Tok (2015), “*Dîvânu Lugâti't-Türkte Yer Alan Yabancılar Türkçe Öğretimi Unsurları*” adlı çalışmasında eserdeki yabancı dil öğretim öğelerini incelemek ve günümüz eğitiminde bu öğelerin kullanımını uygulamaya yönelik değerlendirme yapmayı amaç olarak belirlemiştir. Çalışma sonucunda elde edilen verilere dayanarak günümüzde bu eserdeki yabancı dil unsurlarının yeterince bilinmediği ve mevcut dil öğretim tekniklerindeki hataların giderilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sağlam (2015), “*Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Aracılığıyla Türkçe Dersinde Bayrak Sevgisi Temasının Öğretilirliğinin İncelenmesi*” adlı YL tezinde Klasik Türk Edebiyatı metinleri aracılığı ile 6. sınıf öğrencilerine “sevgi” temasının öğretilirliğini incelemiştir. Durum çalışması kullanılan bu çalışmada sevgi teması üst tema, bayrak sevgisi alt tema olmak üzere toplamda 3 metin ve 38 etkinlik oluşturulmuştur. Uygulama metinleri hazırlanmıştır. Ön test ve son test uygulaması yapılan çalışmada aritmetik ortalamanın farklılaştığı ortaya koyulmuştur. Öğrenciler yarı yapılandırılmış görüşme formunda Klasik Türk Edebiyatına ilişkin olumlu görüşler bildirmişlerdir. Bu metinlerle gerçekleştirilen uygulamalardan olumlu sonuç alınmıştır. Klasik Türk edebiyatı metinleriyle hazırlanan Türkçe dersine öğrencilerin daha çok ilgi duyduğu sonucuna varılmıştır.

Öztürk (2015), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Atasözlerinin Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımına Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı çalışmasında DLT'deki atasözlerini incelemiş ve bu çalışmasında atasözlerinin kültür aktarımına katkısını belirlemiştir. Bu bulgular sonucunda DLT'nin Yabancılar Türkçe Öğretimi bağlamında yeterince kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu eserin Yabancılar Türkçe Öğretiminde kullanılması durumunda kültür aktarımına katkıda bulunacağı çıkarılan diğer bir sonuç olmuştur.

Taş (2013), “*Türk Dili Öğretisi Olarak Kâşgarlı Mahmud ve Öğretim Metodu Açısından Dîvânu Lugâti't-Türk*” adlı çalışmasında Türk dilinin öğretimi açısından DLT ve yazarı hakkında açıklamalar yapmıştır. DLT'nin bölümleri incelenmiş dil öğretim bakımından neler yapıldığına değinilmiştir. Çalışmanın sonucunda Kâşgarlı'nın ses düzenine önem verdiği ve sadece kelimelerin anlamı ile yetinmeyip örneklemeleri de yaptığı belirtilmiştir. Dilin konuşulduğu toplumun kültürünün de önemi vurgulanmıştır.

Batur, Alevli ve Kuru (2013), “*Kültürel Bir Miras Olarak Dîvânu Lugâti't-Türk'te Dil ve Kültür Öğretimi Materyalleri*” adlı çalışmasında dil öğrenen insanların ilgisinin canlı tutulması için en gerçekçi yolun ilgi çekici materyaller olduğunu savunmuştur. Bu yüzden de DLT'deki materyaller üzerinde durmuştur. Çağın eğitim materyali olarak kullanılabilecek öğeler fişlenmiş daha sonrada elde edilen öğelere göre sınıflama yapılmıştır. Çalışma sonucunda DLT'de de dili öğretecek atasözünden, dörtlüklere, sıfatlara, şiirlere birçok ögenin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Batur (2012), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'te Anlama ve Anlatma Becerilerine İlişkin Örnekler*” adlı çalışmasında DLT'deki dil becerilerini tespit etmeye çalışmış. Bu çalışmada dinleme, konuşma, okuma, yazma becerilerine yer verilen cümleler ve madde başları taranmıştır. Çalışma sonucunda becerilerin verilirken günlük konuşma dilinde var olan kelimelerin kullanıldığı ortaya koyulmuştur.

Coşar ve Güneş (2011), “*Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi-I: Dîvânu Lugâti't-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Yazılan Makaleler*” adlı çalışmasında yurt içindeki 160 makalenin kısa kısa özetlerine yer vermiştir. Eser, üzerindeki makaleler açısından iyi bir kaynakça ve içerik derlemesi olmuştur.

Pilan ve Özcaner (2011) “*Dîvânu Lugâtî't-Türk Üzerine*” çalışmasını; eserin ortaya çıkış serüveni, yazarın hayatı, eser üzerinde çalışanlar, eserin yurt dışı çevirileri, eserin fiziksel özellikleri, içeriği, sözlük olması, gramer olması gibi bilgilendirici bir dönem sonu ödevi olarak incelemiştir.

Batur ve Beştaş (2011), “*Dîvânu Lugâtî't-Türk'te Çocuk Dünyası ve Çocuk Eğitimi*” adlı çalışmasında çocuk, çocuk dünyası, çocuk eğitimi bağlamında DLT’yi incelemiştir; çalışma sonucunda çocuğun kendine has eğitim anlayışı, dili ve dünyası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun dışında çocuğun genel eğitimi ile annesinin mesleki eğitimi ile babasının ilgilendiği sonucuna da ulaşılmıştır. Çocuk eğitiminde birinci derece önem arz eden kişinin ise annesi olduğu tespit edilmiştir.

Yaylagül (2010), “*Dîvânu Lugâtî't-Türk'te Yer Alan Atasözlerindeki Metaforlar*” adlı çalışmasında DLT’deki metaforların atasözleri üzerinde çoğunlukta olduğunu; varlık ve madde metaforları üzerine kurulu olan atasözlerinin kaynağını hayvan ve bitkiler üzerinden aldığını, bunların dışında ad aktarması olan metaforların da bulunduğunu belirtmiştir. Somuttan soyuta, hayvandan insana doğru bir metafor akışı olan DLT’de benzetme şeklindeki metaforların da olduğu ortaya koyulmuştur.

Yaran (2008), “*Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâtî't-Türk 'ünde Erdem ve Bilgelik*” çalışmasında DLT’de bulunan atasözleri ve şiirlerde “Niçin ahlaklı olmalıyız?” şeklindeki soruların cevabını aramıştır. Sonrasında ise erdemler tasnif edilip açıklanmıştır. Bu amaçla erdemli insanların uğurlu, erdemsiz insanların uğursuz olabileceği gibi sonuçlar ortaya koyulmuştur.

Karakuş (2010), “*Türkçe Öğretiminde Kaynak Metinlerin Temalara Uygunluğu Yönünden Değerlendirilmesi*” adlı doktora çalışmasında temaların tek başına metin seçiminde yeterli bir ölçüt olmadığı, çocuğun yaşadığı topluma ve kültürel yapısına da uygun olması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu amaç doğrultusunda 14 temaya ve çocuk gelişiminin 12-14 yaş aralığına uyum sağlayan yeni yazınsal metinler bulmak çalışmanın amacını oluşturmuştur. 1945 ve 2006 yılları arasındaki bütün ilköğretim 2. kademe Türkçe ders kitaplarını taramış, metinler hakkında bilgi sahibi olmuştur. Ders kitaplarında seçilen metinlerin belli yazarlara ve dönemlere ait olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sebeple kaynak metinlerin önemine

değinilerek çalışma için ele alınan eserler incelenmiş ve örnek metinler sunulmuştur. 14 Temaya ait 53 metin belirlenmiştir. Bu metinlerin öğrencilere kazandıracaklarına değinerek ders kitaplarındaki eksiklerin giderilmesi konusunda önerilerde bulunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda metinler şekillendirilmiş ve yüzde frekans oranları belirlenmiştir.

Şahin (2009), “*Kâşgarlı’dan Günümüze Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler*” adlı çalışmasında eser içerisindeki deyimlerin ne kadar zengin olduğu, bazı deyimlerin günümüze kadar bozulmadan ulaştığı, bir kısmında ise sözcüklerde farklılık olduğu bir kısmında ise anlam olarak değişiklik olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Eser içerisinde yer alan deyimlerin ise çok azının günümüze kadar ulaşmadığı görülmüştür. Organ isimleriyle kurulan deyimler ele alınmıştır.

Özden (2009), “*Türkçe Kaynak Metinlerin Türkçe Öğretiminde Kullanılabilirliği*” adlı doktora çalışmasında; kaynak olarak kullanılacak metinlerin dil öğretiminde, kültürel ve değer yargılarının öğrencilere transfer edilmesinde kullanılabilirliğini göstermek amaçlı yapmıştır. 14. yüzyıla ait olan mesnevi türündeki kaynak metinlerle sınırlı olan bu çalışmada tarama bittikten sonra “*Mantıku’t-Tayr* ve *Garîb-nâme*” eserleri seçilmiştir. Bu iki eserden 14 metin seçilmiş ve metinler, Türkçe eğitimi bölümünde görev yapan uzmanlara, Çocuk edebiyatı yazarlarına, lisans öğrencilerine, 11-15 arası öğrencilere okuduklarının anlaşılabilmesi amacıyla okutturulmuştur. Bu okumanın ardından 11-15 yaşındaki farklı çocuklara da okutulmuştur. Çocukların kültür ve değerleri anladıkları tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda 14.yy ait olan mesnevilerin Türkçe eğitiminde kullanılabileceği ortaya koyulmuştur.¹²

Özbay ve Melanlıoğlu (2008), “*Kelime Öğretiminde Örneklemenin Önemi ve Dîvânu Lugâti’t-Türk*” adlı çalışmada DLT’den hareketle kelime öğretiminde dilin kullanım örneklemelerinin önemini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda seslerin telaffuzunun önemli olduğunun, dil öğretiminin metinlere dayalı olduğunun,

¹² Bu çalışmada da eski kaynaklar üzerine bir inceleme yapılmıştır. DLT’de ilk kaynaklarımız arasında yer aldığından içerisinde sosyal, kültürel öğeler taşıması bakımından Türkçe eğitimine kaynaklık edecek eserler arasındadır. İlgili çalışmamız ile bu açıdan benzerlik göstermektedir. Fakat DLT’ye bu çalışmada yer verilmemiştir. 14.yüzyıl mesnevileri ile sınırlı olduğundan.

kelimelerin birden çok anlamının metinlerle örneklendirilerek verildiğinin, deyimler ve şiir bölümlerinin kullanıldığının sonucuna ulaşılmıştır.

Kayadibi (2008), “*Kâşgarlı Mahmud ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te Eğitim ile İlgili Kavramlar*” adlı makalesinde Kâşgarlı'nın yaşamına, yaşadığı sosyokültürel yaşayışlara, eserin yazılış ve bulunuş serüvenine değinmiştir. Sonrasında eserde eğitim başlığını içeren sözcük ve deyimlere yer vermiştir. Bu öğeler yazarın verdiği örnekler dâhilinde ele alınmıştır.

Bilgin(2008), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Manzumelerin Tematik Açıdan Divan Şiiri ile İlgisi*” adlı çalışmada DLT'de aruzla yazılmış dörtlükler ve şiirlerin olduğu manzumeleri bulmuştur. Bu manzumelerdeki konularla Divan şiirindeki konuların benzer yanlarının olduğu savunulmuştur. Bu savunma doğrultusunda benzer olan örnekler alınmıştır. “Felek, Yüzün safrana benzetilmesi” gibi.

Adıgüzel (2007), “*Kâşgarlı Mahmud'un Türkçe Öğretim Yöntemi*” adlı çalışmasında eserden örneklerle Kâşgarlı'nın Türkçe Öğretim yöntemine değinmiştir. “Kâşgarlı'nın çok iyi bildiği anlaşılan Türk alfabesinin sadece varlığından söz etmek için esere alınmadığı belirtilmiş eserin başında bulunan bu alfabeden yola çıkarak Araplara Türk harfleri ve bu harflerin söyleme şekilleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilk olarak 18 Türk harfini Arap harfleriyle uyum sağlamış devamında uyum dışında kalmış olanlara değinmiştir. Eşlemeleri yaparken Arap alfabesini değil, Türk alfabesini dikkate almıştır. Önce Türk harflerini sıralamış devamında harflerin altına Arap harfleriyle karşılıklarını yazmıştır. Devamında iki alfabeyle direkt eşleşmeyen harflerin izahına yer vermiştir.”

Onan(2003), “*Dîvânu Lugâti't-Türk'ün Dil Öğretim Yöntemleri ve Dünya Filolojisine Katkıları Bakımından Bir Değerlendirmesi*” adlı bu çalışmada DLT'nin çeşitli başlıklar açısından incelemesini yapmıştır. Kültürel aktarım, duygusal zekâ ve tümevarım yöntemi bakımından incelemeler yapmıştır. İki dillilikle ilgili konular, DLT'nin yabancı dil öğretimi açısından sözlük olarak değerlendirilmesi, Lengüistik metot bakımından inceleme, başlıkları altında değerlendirmeler yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın tekniği, inceleme nesnesi, verilere ulaşmada kullanılan araçlar, verilerin çözümleme teknikleri açıklanmaktadır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi/Deseni/Modeli

Bu çalışmada sosyal bilimlerde çoğunlukla tercih edilen yöntemlerden olan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; “Gözlem, görüşme ve doküman analizinden oluşan bulgu toplama metotlarının kullanıldığı, algı ve olayların tabii bir şekilde gerçekçi ve bütüncül olarak meydana getirilmesine dair nitel süreçlerin takip edildiği araştırma” şeklinde tanımlanmıştır. (Yıldırım & Şimşek, 2018). Diğer bir söyleyişle nitel araştırma; kuram oluşturmayı hedef alan, sosyal olguların içerisinde bulunduğu çevre doğrultusunda anlamaya ve araştırmaya çalışan bir yaklaşımdır.

Nitel yöntem anlamayı, yorumlamayı kolaylaştırmada iyi bir yöntemdir bu bağlamda, araştırmacıya esnekliğinden dolayı ayrıntılı keşif olanağı sunmaktadır. (Karataş, 2015). Denzin ve Lincoln (1998)’e göre nitel araştırmalar; “araştırmanın konusu olan olaylar, kişiler ya da olguların miktarı, ortalaması, sayısı gibi ölçülen nitelikler yerine, ayrıntılı ve anlamaya yönelik yapılmış; Nasıl? Niçin? tarzı sorular sorularak meydana koyulmaya çalışılan araştırmalardır” (Kıral, 2020).

3.2. Araştırmanın İnceleme Nesnesi

Bu çalışmanın inceleme nesnesini TDK tarafından tıpkıbasım (2021) olarak yayınlanan Besim Atalay’ın çevirisini yaptığı Kâşgarlı Mahmud’a ait Dîvânu Lugâtî’t-Türk isimli eser oluşturmaktadır. Eser, 2019 TDÖP’te yer alan temalar açısından incelenmiştir.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma tekniğinde veriler; gözlem, görüşme ve dokümanlar aracılığıyla toplanır. Bu araştırmada da nitel araştırma modellerinden doküman incelemesi

yöntemi kullanılarak bulgular bir araya getirilmiştir. “Doküman incelemesi, araştırılacak olgular ile ilgili bilgileri barındıran yazılı kaynakların çözümlenmesidir. Bu yöntem sayesinde araştırmayı oluşturan problem durumu ile ilgili var olan kaynakların, dokümanların geniş bir zaman çerçevesinde çözümlenmesi mümkündür. Nitel araştırmalarda bu yöntem tek başına bir bulgu toplama metodu olabileceği gibi diğer bulgu toplama yöntemleriyle de kullanılmaya uygundur” (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Belgesel tarama olarak da isimlendirilen bu yöntemde belirlenen amaca yönelik olarak kaynaklar bulma, okuma, not alma ve değerlendirmeler yapılır (Karasar, 2020).

Doküman incelemesi yanında not alma ve fişleme yöntemleri de kullanılarak veriler düzenli bir şekilde kayıt altına alınmıştır.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda 2019 TDÖP, “Dîvânu Lugâti't-Türk” ve “Kâşgarlı Mahmud” ile alakalı alanda yazılmış tezler, makaleler, kitaplar, sempozyumlar, bildiriler vb. çalışmalar incelenmiştir. İnceleme esnasında önemli görülen noktalar not alma yöntemi kullanılarak Microsoft Word dosyası üzerinde kayıt altına alınmıştır. “Araştırmacı incelediği yazılı belgelerden, görüşmelerden önemli gördüğü yerleri not etmek zorundadır” (Karasar, 2020). 2019 TDÖP, Dîvânu Lugâti't-Türk ve Kâşgarlı Mahmud hakkında genel bilgiler not edildikten sonra;

2019 TDÖP'te yer alan “*Erdemler, Millî Kültürümüz, Millî Mücadele, Birey ve Toplum, Okuma Kültürü, İletişim, Hak ve Özgürlükler, Kişisel Gelişim, Bilim ve Teknoloji, Sağlık ve Spor, Zaman ve Mekân, Duygular, Doğa ve Evren, Sanat, Vatandaşlık, Çocuk Dünyası*” temaları için; her bir başlığı içeren ayrı ayrı Microsoft Word dosyaları fiş olarak oluşturulmuş, fişleme yöntemi ile TDK tarafından tıpkıbasımı yapılan Besim Atalay'ın çevirdiği “Dîvânu Lugâti't-Türk” adlı eserde bulunan temalar kayıt altına alınmıştır.

Fiş kullanma yönteminde araştırmacı, önemli gördüğü belgelerin tamamını inceledikten sonra doğrudan ihtiyaç duyduğu bilgileri not eder. Verilerin

değerlendirilmesi ve rapor yazma aşamalarında bu yöneme sıkça başvurur bu nedenle de notların belli bir düzende tutulmuş olması önemlidir (Karasar, 2020).

İncelediğimiz *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eser dört ciltten oluşmaktadır. Eserin dördüncü cildi sözlük bölümünden oluşmaktadır. Bu sözlük bölümünde anlamı açıklanan her sözcüğün altına örneğinin geçtiği ciltler, sayfa numaraları ve geçtiği satır numaraları verilmiştir. Bu kurulu sistemden hareketle sözlük bölümündeki kelimeler tek tek incelenmiş her kelimenin altındaki ciltler, sayfalar satırlar okunmuş ve okunanlar işaretlenmiştir. Oluşturulan tema fişlerinin içerisine uygun olan örnekler tek tek not edilmiştir.

Yapılan fişlemeden sonra orta çıkan sonuçlardan en güzel örnekler seçilmiş ve uygun tema başlıklarının altına yazılmıştır. Eğitsel ögeler ve Türk kültür ögeleri de, fiş tekniği kullanılarak kayıt altına alınmış; bulgular kısmında uygun maddelerin altına örnekler yazılmıştır. Ders kitaplarına alınacak metin nitelikleri ile DLT'nin uyumu tablo üzerinde yorumlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Veri Analizi

Dîvânu Lugâti't-Türk, 2019 TDÖP'teki temalar, Türk kültür ögeleri ve eğitsel ögeler başlığı altında tematik olarak tasnif edilerek incelenmiş, verileri betimleme ve sonuçları ortaya koyma aşamasında betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemine göre bulunan sonuçlar önceden belirlenmiş başlıklara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde direkt alıntılara çokça yer verilir. Bu şekildeki analizlerde ortaya çıkan bulgular düzenlenerek ve yorumlanarak okuyucuya sunulur (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Bu bağlamda DLT incelenmiş, temalara uygun olan örnekler alınmış her tema fişine not edilmiş, çalışmanın sonucunda bulgular yorumlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA¹³

4.1. Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

2019 (Ortaokul) Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan “ders kitaplarına alınacak metin nitelikleri” ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk* uyumlu mudur?

Tablo 3. DLT’nin Ders Kitaplarına Alınacak Metin Nitelikleri İle Uyumu

Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri (MEB 2019).	Sonuç
1. “Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinler alınmalıdır. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlere yer verilmelidir.”	DLT, hem Türkiye’de hem diğer ülkelerde kabul görmüş ilk dil sözlüğümüzdür. İçerisinde kültürel ve edebî öğeleri barındıran birçok örnek vardır. Dörtlüklerden şiirlere, beyitlerden savlara, millî sporlardan yemek kültürüne vb. örnekler eser içerisinde çokça yer almaktadır. DLT, bu açıdan ders kitaplarına alınacak metin niteliklerine uyum sağlamaktadır.
2.“Seçilen metinler ikincil aktarımlar yerine yazarın eserinden alınmalıdır.”	DLT, eski bir eser olmasından dolayı ilk elden olan baskısından alıntılar ders kitaplarına alınamaz. Arap harflerinin kullanıldığı ilk baskısı günümüz Türkçesinde anlaşılamaz. Ancak eserin günümüz Türkçesindeki çevirilerinden

¹³ DLT’den alınan bulgular çevirideki yazım dili ile yazılmıştır. Günümüz Türkçesi olmadığından farklılıklar meydana gelebilir. Yazım yanlışlığı değildir. Dördüncü problemde detaylı örnekler verileceğinden İkinci ve üçüncü alt problem bulgularında çok fazla örnek yazılmamıştır. Genellemeye ulaşmak için örneklerden bahsedilmiştir.

	alıntılar kullanılabilir. Bu madde ile uyumlu değildir.
3.“Ders kitaplarında <i>Bu kitap için yazılmıştır</i> . İfadesini içeren metinler kullanılmamalıdır. Yalnızca 1.sınıf ders kitaplarında ders kitabının yazarı/yazarları tarafından yazılan en fazla iki metne yer verilebilir.”	DLT’de “bu kitap için yazılmıştır” diye bir ifade bulunmamaktadır. Bu bakımdan bahsi geçen niteliklerle uyumludur.
4. “Aynı yayınevine ait kitaplarda bir sınıf düzeyi için seçilen metin, başka bir sınıf düzeyinde kullanılmamalıdır.”	Farklı yayınevleri tarafından ve farklı kişiler tarafından çevirileri bulunan bu eser farklı sınıf düzeylerinde farklı baskılarıyla kullanılmaya müsaittir.
5. “Öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmek amacıyla aynı yazar ve/veya şairlerden (serbest okuma metinleri hariç, ders kitabı yazarı/yazarları tarafından yazılan metinler dâhil) en fazla iki metin seçilmelidir.”	DLT’de geçmişten günümüze taşınan birçok kültürel öge mevcuttur. Özellikle duygu yüklü beyitler, bilgi yüklü sözler öğrencilerin duygu ve düşüncelerine katkı sağlayacak niteliktedir.
6. “Dünya edebiyatından seçilen metinler, doğru ve nitelikli çevirilerden alınmalıdır.”	Eserin, birçok tercümesi mevcuttur. Çeviriler içerisinde çok değerli ve kaliteli çevriler bulunmaktadır.

7. “Ders kitabında temaları destekler nitelikte edebî ve estetik değer taşıyan serbest okuma metinlerine yer verilmelidir.”	Çalışmamızda DLT’deki temalar incelenmiştir. Temaları destekler nitelikte birçok ögeye rastlanmıştır. Bu bağlamda DLT ders kitaplarına uyum sağlar.
8. “Tamamı ders kitabına alınamayacak uzunluktaki roman, hikâye, tiyatro, destan gibi türlerdeki eserlerden yapılan alıntılarda eserdeki bağlamın yakalanabilmesi için metnin başında eserin seçilen bölümüne kadar olan kısmın kısa özeti verilmelidir. Seçilen metnin eserin hangi bölümünden alındığına dair kısa bir açıklama yapılmalıdır.”	DLT’de bu şekilde uzun metinlere az yer verilmiştir. Uzun olan metinlerin sayısı kısıtlı olduğundan rahatlıkla özetlenebilecektir.
9. “Metinlerdeki eğitsel yönden uygun olmayan ifadeler (argo ve küfür, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar, cinsellik, şiddet vb. içeren unsurlar) metnin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla çıkarılmalıdır.”	DLT’de bu şekilde argo kelimeler mevcuttur sayısı çok olmamakla birlikte. Bunlar çıkarılabilir özelliktedir.(yudhut: küfür sövme gibi)
10. “Yazarın söyleyişinden ya da Türkçenin dönemsel söyleniş özelliklerinden kaynaklı yazım farklılıkları hata olarak nitelendirilip düzeltilmez. Metin içerisinde yer alan dönemsel farklılıklara (yazım ve noktalama) yönelik açıklamalar dipnot şeklinde verilmelidir. Ayrıca bu	DLT, bu madde ile birebir örtüşmektedir. Eserin çevirileri tam olarak günümüz Türkçesi değildir. Dönemsel farklılık olduğundan noktalamada ve yazımda farklılıklar vardır bu tarz bilgiler dipnot ile

hususlardan öğretim amaçlı olarak yararlanılabilir.”	verilebilir. Öğrencilere kıyas yaptırılabilir.
11. “Ders kitabında gazete haberi, reklam, dilekçe, tutanak, öz geçmiş, ağ günlüğü (blog), sosyal medya uygulamalarında yer alan yazı türlerinde ders kitabının yazarı/yazarları tarafından üretilen metinler de kullanılabilir. Bu türler 3 ve 5. maddelerdeki açıklamalar kapsamında değerlendirilmez.”	Bu bölüm değerlendirmeye alınmamıştır. Eser kapsamında değildir.
12. “Metinlerde tema ve kazanımlara uygun olarak metnin bütünlüğü ve tutarlılığı korunmak kaydıyla bazı bölümler çıkarılarak kısaltmaya gidilebilir. Çıkarılan bölümler parantez içinde üç nokta ile gösterilmelidir.”	DLT, bu maddeye uygundur. Yapılan kısaltmalar anlam bozmaz, çoğu metin kısaltmaya gerek duyulmadan yazılabilir. Sözlük bölümündeki kelimelerin günlük kullanımda örnekleri mevcuttur. Bu örnekler genellikle kısadır.
13. “Çeşitli metinler içinde yer alan kimi bağımsız ve kendi iç bütünlüğüne sahip anı, fıkra, anekdot vb. bölümler metin olarak seçilebilir.”	DLT, içerisinde atasözleri ve efsaneler, tarihî hikâyeler (Zülkarneyn ve Afrasiyab’ın hikâyeleri), bilimsel bilgiler (pars yılı, on iki hayvanlı Türk takvimi) barındırmaktadır. Beyitler, dörtlükler gibi bağımsız bölümler mevcuttur. Bu madde Metin nitelikleri ile uyumludur.
14. “Yazar ve şairlerin biyografilerinde yalnızca edebî yönleri ön plana çıkarılmalıdır.”	Yazarın hayatında edebî yönünden bahsetmek çok da mümkün değildir. Kâşgarlı Mahmud iki adet eser

	yazmıştır. Bu eserlerin birisi sözlük olan “ <i>Dîvânu Lugâti’t-Türk</i> ” tür. Diğeri “ <i>Kitabü Cevâhiri’n-Nahv fî-Lûgati-t Türk</i> ” tür; bu eserde de kurallar anlatıldığı söylenmiştir.
--	--

Ders kitaplarına alınacak metin niteliklerine uymayan bir eserden ders kitaplarına metin, kesit, örnek alınması uygun değildir. Öğrencilerin ders kitaplarında yer alan metinlerden faydalanabileceği, kendilerine bir şeyler katabileceği metinlerle içli dışlı olmaları gerekmektedir. Temaları metinler aracılığı ile öğrenciye empoze etmekteyiz. Alanının en güzel örneklerinden içi dolu örnekler seçmek gerekmektedir.

Bir metni alacağımız eseri yukarıdaki 14 madde bağlamında değerlendirdikten sonra içerisinden metin örnekleri alınıp alınmayacağına karar verebiliriz. Buna karar verebilmek içinde eser ve yazar hakkında yeterli bilgiye sahip olmak gerekir.

14 madde kapsamında incelediğimiz *Dîvânu Lugâti’t-Türk* 11. madde kapsamında değerlendirilememiştir. 11. maddede türlere ait bilgiler yer almaktadır, DLT bu türlerden hiçbirinin alanına girmemektedir. Diğer 13 maddeden 2. ve 14. madde dışındaki maddelerle DLT uyum sağlamaktadır. Bu uyumdan dolayı çalışmamızda eser değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

4.2. İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Türkçe eğitiminde kullanılabilecek eğitsel öğeler nelerdir?

“Edebî eserler, ait oldukları toplumların geçmişten geleceğe taşıdığı edebî gelenekler içinde var olurlar” (Çetişli, 2017).

Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin; “Millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerleri önemseyen; millî düşünce ve duyguların kuvvetlendirilmesi, yerli ve yabancı sanatsal eserler yardımıyla estetik değerleri benimseyen kişiler yetiştirmek gayelenmiştir” (MEB, 2019).

Türkçe eğitimi için DLT’de birden çok eğitsel öge bulunmaktadır: ders kitaplarında yer alabilecek metinlerden dil bilgisi çalışmalarına, okuma metinlerine, atasözlerine...

Beş başlık altında sınırlandırdığımız eğitsel ögeler şunlardır:

1. Atasözleri

Deyimler ve atasözleri toplumların kendi kültürlerini yansıtır (Demirci, 2017).

“Endik uma ewlikni ağırlar” “Şaşkın konuk ev sahibini ağırlar/Bu savla ağırlanmanın konuk için olduğu bildirilmek istenmiştir” (C.1/ s.106).

“Arı kafçitsa ısrur” “Arıyı kızdırırsa sokar, arı kızdıran adamı sokar/ bir kimsenin bir fitneyi uyardıktan sonra ona yakalandığı zaman söylenir” (C.II/ s.329).

“Sabanda sandırış bolsa örtkünde irtiş bolmas” “Tarla ekilip sürülürken kavga olursa; harmanda, çeç zamanında gürültü olmaz / bu sav sonunda kavga çıkmaması için işi önünden sağlam tutmakla emrolunan kişiye söylenir” (C.1/s.402-403).

“Yadhağ atı çaruk küçi azuk” “Yaya kimsenin atı, çarığı; kuvveti azıgıdır/ Bu sav kuvvetsiz düşmemek, ayağını aşındırmamak için hazırlıklı olunması emrolunan kimseye söylenir” (C.1/ s.381).

“Üri kopsa oğuş aklışur, Yagı kelse imren tepreşür” “Bir gürültü kopsa hısım akraba akışır; Bir düşman gelse halk yerinden oynar/ Bir haykırış koptuğu zaman oymak, bağırana yardım etmek için toplanır, bu sav işlerde uyanık ve derli toplu bulunmak için söylenir” (C.1 s.88).

2. Beyitler, Dörtlükler

“Koldaş bile yaraşgıl karşıp edin üdürme

Bek tut yavaş takagu süwlin yazın ederme” (C.III/ s.11)

“Arkadaşın ile yaraşıklı ol, ona aykırı giderek başkasını seçme, yavaş huylu tavuğu sağlam tut, kırdı süğlün arama/ Bir kimseye arkadaş olursan ona karşı saygı

göster, işlerde ona uy, aykırılık etme; başkasını ondan üstün tutma; evindeki tavuğu iyi gözet, evdeki tavuk kaçarsa, kırdı süğlün arama.”

“Oglum öğüt algıl biligsizliğ kiter

Talkan kiminğ bolsa anğar pekmes katar” (C.1/s.440).

“Oğlum, öğüt al! Bilgisizliği gider; kimin kavutu varsa ona pekmez katar./Ey oğul! Öğüt al, kendinden sefahati def et! Kavutu olan bir kimse onu pekmeze katar; akıllı olan kimse öğüt kabul eder.”

“Alın tüpü yaşardı

Urud? Otın yaşurdu

Kölning suwın küşerdi

Sıgır boka münğreşür” (C.II/ s.79-80).

“Dağların tepeleri yeşerdi, kuru ot yerine yeni ot çıktı; gölün suyu doldu; sığır, boğa böğrüşür/ Dağ tepeleri taze bitkilerle yeşerdi, kuru otların yerinde taze çemenler çıktı; taşacak kadar göller doldu. Sığır, boğa sevinerek böğrüşür.”

“Koşnı konum ağışka

Kılgıl anğar ağırlık

Artut alıp anungıl

Edhgü tawar ogurluk” (C.1/s.114).

“Konuya, komşuya ve hısımlarına iyilik et, onları ağırla, armağan alıp güzel, uğurlu mallar hazırla!/ akrabalarına ihsan et, onlara ikram kıl! Bir hediye alırsan daha iyi karşılık hazırla!”

3. Edatlar, Ünlemler, Soru Cümleleri, Emir Kipleri, İkilemeler, Zamirler, Kurallı Fiiller...

Adhın: “Başka, diğer, ayrı. / başka anlamına gelen edat” (C.I/s.76).

Abanğ: “Eğer anlamına gelen şart edatı /Abanğ sen barsa sen/eğer sen varırsan” (C.I/s.134).

Ol meninğçe: “O benim gibi -edat-” (C.III/s.207).

Tağka ağıkıl: “süt sağkıl/ dağa çık, süt sağ -emir kipi-” (C.II/ s. 50-51).

“Ağır agruk kayuda kaldı” / ağırlık, pılı pırtı nerde kaldı? -soru cümlesi- (C.I/s.99).

“Men ewge barıǵlı men” Ben eve gitmek üzereyim -zamir- (C.I/s.25).

Zap zap: “Çabuk çabuk yürümede çıkan ses -ikileme-” (C.I/s.319).

“Badar badar yügirdi” /patır patır ayağının sesi işitilerek geçti -ikileme- (C.I/s.360).

“Ol etmegiğ yaǵka mangırdı” o ekmeği yağa bandırıyazdı, daldırıyazdı -e yazdı- (C.II/s.197).

“Aç berü kel” Hey! Beri gel (C.I/s.35).

4. Tarihî Bilgiler

“Zülkarneyn Çine dek ilerleyince Türk Hakanı savaş için Zülkarneyn üzerine, gençlerden toplanmış, bir bölük asker gönderir, Hakanın veziri “Sen Zülkarneynin üzerine gençleri gönderdin, onların içerisinde denenmiş, yaşlı savaş eri adamların dahi bulunması gerekti” deyince Hakan yaşlı ve tecrübeli anlamına olarak “Öge mi?” demiş. Vezir “evet” cevabını vermiş. Bunun üzerine Hakan yaşlı, sınanmış bir kimse göndermiş. Zülkarneynin ileri kolları üzerine bir gece baskını yapmışlar, düşmanları yenmişler. Türklerden biri Zülkarneynin askerlerinden birine bir kılıç vurmuş, herifi göbeğine dek parçalamış. Öldürülen adamın belinde, içerisinde altın bulunan bir kemer varmış; kemer de kesilmiş, altınlar kana bulaşarak dökülmüş. Ertesi sabah Türk askerleri kana bulaşmış olan altınları görerek birbirlerine “be ne?” demişler, “altın kan” cevabı verilmiş. Orada bulunan büyük bir dağa hemen bu adı vermişler. Uygur ülkesine yakın olan bu dağın çevresinde Türk göçebeleri bulunur. Zülkarneyn bu gece baskınından sonra Türk Hakaniyle barışmış...”

(C.1/ s. 90-91)

Eserde Afrasiyap¹⁴ adındaki bir hükümdardan bahsedildiği gibi 12 Hayvanlı Türk takviminden ve takvimdeki yılların adlarının nasıl verildiğinden de bahsedilmiştir.

¹⁴ Kâşgarlı'nın eseri DLT'de Afrasiyab ile Alp Er Tunga'nın aynı kişi olarak geçmektedir. “Tunga” yırtıcı bir hayvanın adıdır. Yiğitlik simgesi olarak Alplara bu isim verilmektedir. Alp Er Tunga Türk ve İran toplumlarının hepsince tanınır. İran mitolojisinde adı Afrasiyab olarak geçer. Afrasiyaboğulları soyundan geldiği düşünülür. Selçukluların 33 atasından biri olarak sayılır. İran-Turan savaşları sırasında öldüğü düşünülmektedir. Alp Er Tunga Sagusu mevcuttur.

“Türk hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek için, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu iş için hakan ulusuyla geneş (müşavere) yapar ve kurultayda Biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlarda yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün 12 burcu ve 12 ay sayısınca her yıla birer ad koyalım; sağışlarımızı bu yılların geçmesi ile anlıyalım; bu, aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın, dedi” (C.1/s.344-345-346)

Bu yılların adları; “Sıçgan (Sıçan) yılı, Ud (Öküz) yılı, Pars (Pars) yılı, Tawışgan (Tavşan) yılı, Nek (Timsah) yılı, Yılan (Yılan) yılı, Yünd (At) yılı, Koy (Koyun) yılı, Biçin (Maymun) yılı, Takagu (Tavuk) yılı, It (Köpek) yılı, Tonğuz (Domuz) yılı”dır.

5. Bilim ve Sanat

Mançu: “Sanat sahibine verilen ücret/ başka ücrete denilmez” (C.I/s.418).

Yır: “koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel” (C.III/s.3-4).

Ol yırladı: “O bir şarkı söyledi.” (C.III/s.3-4).

Adh: “İpekli kumaş ve benzeri gibi dokuma cinsinden sanat eseri olan her şey” (C.1/s.79).

Yığaç: “Fersah/ eski bir yer ölçüsü” (C.III/s.8).

Yukarıdaki örneklerden hareketle; DLT’nin içerisinde Türkçe eğitiminde kullanılacak hem eğitici hem sosyal yaşamı destekleyecek; çocuğun kendinden bir şeyler bulacağı örnekler mevcuttur. Yapılandırmacı yaklaşımla oluşturulmuş eğitim sistemimizin yaşamla iç içe olan eserlerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu hususta DLT; bilimsel, eğitsel, sanatsal, kültürel, tıbbi bilgiler, dil kuralları açısından zengin bilgiler içermektedir. Çocuğun eğitim hayatında çocuğu her açıdan destekleyecek günlük yaşamını destekleyecek ve bütünleyecek bilgiler bu eserde mevcuttur.

“Alp er Tongğa öldi mü?

Issız ajun kaldı mu?

Ödhlek öçin aldı mu?

Emdi yürek yırtulur” (C.1/s.41).

“Alp er tongğa öldü mü? Kötü dünya kaldı mı? Felek öcünü aldı mı? Şimdi yürek yırtılır”

4.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Dîvânu Lugâti 't-Türk'te geçen Türk kültür öğeleri nelerdir?

“Folklor (halk bilimi) her toplumun ortaklaşa meydana getirdikleri kültürel ölçülerden faydalananarak millî kültürün çekirdeğini oluşturmaktır. Bilim dallarının çoğu ile ilgisi bulunan folklor, toplumların şuan ve geçmiş zamanlardaki maddi, manevi ve kültürel öğelerini kapsar.”

“Hemen her bilim dalı ile ilgili olan ve bir toplumun geçmişine ve yaşadığı dönemlerine ait maddi ve manevi kültür ürünlerini kapsayan folklor, toplumların görünen ve görünmeyen yüzünü yansıtır.” (Sezen, 2010).

“DLT, Türk folklorunun bütün konularda en zengin bilgilerini içerir. Folklor dışında tarih, coğrafya, sosyoloji, tıp, hukuk, dinler tarihî, astronomi vb. dallarını içerisinde barındıran bilgiler yer almaktadır.” (Sezen, 2010).

“Türk köylüsünün yaşadığı ortamlar, Türk boyları ve halkları arasındaki görüş, inanış ve yaşayışlarını, ayrılıklarını da işlemiştir. Türk dil ve kültürünün hazinesi olmuştur.” (Gülensoy, 2019).

“Eserde evlilikten, görücü usulüne, nişanlardan, düğünlere, sağdıçlara, nikâhlara, gelinin eve gelmesinden, aile yapılarından (anne, baba ve çocuklardan oluşumuna), dadılardan sütannelere kadar geniş bilgiler yer almaktadır” (Genç, 2015)

1. Oyunlar

Salıncak oyunu; hayvan bacak eklemlerinden çıkarılan kemiklerle oynanan bu oyunun diğer adı *Aşık oyunu* 'dur.

“Halay, Köçürme oyunu, (On dört adı verilen bugünkü oyunlarımızdan dokuztaş ve üçtaş oyunlarının benzeri), Tepük (Çocukların bir çeşit ayak topu oyunlarına benzer), Ceviz oyunu (misket oyununa benzemektedir), Kayak, Çelik-Çomak, kız çocuklarının oynadıkları Bebek oyunları da eserde yer almaktadır” (Genç, 2015).

Bunların dışında;

“Ötüş”, “oxşagu”, “tepük”, “kudhurçuk”, “büd Hüştü”, “kudruşdı”, “büdhişdi”, “kutruşdı”, “bedhütti”, “karagunı”, “müngüz müngüz”(boynuz boynuz), çengli mengli”, “çevgen”, “at yarışı”, “güreş”, “yalngu”(salıncak oyunu), gibi oyunlar da divanda yer almaktadır.

“Er topıknı adhrı bile tuldı / adam, topu çatal değenekle vurdu”

“Türk oyunlarından olan bu oyun; oynayan kişilerden biri oyunu kendi başlatmak istediğinde çatal değnekle topa vurur. Topa sert vuran oyuna başlar. Çelik çomak oyunundaki vuruşlar da bu şekildedir” (C.II/s.22).

Müngüz müngüz: “Çocuklar arasında oynanan bu oyun; dere kenarında diz çöken çocukların bacak aralarına ıslak kumu doldurup ellerini kuma vurmaları şeklinde oynanır. Çocuklardan biri (ebe) *müngüz* der. Sonrasında *ne müngüz?* Diye sorarlar. Ebe olan çocuk boynuzu olan hayvanları teker teker saymaya başlar. Çocuklar da bu hayvanları tekrar ederler. O sırada ebe deve, eşek gibi boynuzu olmayan hayvanın adını da söyler. Çocuklardan hangisi bu boynuzsuz hayvanlardan birinin adını söylerse dereye atılır” (C.III/s.363-364).

Küwlik: Kuru veya yaş çamurdan küçük yuvarlaklar yapılarak zıp zıp şeklinde atılır. (C.I/s.479).

2. Misafirperverlik, komşuluk

“Kelse uma tüşürgil tınsın anıñ arukluk

Arpa saman yagutgil bulsın atı yarukluk”

“Sana konuk gelse onu indir, onun yorgunluğu dinsin; arpayı samanı yaklaştır atı dinlensin.” (C.II/s.316).

“Uma kelse kut kelir” “Konuk gelse uğur gelir./ Konukla beraber kutluluk, uğurluluk gelir. Konuk iyiliğe belge sayılır, yüksünülmez.” (C.I/s.92-93).

“Ağırlık: ikram, ağırlayış (C.IV/s.9-10).

“Koşnı konun ağışka

Kılğıl anğar ağırlık

Artut alıp anungıl

Edhgü tawar ogurluk” (C.I/s.114).

“Konuya, komşuya, hısmına iyilik et, onları ağırla, armağan alıp güzel, uğurlu mallar hazırla. Hısımlarına ihsan et, onlara ikram kıl; bir hediye alırsan daha iyi karşılık hazırla” (C.I/s.114).

3. Beslenme

Kagut: “Darıdan yapılan bir yemek” Buğday kaynatılarak kurumaya bırakılır kuruma aşamasından sonra un hâline getirilir; yağ ve şeker katılarak yeni doğum yapmış kişilere yedirilir. (C.I/s.406).

Alanğır: “Geleni, tarla Faresi/ Türkmenlerin yediği geleni adındaki küçük hayvan” (C.I/s.161).

Yazok et: “Pastırma/ Güz vakti bir takım baharatla hazırlanarak kurutulan ettir; öylece bırakılır, ilkbaharda yenir. Bu yaz ok ye sözünden alınmıştır. *Baharda ye* demektir. Çünkü ilkbaharda hayvanlar zayıflar. Pastırması bulunan kimse böylece ilkbaharda iyi et yer” (C.III/s.16).

4. Düğünler, Bayramlar, Savaşlar, sporlar, Aile

“Alp er Tonga öldi mü?

Issız ajun kaldı mu?

Ödhlek öçin aldı mu?

Emdi yürek yırtulur” (C.1/s.41).

“Alp Er Tonga öldü mü? Kötü dünya kaldı mı? Felek öcünü aldı mı? Şimdi yürek yırtılır”

Badgadı: Güreşte ayak yakalamak, çelme vurmak/ “*Ol anıñg adhakın badgadı*” O onun ayağını güreşte yakaladı, onun ayağına çelme vurdu. (C.III/s.288).

Tun: “Kadının ilk çocuğu, kadının ilk kocası/*Tun oğul, Tun beg*” (C.III/s.137).

Beyrem: “Oğuzca bayram, sevinç eğlence günü/ bir mekân ı ışık ve çiçeklerle süslediğı zaman *bedhrem yer* denir” (C.I/s.484).

Kanğsık: üvey/ “*Kanğsık ata*: üvey baba/ *Kanğsık oğul*: üvey oğul” (C.III/s.383).

Kadhnagun: “Kayın ve kayınbabalar” (C.IV/s.248).

Didek: “Gelin giderken yabancı kişilere görünmemek amacıyla örtülen örtü” (C.I/s.408).

5. İnançlar, Gelenekler

Abakı: “Bostan korkuluğı/ nazardan korunmak için bostanlara, bahçelere dikilen korkuluk” (C.I/s.136).

Tenğri nomı: “Allahın dini ve şeriati” (C.III/s.137).

Kaç kaç: “Cin çarpmasına önlem olarak üzerlik otu ile tütsü yaparken tütsüde söylenen söz” (C.III/s.163).

Kakrat-tı: “Davul çalarak zararları, hayvanları, kuşları kaçırtmak” (C.IV/s.253).

Yat: “Taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık; Yada taşı ile yapılan bir türlü kamlık, Kâhinlik / Belli taşlarla(yada taşı) ile yapılır. Yağmur ve kar yağdırılır, rüzgâr estirilir. Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gördüm, orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; Bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrının izni ile yağın söndürüldü” (C.III/s.3).

Yağış: “Putlara kesilen kurban, İslâmiyet öncesinde Türklerin adak veya Tanrılara yakın olmak için putlara adadıkları kurban” (C.III/s.10).

Bulgular doğrultusunda; geçmişten günümüze Türklerin kültüründe pek fazla değişiklik olmadığını görüyoruz. Geçmişten geleceğe sadece isim değişiklikleri ile kültürümüzü korumuş olduğumuz sonucuna ulaştığımız bu çalışmada; kültürümüzün üzerine günümüzde teknolojiyi koyduğumuzu görüyoruz. Türk toplulukları ile

geleneklerimizden, çocuk oyunlarımıza, millî sporlarımıza, yemeklerimize birçok alanda benzer ve birebir örtüşen özelliklerimiz mevcuttur. Günümüzde hâlen cirit sporu, at yarışı, dini ve batıl inanışlarımız mevcuttur. Örf, adet, gelenek ve göreneklerimizi çocuklara aşılama kullanabileceğimiz en güzel eser DLT'dir.

4.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

2019 (Ortaokul) Türkçe Dersi Öğretim Programındaki 16 temadan hangileri *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te yer almaktadır?

4.4.1. “Erdemler” Temasına Ait Bulgular

Tablo 4. Erdemler Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Kazgandı: Kazanmak	IV/287	<i>“Bakmas budun sewüksüz Yudkı yüdhi saranka Kazgan ulıç tüzünlük Kalsun çawıñğ yarunka”</i> “(Millet; sevgisiz, yüzü ekşi, sıkı kişiye bakmaz. Yavrum, yumuşak huyluluk kazan, sanın yarına kalsın. Oğluna öğüt vererek diyor ki: millet ekşi suratlı, sıkı adama bakmaz. Oğlum, yumuşak huylu ol, adın yarın da söylene!)”	II/249-250
2.	Yawlak: Kötü, fena, değersiz, yavuz, düşkün, her şeyin kötüsü	IV/761	<i>“Külse kişi yüzinge körklüğ yüzin körüngil Yawlak ködhez tılıñğı edhgü sawığ tilengil”</i> “(Birisi yüzüne gülerek gelse güler yüzlü görün. Kötülükten dilini gözet; iyi şöhret dile. Yüzüne bir adam gülse onun gibi sende tatlı yüzle karşıla, dilini sıkı	III/43

			koru, sözde ve anlamda iyi konuşma iste.)”	
3.	Ayık: Vait sözü, söz verme	IV/54	“Awlap meni koymanğız Ayık ayıp kaymanğız Akar közüm uştenğiz Tegre yüre kuş uçar.” “(Beni avlayıp bırakıverme, söz verip cayma; gözüm deniz gibi akar, yöresinde kuşlar uçar. Beni ağlayınca horlama, alçak görme; verdiğin sözü tut, gözüm deniz suyu akıyor, -çünkü denizin suyu tuzlulukta gözyaşına benzer-gözüm den akan suların etrafında kuşlar uçuşur.)”	II/45-46
4.	Manğa: Yardım etmek	IV/447	“Ol manğa yük kötrüşdi” (O bana yük götürmekte yardım etti.)	II/225
5.	Akıla-dı: Selek, cömert, saymak; selekliğe, cömertliğe nispet etmek, selemek	IV/15	“Ol meni akıladı” (O, beni cömertliğe nispet etti.)	I/310
6.	Bagır: Karaciğer	IV/59	“Böri ulısa ewde it bağırtartışur” “(Kırda kurt ulusa -kurda acıdığı için- evde köpeğin bağırtartışur. Bu sav hısımların birbirine yardım etmeleri için söylenir.)”	III/255
7.	Öğüt: Öğüt, vaaz	IV/453	“Algıl öğüt mendin oğul erdem tile. Boyda uluğ bilge bolup bilginğ ula.” “(Oğul; benden öğüt al, fazilet dile. Ulus arasında büyük bilgin ol, bilgini yay. Ey oğul; benden öğüt al, edep ve terbiyeye çalış, tâ ki	I/51

			ulusun büyüğü olasın, onlar arasında edep ve hikmetin yayıla.)”	
8.	Ayağ: Lâkap, takma ad.	IV/58	“ <i>Kodhgıl manğa akılık bolsun manğa ayağa Idhgıl meni tokışka yüwgil manğa ulağa</i> ” (Beni bırak, seleklik benim takma lâkabım olsun. Beni savaşa gönder, bana at yardımı et. Beni bırak, tâ ki selek, cömert olayım, seleklik benim takma adım olsun; beni savaşa gönder, savaşa beni götürecek olan bir at vererek bana yardım eyle.)	III/172
9.	Lüçnüt: İmece, buğday ve buğdaya benzer şeyleri temizlemekte köylülerin yardımlaşması	IV/405	“Bu ara sıra köylülerin birbirine bir köle veya bir hayvan göndererek harman döğdürmek için yaptıkları yardımdır.”	I/451-452
10.	Kotkı-lıkın: Alçak gönüllü, yumuşak huylu, mütevazı	IV/349	“ <i>Ögren anıñ biligin künde anğar baru Kotkulıkın tapıngıl kodhgıl küwez naru</i> ” “(Her gün yanına giderek onun bilgisini öğren, gönül alçaklığıyla ona hizmet et, gururu bir yana koy/ Oğluna öğüt vererek diyor ki: Bilgin ve hakîm bir kimseye rastladığında her gün onun yanına git, ondan hikmet öğren; ondan, gönül alçaklığıyla bilgi edin, gururlanmayı bırak)”	II/140
11.	Açıl- mas: Açılmak	IV/4	“ <i>Tütüşmeginçe tüzülmez, tüpirmeginçe açılmas</i> ” “(Kavga etmeyince düzen olmaz, tipi olmayınca hava	II/71

			açılmaz. Kavga etmiş olan iki adamın arasını bulmaya uğraşan kimse için söylenir)”	
12.	Yügürdi: Koştu, seyirtti	IV/821-822	“<i>Ündeb uluğ tabaru tawrak kelip yügürgil Kurgak yılın budun kör kanda tüşer kodı ıl</i>” “(Seni, yaşlı bir adam çağırırsa davranarak koş! Kuraklık yıllarda millete bak! Nereye konarlarsa sende birlikte kon! Seni, yaşlı bir adam çağırırsa, çağırmasına icabet et, ona doğru koş! Kıtık yıllarında kavmin nereye konarsa onlarla beraber in. Kavmine gelen her felakette onlarla berbaber ol demektir.)”	III/68-69
13.	Öç: Hınç, kin, intikam	IV/448	“<i>Öç kek kamuğ kişining yalnğuk üze alım bil Edhgülügüğ uğança eliginğ bile telin kıl.</i>” “(Herkesin öcünü, hıncını başkalarının üzerinde alınacak bir alın bil; olanca kuvvetinle konuğa çok iyilik yap. Öç, bir alacak gibi aranılan bir nesnedir; ondan çekin. Konuğa, yabancıya gücün yettiği kadar iyilik eyle.)”	I/43-44
14.	Sağdıç: Sağdıç, dost	IV/480	“<i>Mende bulnur sewinç otığ kadhgu atar Karşı körüp sağdıç anı uçmak atar</i>” “(Benim yanımda bir ot vardır, kayguyu giderir. Sağdıçım benim köşkü görerek cennet dedi. Benim yanımda sevinç ve kıvanç ilâcı bulunur; bu,	III/374

			kayguyu giderir. Dostum benim köşkümü gördüğü zaman, köşkün güzelliği dolayısıyla, ona cennet dedi.)”	
15.	Bütün: Doğru, dürüst, sahil, bütün	IV/127	“Çın bütün kişi” Kendine güvenilebilen, doğru, dürüst kişi.	I/398
16.	Yüfüş: Hısımların -çok kere gerdeğe konulan gelini çeyiz sahibi yapmak üzere elbise veya mal ile yardımlaşması.	IV/820-821	“Yüfüşlüğ kelin küdhegü yafaş bulur” (Armağanlı gelin güveyiyi yumuşak huylu bulur, Gelin akrabasının verdikleri armağanlarla ağırlanmış olursa o, güveyiyi yumuşak huylu ve ağır başlı bulur; çünkü güveyi onu zengin bulmuştur, bu yüzden ona saygı gösterir.)(Sav)	III/11-12
17.	Tarı-ılgı: Ekincilik etmek, ektirmek.	IV/579	“Ol tarığ tarıılgı ol.” “(Onun çiftçilik etmek hakkıdır. O, çiftçilik etmek azmindedir.)”	II/320
18.	Suw: Su	IV/543	“Suw bérmeske süt bér” “(Su vermiyene, süt ver. Sana su vermiyen adama süt ver. Bundan murat, sana kötülük edene, sen iyilik et, Çünkü senin iyiliğin onu sana köle yapar.)” (sav)	III/129
19.	Yinçgelendi: Alçakgönüllülük etmek; odalık etmek; tanrıya karşı küçüklük göstermek, tapmak, ibadet etmek	IV/792	“Ol manğa yinçgelendi” (O, bana alçakgönüllülük etti.)	III/450
20.	Sünğük: kemik	IV/549	“Edhgü er sübgüki erir atı kalır” (İyi adamın kemiği çürür; adı kalır. Bu sav iyilik yapmakla emrolunan kimse için söylenir.)	III/367

21.	Köwez-lik: Şımarıklık, kurumluluk	IV/368	“<i>Êştîp ata ananğnıñ sawlarını kadırma</i> <i>Nenğ kut bulıp köwezlik kılıp yana kuturma</i>” “(Ananın, babanın sözünü işiterek öğütlerini reddetme; mala ve talihe eriştiğinde şımarıklık yaparak kudurma. Ananın, babanın sözünü işittiğinde reddetme. Mal ve baht bulduğunda mal delisi olma, seni şımarıklık almasın, haddini geçme.)”	I/508-598
-----	--	--------	---	-----------

4.4.2. “Millî Kültürümüz” Temasına Ait Bulgular

Tablo 5. “Millî Kültürümüz” Temasına Ait Bulgular ve Yorum

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Abakı: Bostan korkuluğu.	IV/I	“Göz değmesin diye bostanlara, bahçelere dikilen korkuluk” Günümüzde hâlen bostanlara korkuluk dikilmektedir. Kimi yerde göz değmesin diye dikilirken kimi yerde zararlı hayvanları korkutmak amacıyla dikilmektedir.	I/136
2.	Tuldu: Topa vurmak Adhır: Çatal, çatal değnek.	IV/650- IV/7	“<i>Er topıknı adhır bile tutıldı.</i> <i>Adam topu çatal değnekle vurdu.</i>” “Bu bir Türk oyunudur. Şöyle oynanır: Oynayanlardan birisi, oyunun kendi tarafından başlamasını istediği zaman,	II/22

			yukarıda anlatıldığı şekilde topa vurur bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur. Çelik çomak oyununun vurmasında dahi böyle denir.” Bu oyun günümüzde eğlence amaçlı kırsal kesimlerde oynanmaktadır.	
3.	Agız-ı: Ağız.	IV/10-11	“<i>Yalñguk ürilmiş kap ol, ağzı yazlıp alkınur</i>” “Adam oğlu şişirilmiş tulum gibidir, ağzı açıldığında sener.(sav)” Atasözleri kültürümüzün en önemli kaynaklarıdır. Geçmişten geleceğimize değerlerimizi aktarmada araçtır.	I/195
4.	Tutmaç: Herkesçe bilinen bir Türk yemeği	IV/662	Bu yemek Zülkarneynin yaptığı azıklardandır; şöyle yapılmıştır: Zülkarneyn karanlıktan çıktıktan sonra azıkları azalmış; Zülkarneyne açlıktan yanıkmişlar, ona -bizi aç tutma- demek olan bizi tutma aç diyerek yolumuzu aç, biz yurtlarımıza gidelim gibi sözler söylemişler. Zülkarneyn, bilginlerle konuşmuş, bu yemeği çıkarmışlar; bu yemek, bedeni kuvvetlendirir, yüze kırmızılık verir, kolaylıkla sinirilmez. Tutmaç, yendikten sonra suyundan da içilir. Türkler bu yemeği gördükten sonra tutmaç demişler.” Bu Türk yemeği günümüzde hâlen yapılmaktadır.	I/452-453

			Geçmişten günümüze aktarılan yemek kültürünün bir parçasıdır.	
5.	Badga-dı: Güreşte ayak yakalamak, çelme vurmak.	IV/58	“ <i>Ol anıñ adhakın badgadı</i> ” “o onun ayağını güreşte yakaladı, çelme vurdu.” Güreş, Türklerin millî sporudur. Günümüzde güreşler şenliklerde hâlen yapılmaktadır.	III/288
6.	Beyrem: Bayram; sevinç ve eğlence günü.	IV/86	“Oğuzca sevinç ve eğlence günü”; Bayram günlerimiz her zaman mutlu geçirdiğimiz zamanlarımızdır. Geçmişten geleceğe bu böyle olmuştur.	III/176
7.	Afrasiyab: Türklerin Tonğa Alp er dedikleri, efsanevi kahraman ve büyük Hakan’ın Farsça adı.	IV/829	Tarihî şahsiyetler kültürümüzün en önemli parçalarındandır. Geçmişimizin kahramanları geleceğimizin mimarlarıdır.	I/159
8.	Didek: Gelin giderken yad kimselere görünmemek için örtülen örtü.	IV/166	Günümüzde gelinlerin başına yüzünü kapatacak kırmızı bir örtü örtülmektedir.	I/408
9.	Uma: Eve gelen konuk.	IV/693	“ <i>Endik uma ewlikni ağırlar</i> ” “Şaşkın konuk ev sahibini ağırlar. Bu savla ağırlanmanın konuk için olduğu bildirilmek istenir.” Türklerin misafirperverliği geçmişten günümüze değişmemiştir. Hâlen misafirperver olarak tanınan bir millettir.	I/106
10.	Kadhın: Kayın, dünür, hısım.	IV/248	“ <i>Tünğür kadhın buluştı Kırkın takı koluştı Emdi tışım kamaştı Altı turum tayımı</i> ”	II/110

			“Dünür, kayın buluştu; kızlarını da birbirinden istediler. Şimdi dişim kamaştı. <i>Turum tay</i>’ımı aldı”. “(Gadre uğrıyan bir adamı anlatarak diyor ki: o benimle dünürlük yaptı, kızımı istedi, ben ondan kızını istedim. Sonra bana gadretti, <i>Turum tay</i> adındaki kölemi aldı, götürdü; bu yüzden dişim kamaştı).” Kız isteme ve “<i>dünür</i>” kavramları günümüzde devam eden bir gelenektir.	
11.	<i>Kakrat – tı:</i> Davul çalarak zararları hayvanları, kuşları kaçırtmak.	IV/253	“<i>Ol kakratgu kaktattı</i>” “o, kaçırarak şey çaldı, (o, serçe ve serçeye benzer kuşları ekinden kaçırmak için bekçi davulunu çaldı).” Eski Türklerde zararlı hayvanları uzaklaştırmak için bir gelenektir. Günümüzde davul çalınmasa da ses yöntemi hâlen kullanılmaktadır.	II/334
12.	<i>Saçratgu-dın:</i> Bir çeşit kuş tuzağı.	IV/479	“<i>Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas</i>” “Tuzaktan korkan kuş kırk yıl çatal ağaç üzerine konmaz. (bir kere tuzaktan korkan kuş artık kırk yıl çatallı ağaç üzerine konmaz.)” Kuş tuzakları günümüzde hobi olarak da yapılmaktadır. Avlanma amaçlı kurulan tuzaklar da mevcuttur.	II/331-332
13.	<i>Ya:</i> Ok; yay.	IV/723	“<i>Oprak yasıkdın tozluğ yağ çıkar</i>”	III/16

			“kapanmış gedeleten tozlu yay çıkar (Gedeleten-eski yay kabından – tozlu yay çıkar).” Ok ve yay Türklerin en önemli savaş gereçlerinden biridir. Günümüzde ok ve yay kullanılsa da spor olarak yapılmaktadır.	
14.	Yat: Taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık; Yada taşı ile yapılan bir türlü kamlık, kâhinlik.	IV/758-759	“Belli başlı taşlarla (Yada taşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; Rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; Bu suretle kar yağdırıldı ve ulu Tanrının izni ile yangın söndürüldü.” Kâhinlik ve gelenek her ne kadar Türklere ve Müslümanlara özgü değilmiş gibi görünse de eski zamanlarda inanç farklılığından dolayı bu tür girişimler mevcuttur. Günümüzde ise farklı şekillerde; tılsım, burçlar vb. kategoriler çıkmıştır.	III/3
15.	Yüfüş: hısımların – çok kere gerdeğe konulan gelini çeyiz sahibi yapmak üzere- elbise veya mal ile yardımlaşması.	IV/820-821	“Hısımların elbise veya mal ile yardımlaşması. Bu, çok kere gerdeğe konulan gelin hakkında söylenir; çünkü hısımlar onu donatmak için üzerlerine düşen armağanı verirler. (Sav)” Kız çocuklara günümüzde hâlen çeyiz verilmektedir. Eski Türklerden bu yana bu gelenek değişmemiştir.	III/11-12

16.	Tuğ: Hakan yanında çalınan kös ve davul, nöbet davulu; tuğ; bayrak, sancak	IV/649	“ <i>Xan tuğ urdı</i> ” “Han nöbet davulu vurdu, mehterhane çaldı.” Mehter Marşı günümüzde Türklerden kalma bir marştır. Özel bayramlarda sürekliliğini korumuş ve çalınmaktadır.	III/127
17.	Tuğ: Hakan yanında çalınan kös ve davul, nöbet davulu; tuğ; bayrak, sancak.	IV/649	“ <i>Tokuz tuğluğ xan</i> ” “dokuz tuğlu han veya hakan. Her ne kadar vilâyeti çok payesi yüksek olursa olsun tuğ dokuzundan artık olamaz, çünkü dokuz sayısı ile uğurlanırlar. Bu tuğlar turuncu renkte ipekten veya kumaştan yapılır. Bunu da uğur sayarlar.” Uğurlu günlerimiz, sayılarımız hâlen kullanılmaktadır.	III/127
18.	Yog: Matem, yas; ölü gömülmesinden sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek.	IV/796	Günümüzde de cenazelerden sonra üçüncü gün ve yedinci günlerde yemek verilir Kur’an okutulur.	III/143
19.	Saw: Elçi; peygamber; hısım ve dünürler arasındaki elçi	IV/498-499	“Elçi bir takım haberler söyler ve yazılan şeyi iletir. Sawçı güveyler, kayınlar, dünürler arasında gelip giden, elçilik yapan kişi. Çünkü sawçı yukarıda söylendiği üzere onun sözünü buna, bunun sözünü ona anlatır. Günümüzde küsleri barıştırmak olsun, evliliklerde aracılık etmek olsun “ <i>elçi</i> ” kelimesi kullanılmaktadır.	III/154-155
20.	Kükü: Hala Tagay: Dayı	IV/395 IV/561	“ <i>Küküyüm keldi</i> ” “Halam geldi.” Akraba ilişkileri ve aile geçmişten günümüze değişmeden gelmiştir.	III/232 III/238

21.	Çarukladı: Çarıklemek, Türk çarığı giymek; çaruk boyuna nispet etmek.	IV/137	“Ol <i>adhakın</i> çarukladı” “O, ayağına Türk çarığı giydi, çarıklandı. Çarık burada direkt Türklere ait olarak verilmiştir. Günümüzde tarihî olarak sergilenmektedir.	III/337- 338
-----	---	--------	---	-----------------

4.4.3. “Millî Mücadele” Temasına Ait Bulgular

Tablo 6. “Millî Mücadele” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Alp: Yiğit, kahraman, bahadır.	IV/21	“ <i>Alp er Tonga öldi mü? Issız ajun kaldı mu? Ödhlek öçin aldı mu? Emdi yürek yırtılır</i> ” “Alp er tonga öldü mü? Kötü dünya kaldı mı? Felek öcünü aldı mı? Şimdi yürek yırtılır (Hakan Afrasyab öldü mü? Kahpe dünya ondan kurtuldu mu? Zaman ondan öcünü aldı mı? Şimdi onun milki üzerine –zamaneye kızarak- yürek parçalanır.”	I/41
2.	Kaçut: Savaş ve kavgada yiğitlerin birbrleriyle çarşımaları.	IV/245		I/356
3.	Tıl: Durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan tutsak; çarış; casus	IV/615	Tıl tuttum: (Düşmanın ne hâlde olduğunu anlamak için bir adam yakaladım)	I/336
4.	Pusdı: Pusu kurmak, pusuya girmek.	IV/475	“ <i>Tünle bile bastımız Tegme yanğak pustımız Kesmelerin kestimiz mıñlak erin bıçtımız</i> ” “Geceleyin bastık her	I/434

			yandan pusu kurduk, perçemlerini kestik, mınığlak adamlarını biçtik (Biz onlara gece baskını yaptık atlarının perçemlerini bile kestik mınığlak adamlarını öldürdük.) (Mınığlak, bir yer adı)”	
5.	Kak-kıl: Kakmak, hafifçe vurmak.	IV/251	“ <i>Yaşnat kılıç başniğ üze kakkıl yara Bıçlıp anıñ boynı takı kalkan turan</i> ” “Kılıcı onun başı üstünde parlat; ona kak, yarala, onun boynunu ve tura kalkanını da biçerek”. (Düşmanın üzerine kılıcını parlat, kılıçla düşmanın boynu kesilsin, kılıcı düşmanın başı zerine havale eyle, turası ve kalkanı kesilsin)”	II/356
6.	Akınçı: Akıncı, geceleyin düşmanı basan asker.	IV/16	“Geceleyin birdenbire, sel gibi gelen asker için de <i>akıncı keldi</i> denir.”	I/77
7.	Al-ıp: Almak.	IV/17	“ <i>Tegre alıp egrelim Attın tüşüp yügrelim Arslanlayı kökrelim Küçi anın kewilsün</i> ” “Çepçevre çevirelim, kuşatalım; attan inip-yügrükçe- koşalım, Arslan gibi kükriyelim; onun gücü gevşesin. (Düşmanı çevirelim, kuşatalım; attan inerek gayretle saldıralım; Arslan kükreyişiyle kükriyelim; tâ ki, bundan düşman zayıflasın).”	II/13
8.	İm: Parola; orduda başbuğun askerleri arasına silâh veya kuş	IV/231	“Bu, iki bölüğün birbirlerine kavuştukları zaman tanışmaları ve	I/38

	adlarından birini belge olarak koyduğu kelimeler.		birbirleriyle çarpışmamaları için kullanılan işarettir. Geceleyin iki kişi karşılaştığı zaman biri öbürüne belgeyi sorar. Sorulan adam belgeyi bilirse- kendi takımından olduğunu anlar- onu bırakır. Sorulan adam başka bir belge söylerse üzerine yürüyerek onu vurur.”	
9.	Kübe: Zırh, cebe Say: demir göğüslük Yarık: zırh, zırh ve kalkana verilen genel ad.	IV/749	“Zırha, kalkana verilen genel bir isimdir. Aralarını ayırd etmek için zırha, cebeye <i>kübe yarık</i> , demir göğüslüğe <i>say yarık</i> denir.”	III/15
10.	Komuttı: Coşturmak, heyecana getirmek.	IV/342	<i>“Basmıl süsin komuttı Barça kelip yumuttı Arslan taba emitti Korkup başı tezgünür”</i> “Basmıl, askerini coşturdu; hepsi gelip toplandı; Arslan tarafına yöneldi; korkup başı döner”. “(Gazi Arslan Tégin ile harp eden Basmıl, askerini bizimle harp etmek için coşturdu; hepsi toplandılar, Arslana doğru yöneldiler; bizi gördüklerinde gözleri karardı, başları döndü.)”	II/311-312
11.	Tutgak: Geceleyin düşmanın gözcülerini ve ileri karakollarını yakalamak için çıkarılan atlı bölük	IV/662		I/467
12.	Çawuş: Çavuş; savaşta safları düzelten ve askeri	IV/139		I/368

	zulüm etmeye bırakmıyan kimse			
13.	Kılıç: Kılıç	IV/314	<i>“Eren alpı okuştılar Kınğır közin bakıştılar Kamuğ tolmin tokıştılar Kılıç kınka küçün sıktı”</i> (Yiğitler çağrıştılar, kızgın gözle bakıştılar, bütün silahlarla çarpıştılar, kılıç kına güç sığıdı Bir harbi anlatarak diyor ki: Yiğitler birbirini davet ettiler. Öfkeli gözlerle bakıştılar, bütün silahlarıyla savaş yaptılar; -üzerinde birçok kanın kuruması yüzünden-kılıç kına sığmaz oldu.)	I/359
14.	Sü: Asker	IV/547	<i>“Sü keldi yer yap Karar kar... Kaçtı anğar alp aya Ufut bolıp ol yaşar”</i> “Asker geldi, atların tırnaklarıyla-tırnaklarından çıkan tozla-karlı dağ ufku kapattı. Alp aya adındaki adam kaçtı. Yenildiği için sıkıldı, utancından gizleniyor.”	III/208
15.	Büke: Ejderha, büyük yılan.	IV/123	<i>“Yéti başlığ yil büke”</i> “Yedi başlı ejderha (sav). Yabaku’ların en büyüğüne olduğu gibi yiğitlerede bu ad verilir ve Büke Budraç denir. Ulu tanrı bunu, yedi yüz bin askeri olduğu hâlde Müslümanlardan Arslan Tekin Gazi’nin kırk bin askeriyle yapılan bir çarpışmada bozguna uğrattı. Mahmut derki: ben bu savaşta olmuş olanlardan	III/227

			sordum ve kâfirler çok oldukları hâlde nasıl kaçtı, dedim. Bizde buna şaştık, tutsak olan gâvurlara sorduk ve onlara, bu kadar çok olduğunuz hâlde niçin yenildiniz, dedik. Cevap olarak, davullar çalınıp borular ötmeğe başladığı zaman başımızın ucunda yeşil bir dağ gördük. Bu dağ göğü kapatmıştı. Dağdan bir takım kapılar açıldı. O kapılardan bize cehennem ateşini yağıdırıyorlardı. Biz bundan korktuk. Böylece bizi yendiniz, dediler. Bende, bu tanrı esenliyesi yalvaçımızın Müslümanlara bırakmış olduğu mucizelerdendir, dedim.”	
16.	Süledi: Düşmana karşı asker göndermek, savaş yapmak.	IV/549	“<i>Beg yagıka süledi: bey düşmana asker gönderdi, savaş yaptı.</i> <i>Yagınğ taba titrü bakıp bükdenğ bile</i> <i>Ograp kalı kelse sanğa karşü süle</i>” “Düşmandan yana dik gözle bak, hançerini bile, ne zaman sana uğrıyacak olursa ona karşı asker çek (düşmanına görücü gözle bak, hançerini bileğide zağla, düşman seni dileyerek gelirse ona karşı koy.)”	III/271
17.	Ülker: Harp usulünde bir hile tarzı	IV/712	Savaşta ülker çeriğ denen bir kurnazlık vardır: Askerler her yandan bölük bölük toplanır; birisi	I/95

			ilerleyince ötekilerde ona uyar. Bu hile ile yenilme işi az olur.	
18.	Tokış: Savaş, çenk	IV/634	<i>“Tokış içre ırıştım Uluğ birle karıştım Tüküz atın yarışdım Aydım emdi al butar”</i> (Savaşta vuruşdum, büyük ile karıştım, alna akıtmalı atla yarış ettim, ona –al, utar!- dedim. Savaşta kavmin büyüğü ile çarpıştım, alnı akıtmalı atımla harbe girdim, ok atarak al! Ey utar! Dedim). Utar ,bir adamın adıdır.	I/367
19.	Bögürle-di: Harp safını karşılaşmadan sağ veya soldan vurup yenmek.	IV/107	“Ol yağını bögürledi: O, düşmanı sağından, kuzeyinden gelerek yendi, karşısına çıkmadı, yandan vurdu.”	III/332
20.	Tanğ: Tan, sabah vakti	IV/570	<i>“Tanğ ata yortalım bodhruç kanın irtelim basmıl begin örtelim Emdi yiğit yuwulsun”</i> “Tan atarak yüriyelim, Budhruç kanını isteyelim. Basmıl beyini yakalım. Şimdi yiğit toplansın.” “(Tan yeri attığında yüriyelim. Budhruç’un kanını istiyelim, öcünü alalım-bu, Yabaku’lardan birisidir. Basmıl beyini yakalım. Yiğitlere toplanmak gerekli oldu.”	III/356
21.	Süngüş: Savaşta saldırma ve süngü dürtme.	IV/549		III/365

4.4.4. “Birey ve Toplum” Temasına Ait Bulgular

Tablo 7. “Birey ve Toplum” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Urunç: Rüşvet, gevik	IV/69 8-699		I/132
2.	Koldaşlandı: Arkadaş olmak, arkadaş saymak.	IV/34	“ <i>Ol maning birle koldaşlandı</i> ” “O, benimle arkadaş oldu, kendini benim arkadaşlarımdan saydı.”	II/272
3.	Konuklaştı: Birbirine konuk oldu.	IV/34	“ <i>Olar ikki konuklaştı</i> ” “O, iki kişi birbirine konuk oldular.”	II/258
4.	Kutattı: Kutlu olmak, baht ve devlet sahibi olmak.	IV/38	“ <i>Er kutattı</i> ” “Adam kutlun oldu, adam baht ve devlet sahibi oldu. Herhangi bir şey kut ve ululuk kazanırsa yine böyle denir.”	II/299
5.	Ogur: Uğur, devlet	IV/42 7	“ <i>Begin ogrında mening ışım étildi</i> ” “Beyin devleti gölgesinde benim işim düzeldi.”	I/53
6.	Oyuk: Hayal, belge, bostan höyüğü	IV/44 7	“ <i>Bardı eren konuk körüpkutka sakar Kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıkar</i> ” “(Konuk gördüğünde uğur sayan kimseler gitti, bir karartı gördüğünde evini yıkan kötüler kaldı. Bir misafir gördüğünde onu uğur ve devlet sayanlar gitti; çölde bir karaltı gördüğünde konuk sanarak- gelmesin diye- çadırlarını yıkanlar kaldı.)”	I/85
7.	Sumlıdı: Türkçe’den başka bir dille konuşmak.	IV/54	“ <i>Er sumlıdı</i> ” “(Adam Türkçeden başka bir dil	III/29

			konuştu. O, dili konuşandan başka birisi anlamaz)”	
8.	Uza: Geçmiş zaman	IV/70 5	“ <i>Erdi uza erenler Erdem begi bilig tağ Aydı öküş öğütler Könğlüm bolur anğar sağ</i> ” “(Geçmişte fazilet beyi, bilgi dağı gibi adamlar vardı; söz söyler, öğüt verirlerdi. Onlara gönülüm açılır. Eski zamanlarda ilim, hikmet ve menakıp sahibi adamlar vardı. Onlar çok öğütler söylerlerdi. Onları anmakla kalbim açılır.)	I/88- 89
9.	Kınadı: İşkence etmek, cezalandırmak, bir şeye kın yapmak.	IV/31	“ <i>Beg anı kınadı</i> ” Bey ona işkence etti.	III/27
10.	Tıl: dil, söz, lûgat	IV/61	“ <i>Uygur tılı</i> ” Uygur dili “ <i>Xıtay tılı</i> ” Çin dili	III/13
11.	Yüzlendi: Yüzünü dönmek, saygı sahibi olmak, halktan hizmet istemek.	IV/82 7-828	“ <i>Er yüzlendi</i> ” “Adam halk yanında saygı sahibi oldu. Halktan bir hizmet isterse yine böyle denir.”	III/11
12.	Esenledi: Selâmlamak	IV/19 4	“ <i>Ol manğa esenledi</i> ” O, beni selâmladı.	I/308
13.	Yavaş: Yavaş; yumuşak huylu	IV/76	“ <i>Koldaş bile yaraşgıl karşıp edin üdürme begtut yavaş takagu süwlin yazın edirme</i> ” “(Arkadaşın ile yaraşıklı ol, ona aykırı giderek başkasını seçme, yavaş huylu tavuğu sağlam tut, kırdan suğlun arama. Bir kimseye arkadaş olursan ona karşı saygı göster, işlerde ona uy, aykırılık etme; başkasını ondan üstün tutma; evindeki tavuğu iyi gözet, evdeki tavuk kaçarsa, kırdan suğlun arama).”	III/10- 11
14.	Kak-ar: Kakmak, hafifçe vurmak.	IV/25	“ <i>Ütrük ötün ogrılayı yüzge bakar</i> ”	I/102

			<i>Elkin taşup bérmiş aşış başra kakar</i> “(Hileci, alçak kimse hırsız gibi yüze bakar, misafiri koğarak vermiş olduğu yemeği başına kakar. Hırsız gibi konuğun yüzüne gülen alçak, hileci kimseler kaldı; konuğu ağırlar, verdiği yemeği başına kakar).”	
15.	Öğütledi: Öğütlemek, öğüt vermek	IV/45 3	“ <i>Ol oğlın öğütledi</i> ” O, oğlunu öğütledi, öğüt verdi.	I/299
16.	Kaçış: halk arasında uyuşmazlık, döğüş.	IV/24	“ <i>Kaçış bolsa kıyak örmes</i> ” “(Halk arasında anlaşmazlık ve ürküntü olsa kimse birbirine yan bakamaz.)”	I/369
17.	Adaş: Arkadaş, dost	IV/5		I/61
18.	Kızgut: Ceza, işkence, başkaları görerek çekilmeleri için yapılan ceza ve işkence.	IV/32 6	Başkalarının öğüt alması için, suçu yüzünden birinin halk arasında cezaya, işkenceye uğraması.	I/451
19.	Ağırlık: İkram, ağırlayış.	IV/9- 10	“ <i>Koşnı konun ağışka Kılğıl anğar ağırlık Artut alıp anungıl Edhgü tawar ogurluk</i> ” “Konuya, komşuya, hısimına iyilik et, onları ağırla, armağan alıp güzel, uğurlu mallar hazırla. (hısımlarına ihsan et, onlara ikram kıl; bir hediye alırsan daha iyi karşılık hazırla.”	I/114
20.	Hakanlı(Hakaniye): İslamlıktan sonra Kâşgar ve yöresinde kurulan bir Türk devleti. Bu alandaki Türklerin 14. yüzyılın başlarına kadar kullandıkları edebi dil.	IV/83 8		I/14- 30
21.	Yazuk: Günah, suç	IV/76 7	“ <i>Ot tütünsüz bolmas, yiğit yazuksuz bolmas</i> ” Ateş	III/16

			dumansız olmaz, genç günahsız olmaz.	
--	--	--	--------------------------------------	--

4.4.5. “Okuma Kültürü” Temasına Ait Bulgular

Tablo 8. “Okuma Kültürü” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Koşuğ: Şiir, kaside	IV/349	“ <i>Terken katun kutınğa tegürmendi koşuğ aygıl sizing topuğcı ötnür yenğı tapuğ</i> ” “(Sultan Hatunun huzuruna benden koşmasun sizin hizmetçi yeni hizmetler umuyor de)”	I/376
2.	Çektürdi: Noktalamak; kan aldirmek.	IV/140	“ <i>Anğar çekik çektürdi</i> ” O, ona kitabı noktalattı.	II/181
3.	Çekildi: Kitap noktalanmak	IV/140	“ <i>Bitik çekildi</i> ” Kitap noktalandı.	II/133
4.	Çekdi: Kitap noktalamak; attan kan almak; sıkılan oku çekmek.	IV/139	“ <i>Ol bitik çekdi</i> ” O, kitabı noktaladı.	II/21
5.	Köçürdi: Göçürmek, yazmak, istinsah etmek, nakletmek.	IV/354	“ <i>Ol bitik köçürdi</i> ” O, kitap yazdı, istinsah etti.	II/75
6.	Bititti: Yazdırmak.	IV/97	“ <i>Ol bitik bititti</i> ” O, kitap yazdırdı.	II/298-299
7.	Tapuzdı: Bilmece sormak ve söylemek.	IV/560	“ <i>Ol manğa söz tabuzdı</i> ” “O, bana bilmece söyledi.”	II/86
8.	Bitik: Kitap; mektup; yazma, yazı, yazış; yazılı şey, kâğıt	IV/96		I/384
9.	Ötrüşdi: Göndermek, herhangi bir şeyde yardım ve yarış etmek	IV/469	“ <i>Olar bir birge bitik ötrüşdi</i> ” Onlar birbirlerine mektup gönderdiler.	I/232

10.	Okıttı: Okutmak	IV/430	“ <i>Ol manğa bitik okıttı</i> ” O, bana kitap okuttu.	I/212
11.	Okıldı: Okunmak	IV/430	“ <i>Bitik okıldı</i> ” Kitap okundu.	I/197
12.	Okıştılar: Okuşmak; okumakta yardım ve yarış etmek; çağrışmak	IV/430	“ <i>Ol mening birle bitik okışdı</i> ” O, benimle kitap okumakta yarış etti.	I/186-187
13.	Ötkünç: Hikâye	IV/468	“ <i>Ötükünç ötkündi</i> ” Hikâye söyledi.	I/161

4.4.6. “İletişim” Temasına Ait Bulgular

Tablo 9. “İletişim” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Yagutgan: Yaklaştırmak daima yaklaştıran.	IV/730	“ <i>Ol kişi ol özin yagutgan</i> ” “(O, iyilikle kendisini daima insanlara yaklaştırandır.)”	III/52
2.	Yazığcı: Yazıcı, hısımlar arasında mektup getirip götürən elçi.	IV/765		III/55
3.	Yaraşdı: Uyuşmak, anlaşmak; yaraşmak	IV/748	“ <i>Ortak bolub bilişdi Mening tawar satışdı Biste bile yaraşdı Kizleb tutar tayımı</i> ” “(Ortak olup tanıştı, benim malımı satmakta yardım etti. Biste ile anlaştı, gizliyerek benim tayımı tutuyor. Uzlaştıktan sonra kendisine gadreden bir adamı anlatarak diyor ki: o, benimle tanıştı ve ortaklık etti. Malımı satmak üzere bana yardım etti. Ev sahibi ile uzlaştı. Benden tayımı	III/71

			saklıyor. Biste tecimeni, evinde konuklının ismidir. Tecimen onun evine iner; bu, tecimenin malını satıverir, koyunlarını toplar, onu evinde konuk eder. Tecimenin gideceği zaman, on koyunda bir koyun baş alır. Toxsı, yağma, Çiğil kabilelerinde böyledir, ben gördüm.)”	
4.	Boy: Boy, ulus; kavim, kabile, aşiret, hısım.	IV/105	“(Birbirini tanımayan iki adam karşılaştıkları zaman önce selâmlaşırlar, sonra boy kim? diye sorarlar. Hangi kabiledensin? demektir. <i>salgur</i> diye cevap verir. Yahut kitabın baş tarafında söylediğim boy adlarından birisini söyler. Bundan sonra konuşmaya başlarlar. Yahut durmaksızın ayrılırlar. Böylelikle birisi öbürünün kabilesini tanımış olur.)”	III/141
5.	Yay: ilkbahar, yaz	IV/763	“ <i>Yay körkinğe inanma Suwlar üze tayanma Eşsizliği anunma Tılga çıkar edhgü söz</i> ” “(Baharın güzelliğine inanma, suya dayanma, kötülüğe hazırlanma, iyi söz dilden çıkar. Baharın renklerini güzelliğine güvenme, ondan hayır bekleme suya güvenme, dünya nimetlerinin tadına ve baharın serin esinine güvenen suya dayanmış gibidir. Şerre hazırlanma,	III/161

			halkı hoşnut edecek güzel sözleri dilinden eksik etme.)”	
6.	Muyançılık: Aracılık, barıştırmacılık.	IV/416	“ <i>Sen muyançılık kıl</i> ” (Sen bize aracılık et.)	III/179
7.	Yastadı: Yastık dayamak, yaslanmak; söz dokundurmak.	IV/755	“ <i>Ol manğa söz yastadı</i> ” (Bana söz dokundurdu, tariz etti ve açıkça konuşmadı.)”	III/302-303
8.	Yasıladı: Yassılamak, yaymak, sözü açık, geniş ve kinayesiz söylemek.	IV/755	“ <i>Ol sözüğ yasıladı</i> ” “(O, sözü açıkça, genişçe söyledi, kinaye yoluyla söylemedi.)”	III/328
9.	Belék-le-di: Armağan kılmak, vermek; hediye etmek.	IV/82	“ <i>Ol manğa belekledi</i> ” (O, bana armağan verdi.)	III/340
10.	Kenğ-e-di: Danışmak, görüşmek; tedbir etmek.	IV/300	“ <i>Ol manğa kenğedi</i> ” (O, işini benimle danıştı, görüştü.)”	III/396
11.	Kenğ-e-di: Karşılıklı danışmak, tedbir etmek.	IV/301	“ <i>Ol manğa kenğesdi</i> ” “(O, benimle danış etti, danıştı, müşavere kıldı.)”	III/394
12.	Samsıttı: İncitmek.	IV/486	“ <i>Ol anı samsıttı</i> ” “(O, onu incitti)”	II/336
13.	Tokuşgan: Her zaman çarpışan kavgacı	IV/635-636	“Ol er ol yawlak tokuşgan” “(O, adam yavuz çarpışan, kavgacı, cenk ateşini kızıştıran kimsedir.)”	I/519
14.	Bélek: Armağan; konuğun hısımlarına getirdiği armağan, bir yerden başka yere gönderilen armağan.	IV/81		I/385
15.	Arkış: Yurdundan uzak düşmüş olan birine gönderilen kimse, elçi, haberci, mektup	IV/35	“ <i>Anıñ arkış keldi</i> ” “(onun habercisi geldi.)”	I/97

4.4.7. “Hak ve Özgürlükler” Temasına Ait Bulgular

Tablo 10. “Hak ve Özgürlükler” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Alış-Beriş: Bir hakkı alma ve verme.	IV/20		I/62
2.	Toyın: Toyın; İslam olmıyan Türklerin, buda dininin, din ulu’su.	IV/642-643	“(Bu bizdeki imam ve müftü gibidir. Toyın, her zaman putun yanında bulunur, kitaplar ve gâvurluk hükümlerini okur, ondan yüce Tanrıya sığınırız.)”	III/169
3.	Pütürdi: Sağaltmak, sağla hâle koymak; alacağını tanıklamak, ispat etmek.	IV/127	<i>“Anınğ üze alımın pütürdi”</i> “(Onun üzerindeki alacağını tanıkladı, onun üzerindeki alacağını senetle ispat etti, davayı kazandı. Borçtan başka şeyler için böyle denir.)”	II/72
4.	Kızıldı: Yaptığı suça bir daha dönmek üzere ceza görmek, nedamet etmek, kıyılmak.	IV/327	<i>“Er yazuktın kızıldı”</i> “(Adam, günahı yüzünden ağır ceza gördü ve yaptığı işin günahının acısını tattı; artık bundan sonra bir daha o suçu yapmak istemedi.)”	II/135
5.	Tanukluk: Şahitlik, tanıklık	IV/572		I/503

4.4.8. “Kişisel Gelişim” Temasına Ait Bulgular

Tablo 11. “Kişisel Gelişim” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Buşulgan: Eli işe yatgın	IV/11	“Bu er ol eliği ışka buşulgan” “(Bu adamın eli işte yeğindir, iş hususunda eli yatgındır.)”	III/53
2.	Yayılğan: Yayılan, durmayan	IV/76	“Yayılğan kişi” “(Bir kararda durmayan bir işte sebat etmiyen kimse.)”	III/55
3.	Yubadı: İhmal etmek, yüz üstü bırakmak	IV/80	“Er ışığ yubadı” “(Adam işi ihmal etti, yüzüstü bıraktı, üstüne düşmedi.)”	III/86
4.	İkirçkün: Tereddüt, ikircim; tereddütlü, ikircimli	IV/22	“İkirçkün iş” Yapılmak veya yapılmamak hususunda tereddüt olunan iş “Köğlüm ikirçkün boldı” “(Gönlüm işlemek, işlememek yolunda tereddüde düştü.)”	III/41 9
5.	Sonğra-dı: Kabulde tembellik etmek ve sözü ikircimlemek.	IV/53	“Er ışka sonğradı” “(Adam işi kabul etmekte tembellik etti ve sözü reddetti.)”	III/40 2
6.	Çıngardı: Araştırmak, tahkik etmek.	IV/14	“Ol ışığ çıngardı” “(O, işin aslını araştırdı.)”	II/182
7.	Bildi: Bilmek.	IV/90	“Ol bilig bildi:” “(O, bilgi bildi. O akıl, ilim ve hikmet öğrendi)”	II/22
8.	Turbunlandı: Bir şey hakkında araştırmalarda bulunmak.	IV/65	“Er turbunlandı” “(Adam bir şey hakkında araştırmada bulundu.)”	II/278
9.	Tewşindi: Çalışmak, çırpınmak	IV/61	“Er ışta telim tewşindi” “(Adam işte çok çalıştı, çırpındı.)”	II/241

10.	Tıgrattı: Sıkıştırmak, becerikli tıgrak yapmak.	IV/61	“Oğlın ışka tıgrattı” “(Çocuğunu işe sıkıştırdı(oğlunu işe sıkıştırdı, onu işlerde becerikli, tıgrak yaptı.)”	II/330
11.	Yubattı: Savsaklatmak, savsaklamayı emretmek. Asıl anlamı: hile etmek	IV/80	“Ol ıřıĝ yubattı” “(O, işi savsaklattı, başkasını işi savsaklamaĝa emretti.)”	II/315
12.	Yéretti: Yerinmek, tembellik etmek	IV/77	“Er işge yeretti” “(Adam işte yerindi, tembellik etti.)”	II/315-316
13.	Sınattı: Sınatmak, tecrübe ettirmek.	IV/51	“Ol meni bu işta sınattı” “(O, beni bu işte tecrübe ettirdi, sınattı.)”	II/312-313
14.	Satlandı: Cesaret göstermek, cür’et etmek, atılmak	IV/49	“ol bu ışka satlandı” “(O, bu işe cesaret gösterdi, cür’et etti, bu işe atıldı.)”	II/248
15.	Keçürgen: Her zaman başaran	IV/291	“Bu er ol telim iş keçürgen” “(Bu, her zaman işini evirip çeviren, güç işleri başaran adamdır.)”	I/521
16.	Sırıçga-er: Gevşek ve tembel adam	IV/517		I/489
17.	Uzlandı: Ustalaşmak	IV/706	“Er uzlandı” “(Adam usta oldu, adam sanatında ustalık ve güzellik gösterdi.)”	I/297
18.	Tegür-gen: Daima değiren, eriştiren.	IV/595	“Bu er ol ıřıĝ adhakka tegürgen” Bu, işi ayaĝına değiren, sonuna kadar götüren bir adamdır.	I/522
19.	İstek: İstek; araştırma	IV/238		I/120
20.	Öğrendi: Öğrenmek	IV/451	“Erdem tile öğrenüben bolmas küwez Erdemsizin öĝünse enĝmegüdhe anĝar” “(Fazilet iste, öğrenirken gururlanma, bilgisiz kimse öĝünse sınav zamanında	I/252-253

			şâşalar. Bilgi ve hikmet için çalış, öğrenmekten çekinme, kibirlenme, bir şeyi öğrenmeksizin bilgi ve edep taslamak isteyen imtihan zamanında şaşırır.)”	
21.	Bilig: Hikmet	IV/93	“Uzakı bilgiler” “(Eski hâkimler)”	I/385

4.4.9. “Bilim ve Teknoloji” Temasına Ait Bulgular

Tablo 12. “Bilim ve Teknoloji” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Yund yılı: Türklerin on ikili yıllarından biri	IV/815	“Türklerin on ikili yıllarından birinin adı; buna <i>yund yılı</i> derler.”	III/7
2.	Yığaç: Fersah -eski-bir yer ölçüsü	IV/780	“Fersah, eski bir çeşir yer ölçüsü. <i>Bir yığaç yér</i> denir ki, bir fersah yer demektir.”	III/8
3.	Çığ: Bir Türk arşını; Arap arşınının üçte ikisi kadardır, göçebeler bununla bez ölçerler.	IV/145		III/128
4.	Karış: Karış, ölçü, bez ölçülen arşın	IV/269	“Bez ölçülen arşın”	III/223
5.	Karışla-dı: Karışlamak.	IV/271	“ <i>Ol barcın karışladı</i> ” “(O, ipek kumaş karışladı.)”	III/335
6.	Turumla-dı: Suyun derinliğini boyu ile ölçmek.	IV/658	“ <i>Ol suwuğ turumladı</i> ” “(O, suyun derinliğini boyu ile ölçtü.)”	III/341

7.	Burunğ: Ok atımı yer.	IV/118	“ <i>Burunğ attı</i> ” “(Bir ok atımı yere attı.)”	III/370
8.	Kırklum: Dolusu bir kile edip orancıların kullandıkları bir ölçeğe verilen sıfat.	IV/319	“ <i>Kırklum sagu</i> ” “(Orancıların kullandıkları bir ölçek.)”	III/418-419
9.	Çığlattı: Uzunluk ölçtürmek.	IV/146	“ <i>Ol böz çığlattı</i> ” “(O, bez ölçtürdü. O, Türk arşını ile bez ölçtürdü, Türk arşını öbür arşının üçte ikisi kadardır.)”	II/345
10.	Karşattı: Ölçtürmek, karışlatmak	IV/273	“ <i>Ol bözüğ karşattı</i> ” “(O, bezi karışlattı.)”	II/337
11.	Karış: Karış	IV/271	Bir karış	I/369
12.	Kulaç: Kulaç	IV/375	“Bir kulaç barcın” “(Bir kulaç ipekli kumaş.)”	I/358
13.	Turbun/Turbunla: Araştırma, ölçme, kıyas etme	IV/655		I/435
14.	Kewçi: Uygur ellerine kadar Kâşgaristanda kullanılan on rıtlılık bir hububat ölçeği	IV/307		I/417-418
15.	Bilig: Bilim, ilim	IV/93	“ <i>Bilig öğren</i> ” “Bilim öğren”	I/385
16.	Karı: Karış, bez ölçülen arşın, ölçü	IV/269		III/223

4.4.10. “Sağlık ve Spor” Temasına Ait Bulgular

Tablo 13. “Sağlık ve Spor” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Açığ: Nimet içinde yaşayış	IV/ 3	“ <i>Özüngni açığlığ tut</i> ” “(Kendini iyi gıdalarla besle.)”	I/ 63

2.	Sarmaçuk: Bir çeşit şehriye	IV/494	Hamuru nohut büyüklüğünde yapılır, hastalara ve hasta gibi olanlara verilir.	I/527
3.	Sowuşgan: Solucan yüzünden olan sarılık hastalığı	IV/531		I/519
4.	Bagırlan-dı: Pıhtılaşmak, akar şey, koyulaşmak.	IV/60	“ <i>Kan bagırlandı</i> ” “(Kan pıhtılaştı, oturdu.)”	II/264
5.	Cılday: Atların göğsünde çıkan bir hastalık.	IV/128	“Atların göğsünde çıkan bir hastalık, dağlanarak geçer.”	III/240
6.	Boşut-gan: Çok yumuşaklık ishâl veren çok yumuşatan	IV/104	“ <i>Bu ot ol karın boşutgan</i> ” “(Bu, çok yumuşaklık ishâl veren bir ilâçtır.)”	I/514
7.	Anumı: Cüzam hastalığı, elephantiasis.	IV/29		I/137
8.	Pekmes: pekmez	IV/473	“ <i>Talkan kiminğ bolsa anğar pekmes katar</i> ” “kimin kavutu varsa ona pekmez katar.”	I/440
9.	Kagut: Kavut, darıdan yapılan bir yemek	IV/251	“Darı kaynatılır, kurutulur, sonra dövülür, un gibi inceltir, yağla ve şekerle karıştırılır, böylelikle yeni doğurmuş olan kadınlara verilen bir yemek olur.”	I/406
10.	Belik: Yara yoklamak için kullanılan mil.	IV/82		I/385
11.	Sengil: İnsanın yüzünde çıkan siyil, ergenselik; yüzde olan çigit hastalığı	IV/505		I/483
12.	Yakığ: Şişkinlik ve benzeri şeylere yakılan yakı	IV/731	“ <i>Ol başka yakığ yakturdı</i> ” “(O, yaraya yakı yapıştırttı.)”	III/96
13.	Yarışdı: “Yarışmak, yarış etmek, at yarışı	IV/750	“ <i>Ol o anınğ birle at yarışdı</i> ”	III/72

	yapmak; yarı yarıya üleşmek.”		“(O onunla at yarışı yaptı.)”	
14.	Tokışdı: Yayılmak, bulaşmak	IV/636	“ <i>Udhuz tokışdı</i> ” “(Uyuz yayıldı, uyuz bedende bir yerden bir öbür yere yayıldı)”	III/74
15.	İlrük: Üzerlik tohumu	IV/231	Safra ve balgamı söktürür.	I/105
16.	Yaş: yaş, taze nesne, zerzevat, sebze, yeşillik;	IV/756	“ <i>Yaş yedim</i> ” (Sebze yedim)	III/159
17.	Tawgaç yudası: Susam çiçeğinin - urfağının- yaprağına benzer yaprakları bulunup ilâç için kullanılan bir ağaç	IV/587		I/454
18.	Çumruşdı: Dalmakta yardım ve yarış etmek	IV/160	“ <i>Ol mening birle suwda çumruşdı</i> ” “(O, benimle suya dalmakta yarıştı.)”	II/28
19.	Ota-çı: Hekim, ilâç yapan	IV/444		I/35
20.	Kızlamuk: Kızamık	IV/327		I/528
21.	Tutguç: Kahvaltı, bir parça yemek	IV/662		I/453

4.4.11. “Zaman ve Mekân” Temasına Ait Bulgular

Tablo 14. “Zaman ve Mekân” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Yayık-tı: Yaz olmak, baharlaşmak	IV/763	“Ödh yayıktı” “(Zaman baharlaştı, bahar oldu.)”	III/191
2.	Yaylağ: Yayla, yazılan yer, yaylak	IV/764		III/47
3.	Körünğ: Kâşgar dağlarında Biyiz de bulunan bir gölün adı.	IV/845	Çevresi 30 fersahtır bu gölün.	III/135
4.	Kuşluk: Kuşluk vakti	IV/388		I/474
5.	Katun sını: Çin ile tenğüt ülkesi arasınca bir şehir adı.	IV/843		III/138
6.	Koy yılı: Koyun yılı; Türklerin on ikili yıllarından biri.	IV/351		III/142
7.	Kaş Öküz: Xotan şehrinin iki yanında akan iki derenin adı.	IV/843	“Ürüing kaş öküz” “(Temiz beyaz taş burada bulunur; dere, adını bu taştan almıştır.)” “Karakaş öküz” “(Temiz siyah taş burada bulunur. Bu taş, bütün dünyada ancak burada bulunmaktadır.)”	III/152
8.	Bay yıgaç: Küçe ile Uç şehirleri arasında Uç’a daha yakın bir yer adı.	IV/833		III/158
9.	Sayram: İsbicâb denilen Beyza şehrinin adı	IV/850		III/176

10.	Tüner-di: Karanlık olmak, kararmak, gece olmak.	IV/671	“Tünerdi yér” “Yer karanlık oldu, karardı. Zaman içinde böyle denir.”	II/86
11.	Menğgü: Edebî, daimi, sonsuz; ebedilik, sonsuzluk.	IV/411	“Togup takı kalmadı menğgü eren Ajun küni yulduzı tutçı togar.” “(Doğan adamlarda ebedî kalmadı. Dünyanın güneşi, yıldızı durmadan doğar. Zamanı anlatarak diyor ki doğan kimse ebedî olarak yaşamadı, dünyanın yıldızı, güneşi, daima doğar, yıpranmaz.)”	III/378
12.	Tanğ: Tan, sabah vakti	IV/570		III/355
13.	Yay-garu: Yaza doğru	IV/263		III/278
14.	Keşmir: Türk illerinde Yalavaç Süleyman’ın yaptırdığı söylenen şehrin adı.	IV/844		I/457
15.	Köç: Saat, an, müddet	IV/353	“Bir köç küdhgil” “Az bir zaman, bir saat dur.”	I/321
16.	Koçu: Uygur şehri	IV/845		III/219
17.	Ay: Yılın on iki de biri olan zaman, gökteki ay, kamer	IV/52	“Kışka etin kelse kalı kutlığ yay Tün kün keçe alkınur ödhlek bile ay” “(Kutlu yaz geldiğinde kış için hazırlan; gece gündüz geçerek ay ile zaman tükenir. Mübarek yaz geldiğinde kış için hazırlık edin. Çünkü gecenin ve gündüzün	I/82

			geçmesiyle ay ve zaman tükenir.)”	
18.	Küzger-di: Güzleşmek, güze doğru gitmek.	IV/403	“Ödhlek küzgerdi:” “(Zaman güzleşti zaman güze doğru gitti)”	II/196
19.	Terken: Taşkend şehrinin adı.	IV/854	“Taş şehri”	I/443
20.	Kayas: Toxsi, Çiğil ülkelerinde bir takım şehirlerin adıdır.	IV/843	“Üç kale bu adla anılır. <i>Saplığ kayas/ürün kayas/ kara kayas</i> ”	III/172
21.	Nek yılı: Timsah yılı, Türklerin on iki yıllarından biri	IV/419		III/156

4.4.12. “Duygular” Temasına Ait Bulgular

Tablo 15. “Duygular” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Sewüندی: Sevinmek	IV/509	“Er sewüندی” Adam sevindi “Sewünmegül yund öğür adhgır anın Altun kümüş bulnaban agı tawar” “(At aygır ile altun, gümüş, ipek kumaşla sevinme at, aygır, tay, kısrak, altın, gümüş,	II/153

			ipek kumaş bulmakla sevinme. Bunlardan kendin için hayırlı iş edin.)”	
2.	Korkuşdı: Birbirinden korkmak, korkuşmak	IV/347	“ <i>Olar ikki korkuşdılar</i> ” “(Onlar ikisi birbirinden korktu, korkuştular.)”	II/221
3.	Kekteşti: Hınçlaşmak, kin bağlaşmak.	IV/295	“ <i>Ol ikki kekteşti</i> ” “(Onlar birbirine hınçlaştılar, kin bağlaştılar.)”	II/222
4.	Tartındı: Özlemek; acınmak; götürür görünmek.	IV/580-581	“ <i>Er olunga tartındı</i> ” “(Adam oğlunu özledi, ona acındı yapılan her iyiliğin, verilen her yemeğin çocuğu için olmasını arzu etti)”	II/240
5.	Turkındı: Utanmak, sıkılmak, çekinmek.	IV/656	“ <i>Ol mending turkındı</i> ” “(O benden utandı yapmak istediği şeyden sıkıldı, o iş üzerinde çalışmaktan çekindi)”	II/241
6.	Kawdundı: Acınmak, şefkat göstermek, fenalıktan kurtulması yollarını aramak	IV/282	“ <i>Er oglunga kawdundı</i> ” “(Adam oğluna acındı, şefkat gösterdi, fenalıkların ondan defolmasını istedi.)”	II/249
7.	Kısgandı: Kıskanmak, pintilik etmek, kısmırlanmak	IV/321	“ <i>Er tawarın kısgandı</i> ” “(Adam malını kıskandı, o malını harcamaktan çekindi.)”	II/250
8.	Oxsındı: Pişman olmak	IV/428	“ <i>Ol kılmış işinğe oxsındı</i> ” “(O, yaptığı işe pişman oldu.)”	I/253
9.	Tepsetti: Haset ettirmek.	IV/603	“ <i>Ol meni tepsetti</i> ” “(O, beni haset ettirdi.)”	II/336
10.	Yünçitti: İncitmek.	IV/825	“ <i>Ol anı yünçitti</i> ” “(O, onu incitti.)”	II/352
11.	Yıglattı: Ağlatmak	IV/781	“ <i>Ol anı yıglattı</i> ”	II/355

			“(O, onu ağlattı.)”	
12.	Tanğlattı: Danlatmak, şaşırtmak.	IV/571	“ <i>Ol meni tanğlattı</i> ” “(O beni danlattı; O, beni şaşılabak şeye düşürdü, şaşırttı.)”	II/358-359
13.	İsrındı: Öfkelenmek, derlenmek, toplanmak, çekilmek, büzülmek.	IV/220	“ <i>Er ısrındı</i> ” “(Adam bir şeye öfkelenip derlendi, toplandı, çekildi, büzüldü.)”	I/251
14.	Sewinç: Sevinç	IV/508-509	“ <i>Öküş sewinç bolsa katığ oxsunur</i> ” “(Çok sevinen yaman pişman olur, çok sevinen kimse bu yüzden daha şiddetli kayguya düşer. Bu sav, taşkınlığı bırakmakla emrolunan kişi için söylenir.)”	III/373-374
15.	Sakinç: Kaygı	IV/484		III/374
16.	Tanğız-dı: Şişmek, şiddetlenmek.	IV/571	“ <i>Er öpkesinde tanğızdı</i> ” “(Adam öfkesinden şişti. Bu öfke ile kabarmaktır.)”	III/392-393
17.	İrildi: Kaygıdan ttremek, kendi kendine yermek.	IV/234	“ <i>Er irildi serildi</i> ” “(Adam kaygudan sarsıldı ve yerindi.)”	I/196
18.	Ökünç: Pişmanlık	IV/455	“ <i>Ol angar ökünç kıldı</i> ” “(O, ona pişman oldu.)”	III/449
19.	Komıdı: Bir şeye karşı özlemek.	IV/342	“ <i>Er ewinge komıdı</i> ” “(Er evini özledi, evine karşı içinde şevk duydu. Bir kimse herhangi bir şeyi özler ve yüreğinde ona karşı coşkunluk duyarsa yine böyledir.)”	III/273
20.	Erdi: İrkilmek, yalnızlık duymak	IV/188	“ <i>Er érdi</i> ” “(Adam yalnızlık duydu, irkildi.)”	I/172
21.	Aşuktı: Özlemek	IV/44	“ <i>Ol ewge aşuktı</i> ”	I/191

			“(O, evini özledi. Bir şeyi özliyen, bir şeye düşkün olan kimse içinde böyle denir.)”	
--	--	--	---	--

4.4.13. “Doğa ve Evren” Temasına Ait Bulgular

Tablo 16. “Doğa ve Evren” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Kökreşdi: Gürlemek, kükremek; kişnemek; kükreşmek.	IV/357-358	“ <i>Bulutlar kamuğ kökreşdi</i> ” Bulutlar bütün gürledi, kükreşti “ <i>Keldi esin esneyü Kadhka tükel esneyü Kirdi budun kasnayu Kara bulut kökreşür</i> ” “(Esinti eserek geldi, bu büsbütün kar tipisine benziyordu. Halk titreşerek girdi, kara bulut kükreşür. Baharı anlatarak diyor ki: rüzgâr eserek geldi; bu, kar tipisine benziyordu. Halk soğukta titreşti ve siyah bulut kükredi.)”	II/222-223
2.	Butaklandı: Budaklanmak, tomurcuklanmak, kollara ayrılmak.	IV/120	“ <i>Yığaç butaklandı</i> ” “Ağaç tomurcuklandı.” “ <i>Suw butaklandı</i> ” Su kollara ayrıldı.	II/264
3.	Surkuçlandı: Yerde yaban hindinasına benzer bir ot bitmek, karamuk otu bitmek.	IV/542	“ <i>Yer surkuçlandı</i> ” Yerde yaban hindibasına benzer bir ot bitti.	II/271
4.	Tutındı: Tutulmak; edinmek; tutmak; yalnız başına tutmak	IV/663	<i>Kün tutındı:</i> Güneş tutuldu <i>At tutındı:</i> Ay tutuldu	II/143

5.	Küşerdi: Dolmak, taşasıya dolmak.	IV/26	“Alın tüpü yaşardı Urut? Otun yaşurdu Kölniñ suwin küşerdi Sığır boka münğreşür” “(Dağların tepeleri yeşerdi, kuru ot yerine yeni ot çıktı; gölün suyu doldu; sığır, boğa böğrüşür. Dağ tepeleri taze bitkilerle yeşerdi, kuru otların yerinde taze çemenler çıkırı; taşacak kadar göller doldu, sığır, boğa sevinerek böğrüşür).”	II//79
6.	Bukuk: Çiçek topluluğu; çiçek tomurcuğu	IV/112	“Çeçek bukuklandı” “(Çiçek tomurcuklandı, bu hâl çiçek yarılmadan, açılmadan önce olur)” “Tegme çeçek öküldi Bukuklanıp büküldi Tügsin tügün tügüldi Yazlıp yana yörgeşür” “(Türlü türlü çiçek toplandı, tomurcuklanıp büküldü, kabardı, köseli düğüm hâlinde düğüldü; açılarak yine birbirine dolaşır.)”	II/285
7.	Talgurdi: Kar tipisi kopmak	IV/564	“Art başı talgurdi” “Dağ başında tipi koptu.”	II/179
8.	Tüpürdi: Rüzgâr eserek toprağı savurtmak.	IV/673	“Tüpi tüpürdi” “Rüzgâr esti, toprağı savurdu.”	II/71
9.	Yaşarttı: Yeşertmek	IV/757	“Yağmur otuğ yaşarttı” yağmur otu yeşertti.	III/436
10.	Korday: Kuğu cinsinden bir kuş.	IV/346	“Korday kugu anda uçup yumgın öter Kuzgun yanğan sayrap anın üni büter” “(Korday, kuğu orada uçup toparlanarak öter,	III/240-241

			kuzgun, alacakarga öterek bu yüzden sesleri kısılır. Bulunduğu yerin güzelliğini anlatarak diyor ki: orada korday, kuğu ve birçok kuşlar suların etrafında uçuşurlar; hepsi de çeşitli seslerle ötüşürler. Karga ve alacakarganın bağırmaktan sesleri kısılır.)”	
11.	Yay: İlkbahar, yaz	IV/763	“ <i>Yay körkinğe inanma Suwlar üze tayanma Eşsizliğı anunma Tılga çıkar edhgü söz.</i> ” “(Baharın güzelliğine inanma, suya dayanma, kötülüğe hazırlanma, iyi söz dilden çıkar. Baharın renklerinin güzelliğine güvenme, ondan hayır bekleme, suya güvenme, dünya nimetlerinin tadına ve baharın serin esinine güvenen suya dayanmış gibidir. Şerre hazırlanma, halkı hoşnut edecek güzel sözleri dilinden eksik etme.)”	III/161
12.	Kuş: Bütün kuşların adı	IV/386	<i>Kuş ıl:</i> Atmaca <i>Kuş ürünğ:</i> Akdoğan <i>Karakuş:</i> Tavşancıl <i>Yün kuş:</i> Tavuz <i>Téwi kuş:</i> Deve kuşu <i>Kız kuş:</i> Tüylerinin rengi bukalemuna benzeyen açılınca renkten renge giren bir kuş	I/331-332
13.	Yağmur/yamgur: Yağmur.	IV/739-729	“ <i>Koydı bulut yagmırın Kerip tutar ak torın Kırka kodhtı ol karın</i>	III/39

			<i>Akın akar engreşür”</i> “(Bulut yağmurunu koyuverdi; o, ak ağını gererek tutar, karını kırlara koydu. Sel inliyerek akar. Bulut yağmurunu döktü. Havaya ağını gerdi-bu, bulut demektir- bulut karını dağlara bıraktı, dağlardan inliyerek, uğuldayarak sel akıyor.)”	
14.	Yugak: Su kuşu	IV/808	<i>“Akturur közüm yulak Tuş kılur ördek yugak”</i> “(Gözümün yaşını akıtır; ördek, su kuşu orada kavuşur gözüm öyle yaş akıtır ki ondan göller peyda olur, ona ördek ve sukuşları iner.)”	III/17
15.	Yawuğ: Yüksekten aşağıya selin yuvarladığı kaya parçaları.	IV/762	“Sel suyunun yüksekten yuvarladığı kaya parçası. İnsan veya hayvan bir tepe üzerinde yürürken, yürüme yüzünden kayalar yuvarlanır, derenin düz ve oturaklı yerine iner, buna yawuğ denir.”	III/13
16.	Yul: Kaynak; pınar; su pınarı, kaynağı, gözü	IV/810	“Su pınarı gözü”	III/144
17.	Temür kaznğuk: Kutup yıldızı, demir kazık.	IV/854	“Kutup yıldızı”	III/383
18.	Küz: Güz, güz mevsimi, sonbahar.	IV/403 IV/403	<i>“Küz keliği ayın belgülüğ”</i> Güzün gelişi ilkyazdan belli olur.	III/160 II/172
19.	Okraşdı: Yem zamanında birlikte kişnemek.	IV/431	<i>“Yaşın atıp yaşnadı Tuman turup tuşnadı Adhgır kısır kişnedi Ögür alup okraşur.”</i> “(Şimşek çaktı, bulut durup karşılaştı, Aygır	I/235- 236

			kısarak kişnedi, öğür alıp okraşur. Baharı anlatarak diyor ki bulut şimşek çaktırdı ve bulutlar coştı, kısarak ve aygır baharın geldiğini görerek kişnediler. Her aygır kısrağını aldı.)”	
20.	Çeş: Peruze, Firûze	IV/143	<i>“Yarattı yeşil çeş Sawurdı ürüng kaş Tizildi karakuş Tün kün üze yerkenür”</i> “(Peruze gibi yeşil göğü yarattı, üzerine beyaz yüzük kaşları saçtı, Karakuş yıldızı dizildi, gece gündüz üzerine örtülür. Baharı anlatarak, Ulu Tanrı yeşillikte peruze gibi olan göğü yarattı ve üzerine yeşim gibi yıldızlar saçtı- yeşim beyaz bir taştır ki ondan yüzük kaşı yapılır- Mizan yıldızı dizildi-bu yıldızın adına Türkler Karakuş derler- gece ile gündüz birbiri üzerine örtülüyor.)”	I/330-331
21.	Sanduvaç: Bülbül	IV/488	<i>“Senden kaçar sundılaç mende tınar kargılaç tatlığ öter sanduvaç erkek tişi uçuşur.”</i> “(Yunt kuşu senden kaçar, bende kırlangıç dinlenir. Bülbül tatlı öter, erkek dişi uçuşur.” Yazla kışın karşılaşma deyişlerini anlatarak diyor ki: yaz, kışa, yunt kuşu sende kaçar; birçok kuşlar ile kırlangıç bende bulunur. Bülbül öter, sesiyle herkes	I/529

			zevk bulur. Yazın erkek ve dişi çiftleşir.)”	
--	--	--	--	--

4.4.14. “Sanat” Temasına Ait Bulgular

Tablo 17. “Sanat” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Adh: Dokuma kategorisinde yer alan sanatsal şeylere denir. İpek kumaştan yapılanlara da böyle denir.	IV/5	“ <i>Edgü edh</i> ” İyi yapılmış olan demektir.	I/79
2.	Mançu: Sadece sanatı yapan kişilere verilen ödeme.	IV/406		I/418
3.	Koşuğ: Şiir, kaside.	IV/349	“ <i>Terken katun kutınğa tegürmendi koşuğ aygıl sizin topuğcı ötnür yenği tapuğ</i> ” “(Sultan hatunun huzuruna benden koşmasun sizin hizmetçi yeni hizmetler umuyor de)”	I/376
4.	Koşul-dı: “Birleşmek, katılmak, tertip edilmek, öğür kılınmak.”	IV/349	“ <i>Bir nenğ birge koşuldı</i> ” “(Bir şey bir şeye koşuldu. Başkası koşarsa yine böyle denir. Yır koşuldı sözü bundan alınmıştır, manzume yapıldı, şiir düzüldü demektir.)”	II/135
5.	Yır: “Koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel.”	IV/786	“ <i>Ol yırladı</i> ” “(O bir ır, şarkı söyledi. Çok kere bu kelime gazel yerinde kullanılır)”	III/3-4

6.	Yıragu: “çalıcı, şarkıcı, çağırıcı.”	IV/786		III/36
7.	Tapzuğ: Halkın birbirini sınamaya çektikleri bilmece	IV/576	“ <i>Tapzuguk tapuzdum</i> ” “Bilmece sordum”	I/462
8.	Köğ: “Şiirin vezni, aruzu; ırın ölçüsü; ırlamakta sesin yükselip alçalışı.”	IV/355	“ <i>Er köğlendi</i> ” “(Adam sesini alçalta yükselte şarkı çağırdı.)”	III/131
9.	Köğ: “bir şehir halkı arasında bir sene içinde çıkıp gülünen şey, gülmece”	IV/355	“ <i>Bu yıl bu köğ keldi</i> ” “(Bu yıl bu gülmece geldi, bu yılın gülmececi budur.)”	III/131
10.	İkeme: Bir çeşit saz, kubuz gibi çalınan bir çalgı	IV/228		I/137
11.	Saw: “Söz, haber, salık, mektup, risale, atalar sözü, atalar sözü, darbı mesel, kıssa, hikâye, tarihsel şeyler.”	IV/498-499	“ <i>Sawda mundağ kelir</i> ” atalar sözünde böyle gelir.	III/154
12.	Saw: Kıssa, tarihsel şeyler.	IV/498-499		III/154
13.	Saw: Hikâye	IV/498-499		III/154
14.	Saw: Mektup, risale	IV/498-499		III/154
15.	Balu balu: ninni.	IV/66	“Beşikteki bebekleri uyuturken söylenen sözler.”	III/232
16.	Çuçu: Bir Türk şairinin adı.	IV/837		III/238
17.	Kupzadı: Kubuz çalmak.	IV/378	“ <i>Ol kubuz kupzadı</i> ” “(O, kubuz, ud çaldı.)”	III/283
18.	Köğledi: ırlamak, taganmi etmek.	IV/356	“ <i>Er köğledi</i> ” “(Adam ırladı, teganni etti, adam ırlarken birtakım ezgiler çıkardı.)”	III/301
19.	Çiknedi: İpek olan kumaş üzerinde altın tel ile nakış işlemek.	IV/152	“ <i>Kız çikin çiknedi</i> ” “(Kız nakış yaptı, kız altın tellerle ipek kumaş üzerine tasvirler yaptı.)”	III/301

20.	Türteledi: Altın varakları, kırıntıları yapıştırmak.	IV/675	“O, külaha altın varaklar, kırıntılar yapıştırdı.”	III/351-352
21.	Tizişdi: Dizmekte yardım ve yarış etmek.	IV/629	“ <i>Ol mening birle yinçü tizişdi</i> ” “(O, benimle inci dizmekte yarıştı şiir yapmak ve başka şey dizmek de böyledir.)”	II/100

4.4.15. “Vatandaşlık” Temasına Ait Bulgular

Tablo 18. “Vatandaşlık” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Yazukla-dı: Suçu yüzünden yakalamak	IV/767	“ <i>Beg anı yazukladı</i> ” “(Bey onu bir suçu yüzünden yakaladı.)”	III/342-343
2.	Tolumluğ: Silahlı	IV/637	“ <i>Öngdün nelek yalwarmadınğ kaç kata bérding tawar Tolumluğ bolup katındınğ kanınğ emdi yér suwar</i> ” “(Önce neden yalvarmadın? Kaç kez mal verdin; silahlanınca serteldin; şimdi kanın yeri sular. (Birkaç kere vergi vermeden önce niçin yalvarmadın? şimdi silâhlândın da serteliyorsun. Çabuk vergiyi vermiye hazırlan, yoksa kanın yeri sulayacaktır.)”	I/499
3.	Térnek: Dernek işlerini konuşmak için ulusun toplandığı yer	IV/607		I/477

4.	Bért: Efendisinin köleden her yıl aldığı vergi.	IV/85		I/341
5.	Üdhretti: Üretmek, çoğaltmak	IV/709	“ <i>Ol tawariğ üdhretti</i> ” “(O, malını üretti, çoğalttı.)”	I/261

4.4.16. “Çocuk Dünyası” Temasına Ait Bulgular

Tablo 19. “Çocuk Dünyası” Temasına Ait Bulgular

No	Sözcük	Cilt/ Sayfa No	Örnek	Cilt/ Sayfa No
1.	Abaçı: Çocukların korkutulduğu bir tabirdir. Kötü rüya, umacı.	IV/I	“ <i>Abaçı Keldi</i> ” (Çocukları Korkutmak İçin)	I/136
2.	Küwlük: Çamurdan yapılan küçük yuvarlaklar yaş veya kuru şekilde zıp zıp gibi atılır.	IV/402		I/479
3.	Münğüz münğüz: Çocukların oynadığı oyunlardan biri aynı zamanda oyunda söylenen söz.	IV/417	“İrmağın kenarında diz çekerek otururlar. Bacaklarının arasına akıcı, yaş kum doldururlar sonra elleriyle kuma vururlar. Onlardan birisi (ebe) münğüz münğüz der ve çocuklar “ne münğüz?” diye sorarlar, birisi (ebe) boynuzlu hayvanları birer birer söylenmeye başlar. Çocuklarda bunu tekrar ederler. (ebe) Bu arada deve ve eşek gibi boynuzsuz bir hayvanın da adını söyler. Çocuklardan birisi bu hayvanı veya başka boynuzsuz bir	III/363-364

			hayvanın adını söylerse çaya atılır.”	
4.	Yudhuğ: Çocuklara sövülen bir kelime.	IV/807		III/13
5.	Bor: Şarap, süci	IV/103	“ <i>Bor bolmadhip sirke bolma</i> ” “(Şarap olmadan sirke olma/ bu sav büyüklük taslıyan çocuk için söylenir.)”	III/121
6.	Ulıç: Erkek çocuklara sevgi bildirmek için söylenen bir kelime	IV/690	<i>Ulıçım:</i> Yavrum	I/52
7.	Sirkelendi: Sirkelenmek; -baş -bit yavrusu- sirke- ile dolmak	IV/525	“ <i>Oğlan sirkelendi</i> ” “(Çocuk sirkelendi, çocuğun başı bit yavrusu ile doldu.)”	III/202
8.	Yuwgalandı: Yaramazlaşmak	IV/819	“ <i>Ogul yuwgalandı</i> ” Çocuk yaramazlaştı.	III/203
9.	Balu balu: Ninni	IV/66	“Kadınlar beşikte çocuğu uyutmak için böyle söylerler.”	III/232
10.	Ötüş: Bir çeşit çocuk oyunu; Bu oyunda ütme, yutma	IV/470	Çocuklar halka yaparak otururlar. Bir çocuk-çocuklardan birini-yanındaki çocuğu iter ve ona -ötüş ötüş- diye söyler, ona arkadaşını, yanındakini it demek ister.	I/60-61
11.	Ebek: Çocuk dilinde ekmeğin adı	IV/167		I/68
12.	Bandal: Ağaçtan omuz başı şeklinde çıkarılan parça; bunu çocuklar alıp yakarlar, geceleyin közünü birbirlerine atarlar	IV/66	Ot bandal denir. Çevgen oyununda oynanır.	I/482
13.	Banğ: Bağırma	IV/66	“ <i>Oğlan banğ sıgtatı</i> ” “çocuk bağırarak ağladı”	III/355
14.	Çengli menğli: Bir çocuk oyunu; salıncak.	IV/141		III/379

15.	Köçürme: On dört adı dahi verilen bir oyun	IV/354	“Yerde kale gibi dört çizgi çizilir, sonra ona on kapı yapılır, fındık ve fındığa benzer şeylerle bu kapılar üzerinde oyun oynanır.”	I/491
16.	Konğra-dı: Sesi kalınlaşmak, kestane rengi olmak.	IV/343	“ <i>Oğlan üni konğradı</i> ” “(Çocuğun sesi kalınlaştı. Bu çocuk kendine gelmeğe yaklaştığı zaman söylenir.)”	III/402
17.	Yinğdegü: Sümüklü çocuklara bununla sövülür.	IV/793		III/387
18.	Kutruş-dı: Oynamak ve sevinmek.	IV/389	“ <i>Oğlan kutruşdı</i> ” “Çocuklar oynadılar ve sevindiler.”	II/218
19.	Karagunı: Akşamlayın çocukların oynadıkları bir oyunun adı.	IV/266		III/243
20.	Büdhüşdi: Oyunda ve raksta yarışmak.	IV/122	“ <i>Oğlan büdhüşdi</i> ” “Çocuklar, oyunda (rakısta) yarıştılar.”	II/93
21.	Kudhurçuk: Bebek, kukla	IV/374	“Kız çocuklarının insan suretinde yaparak oynadıkları bebek, kukla.”	I/501

2019 TDÖP’te yer alan 16 temanın incelendiği bu çalışma sonucunda;

DLT’de Atatürk teması dışında her tema başlığına ait örneklere rastlanmıştır. Temaların alt başlıklarında yer alan konu örneklerine göre bulunan bu örnekler, günlük yaşamdan yazıya aktarılmış örneklerdir. Örneklerin günlük yaşamdan alınmış olması çocuğa istenilen temaların kazandırılmasında kolaylaştırıcı etki yaratacaktır. Eserin adı geçen temaları barındırması, Türkçe eğitiminde kullanılabilecek kaynaklar arasında yer alabileceğinin kanıtıdır. Çocuğa kazandırılmak istenen temalar metinler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bu bakımdan günlük yaşamdan alınan örnekler çocukta daha fazla etki bırakacaktır. Çocuk kendinden bir şeyler bulduğu metinleri daha içten bir duyarlılıkla dikkate alır ve kendisine bu metinlerden bir şeyler katar.

Ders kitabına seçilecek örnek metinler, kıssalar, cümleler vb.; temalar başlığı altında türünün en güzel örneklerinden seçilmelidir. Bu bağlamda DLT, hem eğitici hem öğretici hem de kültürel özellikleriyle zengin bir eserdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

“Dili yaşatan onun estetik boyutudur, yani edebiyattır. Dil geleceğe eserlerle kalır ve unutulmaz. Edebî eserler, dilin mükemmel örnekleridir. Bunlar dili sonsuza taşıyacak olan, geçmişle gelecek arasında kalıcı bir köprü kuran başarılı ve mükemmel örneklerdir” (Ercilasun B. , 2007).

Kültürün öğrenilmesini ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan temel unsur eğitimidir. Kendi kültürünü yorumlayabilecek insan yetiştirmek eğitim sistemimizin amaçları arasındadır. Bu nedenle öğretimde kullanılacak programların, Türk halkının kültürel parçalarını ele alması gerekmektedir. Bu parçalar ile çocuklar, geçmişle gelecek arasında karşılaştırmalar yapar ve değişimi daha iyi anlayarak yaşamdaki değişiklikleri anlamlandırabilirler.

Yazınsal metinler, her ülkenin kendi kültürünü yansıtması, özenli yazılması ve özellikle dil-kültür öğretimine yardımcı olmaları açısından kullanılmaktadır (Güneş, 2014).

“Türkçe öğretimi alanında yazılan ilk eser DLT’dir. Türk dili ile birlikte Türk kültürünün öğretimi esas alınan bu eserde öğretimde tümevarımcı bir yöntem izlenmiştir” (Duman, 2019).

Eser üzerinde yapılan incelemeler sonucunda DLT’nin Türkçe eğitiminde dil bilgisi öğretiminden, dört temel beceri öğretimine; estetik ve kültürel öğelere kadar içerisinde geçmiş zamanlara ait unsurlar barındırması günümüzde, rahatlıkla eğitime malzeme olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Özellikle Türkçe dersinde tematik yaklaşıma uygun olarak metinle öğretim bağlamında kullanılması Türkçe eğitime yeni bir bakış açısı kazandıracaktır. İlk dil sözlüğümüzle dil eğitimini gerçekleştirmek alan yazına ilham kaynağı olacaktır.

İçerisinde Türklerin yaşayış özellikleri ile ilgili bilgiler çeşitli beyitlerle ve dörtlüklerle aktarılmıştır. Bu dörtlükler Türk kültürü açısından büyük öneme sahiptir. Düşününce köklerimiz nasıl yasadığı, şimdi ise nasıl yaşadığımız, hangi kültürel öğeleri ortak taşıdığımız konusunda bizi aydınlatacaktır.

Eğitim, kültürün öğrenilmesinde bir aktarım aracıdır. Eğitimde DLT'yi kullanarak kültürümüzü aktarabilir ve öğrenebiliriz. Bu çalışmada DLT incelenmiş olup içerisinde barındırdığı atasözleri, şiir dörtlükleri, isim ve fiiller, kelime açıklamaları, Türklerin yaşamlarıyla ilgili bilgiler ve eğitimde kullanılacak öğeler barındırdığı ortaya koyulmuştur. Bu öğelerin güncel Türkçe eğitiminde ve kültür aktarılmasında kullanılması öğrencilerin geçmişle gelecek arasında bağ kurmasına yardımcı olacaktır. Aynı zamanda eğitimde, materyal kullanmada ilklerin kullanılabileceği de ortaya koyulmuş olacaktır.

Birinci alt probleme ait bulgular sonucunda DLT'nin 2019 TDÖP'te yer alan ders kitaplarına alınacak metin nitelikleri ile üç madde dışında uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uyumlu olmayan bu maddeler şunlardır: 2. madde; *“Seçilen metinler ikincil aktarımlar yerine yazarın eserinden alınmalıdır.”* Seçilen metinlerin yazarın eserinden direkt olarak alınması yazı dilinin farklı olmasından dolayı mümkün değildir. Günümüz Türkçesine çevirileri bulunan kaynaklardan alınabilir ancak. 11. madde; *“Ders kitabında gazete haberi, reklam, dilekçe, tutanak, öz geçmiş, ağ günlüğü (blog), sosyal medya uygulamalarında yer alan yazı türlerinde ders kitabının yazarı/yazarları tarafından üretilen metinler de kullanılabilir. Bu türler 3 ve 5. maddelerdeki açıklamalar kapsamında değerlendirilmez.”* DLT, bu türlerden hiçbirine uymadığından bu madde değerlendirme dışı tutulmuştur. 14. Madde *“Yazar ve şairlerin biyografilerinde yalnızca edebî yönleri ön plana çıkarılmalıdır.”* Kâşgarlı'nın edebî kişiliği hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca DLT'den edinilen bilgiler ışığında Kâşgarlı'nın edebî yönü ortaya koyulamaz. Bu üç madde dışında DLT'nin Türkçe ders kitaplarında yer alabilecek özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

İncelenen kitap çalışmalarına baktığımızda; eserin metin niteliklerine uyum sağlayıp sağlamadığına bakılmamıştır. Metin niteliklerinin şartlarını sağlayıp sağlamadığını değerlendirmeden eserden örneklerin ders kitaplarına alınacağı kanaatine ulaşmak ne kadar doğrudur bilinmez.

İkinci alt probleme ait bulgular sonucunda DLT'nin dört cildi de incelenmiş olup bu doğrultuda; DLT'de birçok eğitsel ögenin olduğu tespit edilmiştir. Atasözleri geçmişten geleceğe iyi bir kültür aktarıcı olmasının yanı sıra çocuğun eğitiminde

konuşma ve yazma becerisine katkı sağlayacak en iyi eğitsel materyallerdendir. Eserde 300'e yakın atasözü tespit edilmiştir. Bu atasözlerinin çoğu eğitimde kullanılabilecek öğütler içermesinin yanında bilgilendirici, günlük yaşamla iç içe geçmiş özelliklere sahiptir. Atasözlerinin dışında eserde çok fazla dilbilgisi materyali bulunmaktadır. Fillerden isimlere, soru cümlelerinden ünlem cümlelerine vb. örnekler mevcuttur. Çocuğun geçmişine ışık tutacak tarihî kıssalar, bilim ve sanat öğeleri, dörtlükler, şiirler, günlük yaşamda kullanılacak bilgiler gibi birçok eğitici nitelik taşıyan öge mevcuttur. Özellikle Türkçe derslerinde disiplinler arası yaklaşımı esas alarak bilgi köşeleri oluşturulabilir, derslerde dikkatin dağıldığı yerde küçük tarihî kıssalarla ders tekrar toplanabilir.

Kâşgarlı'nın Türkçe öğretim yöntemi göz önünde bulundurulduğunda eserinde bolca örneğe yer verdiği görülmüştür. Örnekler üzerinden kurallara ulaşma yöntemini belirleyen Kâşgarlı; örneklerini günlük hayattan seçmiş ve kültürü de dil öğretim yöntemine dâhil etmiştir.

DLT, eğitsel sözlük olmasının yanı sıra sözcüklerin kökenlerini de vererek eseri oluşturan dilin kültür değerini de yansıtmaktadır (Onan, 2003). Bütün bunlardan hareketle özellikle Türkçe eğitiminde ve dil öğretiminde DLT'den yararlanılacak çok fazla öge mevcuttur.

Üçüncü alt probleme ait sonuçlar incelendiğinde; DLT baştan sona kadar kültürel öğelerle ve günlük yaşamdan örneklerle oluşturulmuştur. Türklerin yaşayış özelliklerinden bayramlara, dini inanışlara, kültürlerine, yemeklerine kadar örnekler bulunmaktadır. Tarihî şahsiyetler ve tarihî olaylar eserde yer alan diğer kültürel öğeler arasındadır. Zülkarneyn'in şehirlere isim vermesi, Türklerin On iki hayvanlı Türk takvimini isimlendirmeleri, Afrasiyab ve onun kızıdan bahsedilmesi tarihî kültürümüzün bir parçasıdır.

Dördüncü alt probleme ait sonuçlar;

Bulgulardan hareketle DLT'de "Doğa ve Evren" (542) temasına daha çok yer verilmiştir. İkinci olarak "Millî Kültür" (490) teması yer almıştır. Diğer temalar sırasıyla; "Sağlık ve Spor" (265), "Erdemler" (171), "Zaman ve Mekân" (164), "Duygular" (149), "Millî Mücadele" (116), "Birey ve Toplum" (77), "Sanat" (29),

“Çocuk Dünyası” (29), “Kişisel Gelişim” (23), “Bilim ve Teknoloji” (16), “İletişim” (15), “Okuma Kültürü” (13), “Hak ve Özgürlükler” (5), “Vatandaşlık” (5) şeklinde yer bulmuştur.

Yapılan çalışma sonucunda DLT’de bütün temaların yer bulduğu görülmüştür. Özellikle “Doğa ve Evren”, “Millî Kültür” temalarına ait örneklerin yoğunlukta olması o dönemlerde yaşamın içerisinde örnekler seçildiğinin kanıtıdır. Kültürümüzün ve dilimizin taşıyıcısı olan DLT’de 16 tema başlığının altında yer alan konu başlıklarına ait örneklerle rastlanması bu eserden örneklerin kitaplara alınabileceğini göstermektedir. Öğrenciye kazandırılmak istenen değerler, temalar başlığı altında metinler aracılığı ile kazandırılmaktadır. Bu metinlerin temalara uyum sağlaması tek başına yeterli değildir. Metinler aynı zamanda yaşamımızdan ve kültürümüzden örnekler barındırmalıdır. Çocuğa çok yönlü gelişim sağlayacak, çocukta merak uyandıracak bilgilerin metinde yer alması çocuğun çok yönlü gelişimine katkı sağlayacaktır.

“Millî Mücadele ve Atatürk” temasına ait örneklerde Atatürk ile ilgili örnekler yer almamaktadır. Eserin yazıldığı dönem ve Atatürk’ün yaşadığı dönemler farklı olduğundan, sadece bu tema ile ilgili konu örneklerinden hareketle Millî mücadele ile ilgili kavramlar ve örnekler alınmıştır. Millî mücadele ruhu toplumlarda her zaman var olan bir duygudur.

Eserde en az yer alan -temalara ait konu örneklerinden hareketle- Vatandaşlık, Hak ve Özgürlükler temaları diyebiliriz. Bu o dönemde bu temaları karşılayacak özellikler olmadığından değil henüz normların yasallaşmamasından kaynaklıdır. Bu temaların içerisinde yer alan konu örneklerine göre bulgular alınmıştır.

DLT’nin 2019 TDÖP’te yer alan 16 tema başlığına ilişkin konuları içerisinde barındırdığı, eğitim ve kültür öğelerinin yoğun olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sonuçlar doğrultusunda sunulan öneriler:

1. Türkçe ders kitabında serbest okuma metinleri arasına DLT ile ilgili bilgilendirici serbest okuma metinleri eklenebilir.

- 2.Dil bilgisi öğretiminde isimler ve fiiller konusundaki örneklerde DLT'den örnekler alınarak günümüzdeki karşılıkları ile benzerlik veya farklılıkları karşılaştırılıp öğrenciler DLT'nin varlığından haberdar edilebilir.
- 3.Millî Kültürümüz temasına bağlı olarak DLT ile alakalı etkinlikler üretilebilir.
- 4.DLT'nin akademik alan dışında da kullanılabilmesini sağlamak amacıyla ortaokul kademesinden başlanarak eserin sadeleştirilmiş hâli okuma materyali olarak sunulabilir.
- 5.Söz varlığı çalışmalarında DLT'den örnekler sunulabilir.
- 6.Türkçe dersi çalışma kitaplarında veya metin altı sorularında metinlerarasılık yöntemi ile DLT'ye değinerek eserin güncelliği sürdürülebilir.
- 7.Millî eğitim Bakanlığının da desteği ile önemli ilk eserlerin, (DLT) tanıtımı ile ilgili seçmeli dersler eklenebilir. Böylece öğrenciler erken yaşlardan itibaren bu eserle tanışır ve öğrenciler bu eser hakkında bilgi sahibi olur.
- 8.DLT içerisinde yer alan efsaneler, tarihî bilgiler vb. türler bilgi kutucukları hâlinde Türkçe ders kitaplarına serpiştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Ağar, M. E. (2004). Türkçe öğretiminin tarihçesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1-10. <https://www.idealonline.com.tr>
- Akar, A. (2010). *Türk dili tarihi* (3. baskı). Ötüken.
- Akar, A. (2019). *Türk dili tarihi* (14. baskı). Ötüken.
- Akçay, A., & Safalı, S. (2021). Öğretim programlarıyla ilgili temel kavramlar. A. Akçay, & K. Mehmet Nuri (Ed.), *Türkçe dersi öğretim programları içinde* (3. baskı, ss. 1-8). Pegem Akademi.
- Altunkeser, F., & Coşkun, İ. (2018). 2009 ve 2015 Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırılması ve değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 114-135. <https://doi.org/10.24315/trkefd.366695>
- Atik, H. (2018). *Türk islam edebiyatı* (1.baskı). Bilay.
- Aybar, C. (2022). 2019 (ortaokul) Türkçe dersi öğretim programı'nın öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Tez no. 757044) [Yüksek Lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi-Ağrı]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Batur , Z., & Duru, K. (2016). Dîvânü Lugâtî't-Türk'te yapılandırmacı yaklaşım uygulamaları. *Turkish Studies Dergisi*, 11(3), 517-534. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9280>
- Batur, Z., & Beştaş , M. (2011). Dîvânü Lugâtî't-Türk 'te çocuk dünyası ve çocuk eğitimi. *Turkish Studies Dergisi*, 6(2), 247-262. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2210>
- Batur, Z., Alevli, O., & Kuru Halil. (2013). Kültürel bir miras olarak Divânü Lûgati't Türk'te dil ve kültür öğretimi materyalleri. *International Journal of Social Science Dergisi*, 6(1), 403-423. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS_560
- Cin Şeker, Z. (2020). Metin bilgisi. A. İşcan, & S. Baskın (Ed.), *Türkçe eğitimi içinde* (1. baskı, ss. 31-70). Nobel.

- Coşkun, E. (2013). Geçmişten günümüze Türkçe öğretimi. A. Kırkkılıç, & H. Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi* içinde (3. baskı, ss. 1-13). Pegem Akademi.
- Çakan, V. (2008). Kâşgarlı Mahmud'un Soy, kısaca hayatı, eserleri ve mezarı üzerine bir inceleme. M. Kalkışım (Ed.), *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu* içinde (ss. 27-34). Rize Üniversitesi.
- Çelik, T. (2013). *Dil ve edebiyat öğretimi* (2. baskı). Anı.
- Çelikkaya Karakaya, Z. (2022). *Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun kilit, anahtar, kapı romanlarının anlatım teknikleri, deyim ve atasözü bakımından incelenmesi* (Tez No. 768406) [Yüksek Lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi-Ağrı]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çençen , N. (2016). Dîvânı Lugâtî't-Türk 'te yer alan türk halk kültürü öğelerinin ilköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler programlarında işleniş. *Turkish History Education Journal Dergisi*, 5(1), 226-240. <https://dergipark.org.tr/>
- Çetin, N. Ü. (2019). *Türkçe eğitimi ve öğretiminde sınırlılıklar* (Tez No. 589621) [Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çetişli, İ. (2015). *Metin tahlillerine giriş/1 şiir* (6. baskı). Akçağ.
- Çetişli, İ. (2017). *Batı edebiyatında edebî akımlar*(18. baskı). Akçağ.
- Çevik, B. (2008). Kâşgarlı Mahmud'a göre eğitim ve öğretim. M. Kalkışım (Ed.), *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu* içinde (ss. 460-468).Rize Üniversitesi.
- Çiçek, E. (2022). *2018-2019 yıllarında yayınlanan çocuk dergilerindeki metinlerin türkçe dersi öğretim programındaki temalar açısından incelenmesi* (Tez No. 762625) [Yüksek Lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi- Afyonkarahisar] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çotukçöken, Y. (2012). *Türkçe dil ve edebiyat terimleri sözlüğü* (2. baskı). Papatya.

- Demir Atalay, T. (2020). Cumhuriyetten bugüne ilkököl türkçe programları. A. İşcan, & S. Baskın (Ed.), *Türkçe eğitimi* içinde (1. baskı, ss. 335-385). Nobel.
- Demirci, K. (2017). *Türkoloji için dilbilim konular kavramlar teoriler* (4. baskı). Anı.
- Dilekçi , A., & Karatay, H. (2021). Türkçe dersi öğretim programlarında 21.yüzyıl becerileri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(4), 1430-1444. <https://dergipark.org.tr>
- Dinç, K. (2022). *Türkçe dersinde harmanlanmış öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi* (Tez No.764371) [Yüksek Lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi-Ağrı] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Duman, A. (2019). Türkçenin öğretimi tarihine bir bakış. A. Güzel , & H. Karatay (Ed.), *Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (3. baskı, ss. 71-88). Pegem Akademi.
- Dumanlı Kadızade, E., & Öztürk, İ. (2021). Geçmişten günümüze türkçe dersi öğretim programları -2- ilk mektep (1-5. sınıf) türkçe dersi öğretim programları. A. Akçay , & M. Kardaş (Ed.), *Türkçe dersi öğretim programları* içinde (3. baskı, ss. 49-69). Pegem Akademi.
- Ensar, F., Baş , B., & Tiryakiol, S. (2014). Türkçe öğretiminin tarihî kaynakları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 215-228. <https://dergipark.org.tr/>
- Ercan Güven, A. (2021). Öğretim programlarının hazırlanması ve değerlendirilmesi. A. Akçay, & M. Kardaş (Ed.), *Türkçe dersi öğretim programları* içinde (3. baskı, ss. 9-25). Pegem Akademi.
- Ercilasun, A. (2015). *Türk dili tarihî* (16. baskı). Akçağ.
- Ercilasun, A. (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki şiirler ve atasözleri* (1. baskı). Bilge Kültür Sanat .
- Ercilasun, A., & Akkoyunlu, Z. (2020). *Dîvânu Lugâti't- Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin* (4. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Ercilasun, B. (2007). Edebî metinlerde türkçenin kullanımı. *II. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı* içinde (ss. 438-453). Bilkent Üniversitesi.

- Erden, M. (2019). *Eğitim bilimine giriş* (12. baskı). Arkadaş.
- Ergin, M. (2008). *Türk dil bilgisi*. Bayrak.
- Ersoy, F. (2018). Dîvânu Lugâti't-Türk, Ali Emiri Efendi'yi nasıl buldu? *Dil Araştırmaları Dergisi* 12(23), 79-93. <https://dergipark.org.tr>
- Genç, R. (2015). *Kâşgarlı Mahmud'a göre xı. yüzyılda Türk dünyası* (2. baskı). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Göçer, A. (2010). Türkçe öğretiminde çok uyaranlı bir öğrenme ortamı oluşturmak için seçkin edebî ürünlerden yararlanma. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* (27), 341-369. <https://dergipark.org.tr>
- Gülensoy, T. (2019). *Türkçe el kitabı* (8. baskı). Akçağ.
- Gün, M., & Kaya, İ. (2021). Geçmişten günümüze türkçe dersi öğretim programları - 1- cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet dönemi türkçe dersi öğretim programları. A. Akçay, & M. Kardaş (Ed.) *Türkçe dersi öğretim programları* içinde (3. baskı, ss. 27-48). Pegem Akademi.
- Günay, E. (2020). *Halk şairlerinin işledikleri temalarla türkçe öğretim programında yer alan temaların örtüşme durumu* (Tez No. 612631) [Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gündüz, O., & Şimşek, T. (2012). *Anlatma teknikleri 2 uygulamalı yazma eğitimi* (2. baskı). Grafiker.
- Güneş, F. (2015). Davranıştan beceriye Türkçe öğretiminde yeni yaklaşımlar. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 1-14. <https://dergipark.org.tr>
- Güneş, F. (2014). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller* (3. baskı). Pegem Akademi.
- Güzel, A. (2018). *Dini-tasavvufî türk edebiyatı el kitabı* (8. baskı). Akçağ.
- Halitoğlu, V. (2021). Türkçe öğretimi ve kültür ilişkisi. Ö. K. Aydemir, İ. N. Uysal, & F. Öztürk (Ed.), *Türkçeye Saygı* içinde (ss. 309-322). Palet.

- İşeri, K. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin metinsellik özellikleri. H. Ülper (Ed.), *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri* içinde (2. baskı, ss. 91-112). Pegem Akademi.
- K.Alpaslan, Ç. (2008). Dîvânu Lugât'it-Türk'ün türkçe öğretimindeki yeri ve önemi. M. Kalkışım (Ed.), *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu* içinde (ss. 483-490). Rize Üniversitesi.
- Kalaycı, N., & Yıldırım, N. (2020). Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi ve değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 238-262. <https://doi.org/10.24315/tred.580427>
- Karakuş, N. (2010). *Türkçe öğretiminde kaynak metinlerin temalara uygunluğu yönünden değerlendirilmesi*. (Tez No. 279890) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul.] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi
- Karakuş, N. (2010). Türkçe öğretiminde kullanılan metinlerin yıllara göre değerlendirilmesi. İ. Yazar (Ed.), *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 570-577). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Karaman, H. (2008). Dîvânu Lugâtî't-Türk 'te geçen hikmetli sözler. M.Kalkışım (Ed.), *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu* içinde (ss. 94-103). Rize Üniversitesi.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler* (11. baskı). Nobel.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80. avys.omu.edu.tr
- Kâşgari, M. E. (2007). *Dîvânu Lugâtî't-Türk* (S. t. Yurtseven , & S. Erdi, Çev. Ed.) Kabalcı. (Çalışmanın orijinali 1982'de yayımlanmıştır.)
- Kayadibi, F. (2008). Kâşgarlı Mahmud ve *Dîvânu Lugâtî't-Türk* 'te eğitim ile ilgili kavramlar. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (18), 1-21. <https://isamveri.org/>

- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189. <https://dergipark.org.tr>
- Kırbaş, A. (2021). 2019 Türkçe dersi öğretim programı -1- genel çerçeve. A. Akçay, & M. Kardaş (Ed.), *Türkçe Dersi Öğretim Programları* içinde (3. baskı, ss. 148-165). Pegem Akademi.
- Koç, A. (2008). *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te eğitimle ilgili temalar. M. Kalkışım (Ed.), *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu* içinde (ss. 440-449). Rize Üniversitesi.
- Korkmaz, R. (2012). Küçürek öykü (short- short story) türü. R. Korkmaz (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı* içinde (7. baskı, ss. 623-629). Grafiker.
- Köprülü, M. (2009). *Türk edebiyatı tarihî* (7. baskı), Akçağ.
- Maden , A. (2020). Söz varlığını zenginleştirme açısından türkçe dersi öğretim programı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2), 756-777. <https://dergipark.org.tr>
- Maden, S. (2022). *Türkçe öğretim programları yöntem ve teknikler* (1. baskı), Nobel.
- Mahmud, K. (2021). *Dîvânu Lugâti't-Türk* (Cilt IV). (B. Atalay, Çev. Ed.). Türk Dil Kurumu.
- Mahmud, K. (2021). *Dîvânu Lugâti't-Türk* (Cilt I-II-III). (B. Atalay, Çev. Ed.). Türk Dil Kurumu.
- Mahmud, K. (2021). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. (F. Bozkurt, Çev. Ed.). Salon.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2005). *2005 ilköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu*. MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2006). *2006 ilköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu*. MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2015). *2015 Türkçe dersi öğretim programı*. MEB Yayınları.

- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2017). *2017 Türkçe dersi öğretim programı*. MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB). (2019). *2019 Türkçe dersi öğretim programı*. MEB Yayınları.
- Mehmet, B. (2013). *Anadil edinimi* (2. baskı). Pegem Akademi.
- Melanlioğlu, D. (2008). Kültür aktarımı açısından türkçe öğretim programları. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 33(150), 65-73. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/>
- Mengi, M. (2018). *Eski türk edebiyatı tarihî* (25. baskı). Akçağ.
- Moran, B. (2018). *Edebiyat kuramları ve eleştiri* (29. baskı). İletişim.
- Nalbant, M., & Demirel, E. (2011). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te fiilimsiler ve bu fiilimsilerle oluşmuş cümle öğeleri üzerine bir değerlendirme*. M. N. Önal (Ed.), *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* içinde (ss. 131-132). Grafiker.
- Onan, B. (2003). Dîvânu Lugâti't-Türk'ün dil öğretim yöntemleri ve dünya filolojisine katkıları bakımından bir değerlendirmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (13), 425-445. <https://dergipark.org.tr/>
- Ölmez, M. (2008). *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki atasözleri üzerine*. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, 525-527. <https://avesis.istanbul.edu.tr>
- Öz, Z. D. (2022). *2019 Türkçe öğretim programı'nın eisner'in eğitsel eleştiri modeline göre değerlendirilmesi*. (Tez No. 752316) [Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi-Kilis].Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özbay, M. (2013). *Anlama teknikleri: u dinleme eğitimi* (4. baskı). Öncü.
- Özbay, M. (2016). *Türkçe özel öğretim yöntemleri*. Öncü.
- Özden, M. (2009). *Türkçe kaynak metinlerin türkçe öğretiminde kullanılabilirliği*. (Tez No. 250919) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Sakaoğlu, S. (2008). Kâşgarlı Mahmud ve eseri üzerine notlar. *Türk Dili Dergisi*, 498-524.
- Sezen, L. (2010). *Halk bilimi ve derleme metotları*. (6. baskı). Eser Ofset.
- Şenata, N. (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te tematik söz varlığı ve çok anlamlılık cilt II*. (Tez No. 629293) [Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi-Manisa]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şentürk, A. A., & Kartal, A. (2017). *Üniversiteler için eski türk edebiyatı tarihî* (13. baskı). Akçağ.
- Şimşek, T. (2012). *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı*. (2. baskı). Grafiker.
- Tansü, Y. E., & Çerkezoğlu, S. (2020). Kâşgarlı Mahmud ve çağ ötesi bir eser. Y. E. Tansü (Ed.), *Kâşgarlı Mahmud Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-VII* içinde (ss. 43-73). İksad.
- Taş, İ. (2013). Türk dili öğreticisi olarak kâşgarlı mahmud ev öğretim metodu açısından Dîvânu Lugâti't-Türk. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 48(48), 194-202. <https://dergipark.org.tr/>
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temizyürek, F., Erdem, İ., & Temizkan, M. (2013). *Konuşma eğitimi*. (4. baskı). Pegem Akademi.
- Turan, M., & Bozkurt, E. (2021). *Karakter ve değerler eğitimi*. (1. baskı). Vizetek.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler. (1997). cilt II. Dergâh Yayınları.
- Ülkütaşır, M. (1972). *Büyük türk dildisi Kâşgarlı Mahmud*. (2. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Yalap , H., Demirgüneş, S., & Akay, A. (2020). Türkçe eğitimi bölümlerinde eğitim programı nasıl olmalıdır? *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 230-253. <https://dergipark.org.tr/>
- Yaman, E. (1998). *Türk dünyası ortak edebiyatı*. (1. baskı). Türkiye Diyanet Vakfı.

Yaman, E. (2016). *Türk dünyası edebiyatı*. (1. baskı). Grafiker.

Yaprakgöl, Ç. (2019). *Dîvânu Lugâti't-Türk 'te değerler* (Tez No. 549256) [Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi-Erzincan]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. baskı). Seçkin.

Yılmaz, A. (2018). *Türk-islam edebiyatı* . (6. baskı). Garfiker.

